

magazin istoric

ANUL XVI Nr. 9 (186) SEPTEMBRIE 1982

magazin istoric

Revistă de cultură
istorică

Anul XVI

Nr. 9 (186)

septembrie 1982

Redactor șef

CRISTIAN POPIȘTEANU

Redactor șef adjunct

NICOLAE MINEI

Colegiul redacției

DUMITRU ALMAȘ

CONSTANTIN ANTIP

VIRGIL CÂNDEA

NICOLAE COPOIU

LUDOVIC DEMENY

TITU GEORGESCU

DINU C. GIURESCU

ȘTEFAN PASCU

M. PETRESCU-DIMBOVIȚA

ȘTEFAN ȘTEFĂNESCU

SUMAR

Anul 1893 și semnificația lui istorică pentru clasa muncitoare și poporul român: <i>Ion Popescu-Pufuri</i>	2
În vremea lui Matei Basarab: <i>Gheorghe Buluță, Silviu Anuichi, Radu Economu</i>	6
Brașov, 1 septembrie 1940. Nu Diktatului!: <i>Grigore Răceanu</i>	15
Procurorul din boxa acuzaților: <i>Nicolae Minei</i>	19
Cetățeni — centrul voleybal al lui Seneslau: <i>Lucian Chișescu</i>	26
Mărturiile românești în arhive și biblioteci britanice: <i>Dennis Deletant, Marcu Beza</i>	29
Tezaurul de la Moigrad: <i>Ștefan Burda</i>	34
Comoara de pe „Edinburgh”: <i>Nicolae Kostinski</i>	36
Iulie 1914. Franz Iosif către Wilhelm II	39
Ultimatumul lui Horea: <i>Mihail Cerghedeau</i>	44
Pe arhipelagul Capului Verde	46
Dmitri Manuilski și Maksim Litvinov despre Nicolae Titulescu: <i>Valter Roman</i>	49
În București, acum 50 ani	50

● Cărți sosite la redacție... 24 ● Concursul Magazin istoric
15 din 45... 25 ● Cititorii scriu istorie... 56 ● Poșta
Magazin istoric ... 62

COPERTELE NOASTRE

① Blazoane nobiliare purtate de personaje reprezentând principii electori (sus), provincii (mijloc) și orașe (jos) ale Imperiului romano-german. Ilustrație de pe incunabulul tipărit în 1493 (Un incunabul prețios — Cronica de la Nürnberg, p. 57)

② Marea răscoală a românilor transilvăneni din 1784 a avut un larg ecou european. În imagine: Horea ridică poporul la luptă, gravură realizată de Franz Kollarz din Viena (Ultimatumul lui Horea, p. 44)

③ Spitalul Colței, unul dintre primele lăcașuri bucureștene ale lui Hipocrat. Gravură de epocă (De la Hipocrat la doctorul Davila, p. 58)

④ Portulan din sec. XVI, realizat pe pergament în insula Majorca, detaliu reprezentând țările române, se păstrează la Sydney Jones Library, de la University of Liverpool (Mărturiile românești în arhive și biblioteci britanice, p. 29)

Nu pot exista două istorii, una a poporului și una a partidului. Poporul nostru are o singură istorie, iar activitatea Partidului Comunist Român, ca și a altor partide în diferite perioade, constituie o parte inseparabilă a istoriei patriei.

NICOLAE CEAUȘESCU

ANUL 1893 ȘI SEMNIFICAȚIA LUI ISTORICĂ PENTRU CLASA MUNCITOARE ȘI POPORUL ROMÂN

ION POPESCU-PUȚURI

Constituirea în urmă cu 90 ani a Partidului Social-Democrat al Muncitorilor din România a fost rezultatul evoluției istorice a poporului nostru, al dezvoltării forțelor și relațiilor de producție, rezultatul condițiilor obiective și subiective create în societatea românească.

Unul din fenomenele majore ce caracterizează și istoria modernă a României îl constituie apariția, odată cu relațiile de producție capitaliste, a clasei muncitoare, forța socială careia, prin afirmarea ei treptată în societate, i-a revenit sarcina istorică de a prelua, continua și dezvolta pe o treaptă superioară tradițiile progresiste ale luptei revoluționare de eliberare națională și socială dusă de-a lungul veacurilor de cele mai înaintate forțe social-politice ale poporului român și, apoi, de a făuri societatea socialistă. Acest proces semnificativ pentru destinele istorice ale României a început să se desfășoare mai evident în a doua jumătate a secolului trecut, în condițiile în care evoluția capitalistă a țării a determinat transformări profunde în structura socială și în dispunerea forțelor de clasă, a provocat diversificarea vieții politico-ideologice, ca și modificarea în sens burghez a aparatului administrativ, a întregului mecanism de stat.

Procesul de formare și dezvoltare a modului de producție capitalist și a celor două clase sociale caracteristice noii etape de dezvoltare istorică — burghezia și proletariatul — a devenit din ce în ce mai accelerat sub impulsul unor mari evenimente și prefaceri sociale, începând cu 1784, 1821, 1848, 1859, 1864,

1877-1878, evenimente de mare reverberație națională, în care muncitorimea, ca participantă activă, s-a distins prin vigoarea ei revoluționară.

Exploatarea maselor populare, lipsurile materiale în care ele erau nevoite să trăiască, au generat și în România, ca peste tot unde au apărut și s-au dezvoltat relații de producție capitaliste, forme de manifestare ale luptei de clasă. Una din trăsăturile fundamentale ale mișcării muncitorești din România, definită încă de la începuturile sale, a fost efortul stăruitor și permanent de a păși pe calea luptei organizate prin unirea muncitorilor în organizații profesionale și apoi politice.

În România s-au manifestat de timpuriu idei dintre cele mai înaintate ale timpului — socialismul utopic, apoi socialismul științific — care erau deschizătoare de drumuri, facilitând lupta pentru eliberarea omului de asuprire, împotriva aservirii străine, pentru libertate și înfăptuirea deplină a unității național-statale, pentru dreptul de a fi stăpîn în propria țară, pentru asigurarea unui progres multilateral. În acest climat favorabil, începînd cu ultimii ani ai deceniului 7 al secolului trecut au luat ființă, în Capitală și în alte orașe ale țării, primele organizații socialiste din țara noastră, care purtau diferite denumiri: comitete, grupuri revoluționare, cercuri socialiste, asociații generale muncitorești.

Un moment de mare însemnătate în dezvoltarea procesului de organizare politică a proletariatului român pe principiul luptei de clasă a fost înființarea, în Bucu-

rești, la 1 octombrie 1872, a Asociației generale a lucrătorilor din România¹. Ca organizație politică a clasei muncitoare, prin activitatea desfășurată, prin scopurile propuse și mai ales prin unirea în sinul ei a tuturor lucrătorilor conștienți din țară, Asociația a constituit un moment deosebit de important în dezvoltarea procesului de organizare a muncitorimii, marcând începutul organizării și afirmării pe scară națională a proletariatului român. Documentele ei programatice ilustrează limpede faptul că Asociația generală a lucrătorilor din România își trăgea seva din realitățile vieții noastre sociale și economice, realități pe care o privea și înțelegea însă nu numai din punctul de vedere al intereselor muncitorimii, ci al maselor largi ale poporului, militând pentru propășirea generală a țării.

După cucerirea independenței depline de stat a României prin războiul din anii 1877-1878, în centrul dezbaterilor din mișcarea socialistă și muncitorească s-a pus problema necesității formării nemijlocite a partidului politic al clasei muncitoare. În acest context, în octombrie 1879 s-a convocat *Congresul socialist la Iași*, primul congres socialist din țara noastră, la care au participat 13 reprezentanți ai organizațiilor socialiste-marxiste dintr-o seamă de orașe ale țării. Congresul a permis cristalizarea unor prevederi programatice specifice etapei respective de evoluție a mișcării noastre socialiste (înainte de toate în ceea ce privește înarmarea clasei muncitoare din România cu teoria socialismului științific), reușind să întărească și să lărgască atât cadrul organizatoric, cât și sfera și metodele de luptă ale mișcării socialiste. După această dată și pînă în 1893, în viața social-politică a țării s-a vorbit tot mai insistent despre existența *partidei socialiste*, a *partidei muncitorilor*, titlatură obișnuită dată partidelor politice la vremea respectivă, iar gazeta *Înainte*, editată de socialiștii români în 1880, se subintitula, pentru prima oară în istoria mișcării muncitorești din România, *organ democratic socialist și al proletariatului român*, fiind „apărătorul drepturilor de om și muncitor ale proletariatului român”. „Sîntem deci un partid nou — declara ziarul *Drepturile omului*, o altă publicație socialistă — un partid care în sfera economică și socială, voim să facem acele reforme radicale care vor putea stîrpi cauza tuturor relelor din societate”. În numele *partidei muncitorilor*, care se manifesta prin numeroase organizații locale purtînd denumirea de *cercuri* și mai apoi de *cluburi* muncitorești și pentru a direcționa activitatea acesteia, C. Dobrogeanu-Gherea a publicat, în 1886, programul intitulat *Ce vor socialiștii români*, în care susținea și argumenta necesitatea cuceririi puterii politice de către proletariat. A fost primul program marxist al mișcării revoluționare din țara noastră.

Acest document programatic stabilea linia de conduită față de realitățile politice ale timpului, revendicările cu caracter economic și politic în lupta proletariatului român organizat. Pe lângă susținerea acțiunilor revendicative muncitorești, *partida muncitorilor*, or-

ganizațiile sale locale, au participat la alegerile parlamentare, depunînd candidaturi în mai multe județe ale țării. Alegerea, în 1888, a doi deputați socialiști în Parlamentul țării, reprezentînd *partida muncitorilor* — Ioan Nădejde și V. Gh. Morțun — a constituit, în împrejurările de atunci, un important succes politic al mișcării revoluționare române. Participînd, pentru prima dată în istoria României, în numele *partidei muncitorilor*, la viața parlamentară, intervențiile deputaților socialiști în diferite probleme sociale și politice, și mai ales în sprijinirea revendicărilor țăranilor răsculați în 1888, au evidențiat pregnant poziția înaintată, profund patriotică a mișcării muncitorești, vital interesată în programul întregii societăți.

În același timp, în numele *partidei muncitorilor*, socialiștii români au întretinut legături cu organizațiile revoluționare din alte țări, participînd la congresele socialiste internaționale, unde s-a recunoscut caracterul ei de mișcare de avangardă a proletariatului din România.

Pe plan ideologic s-a remarcat o pronunțată dezvoltare a literaturii și presei socialiste, o amplă dezbateri în jurul problemelor privind politica generală a partidului, locul și rolul său în viața politică a țării, stabilirea unui statut corespunzător concepției și structurii sale organizatorice, precum și stabilirea poziției partidului politic al muncitorilor față de marile probleme ale dezvoltării țării pe calea progresului social. Un rol deosebit în înarmarea politico-ideologică a mișcării muncitorești l-a avut elaborarea de către revoluționarii români a unor studii de înalt nivel teoretic, în lumina socialismului științific, printre care *Karl Marx și economiștii noștri*, *Anarhia cugetării*, *Concepția materialistă a istoriei*, lucrări traduse și în alte țări.

Odată cu creșterea deosebită a activității socialiste, după anul 1890 s-a pus cu acuitate problema centralizării nemijlocite din punct de vedere organizatoric, la scară națională, a tuturor organizațiilor politice muncitorești. În acest scop, frunțașii organizațiilor muncitorești au cerut convocarea noului congres socialist. „Astăzi — declara gazeta *Munca* în 1892 — putem zice chiar că nici un partid din țară n-are partizani mai sinceri și simpatii mai numeroase ca noi. Însă față de burghezia organizată, stăpînă pe guvern, pe instituțiile, pe averea țării, partidul socialist trebuie să-și adune pe toți adepții săi”. Mișcarea revoluționară trebuia — apreciau militanții socialiști — „să-și dea un program amănunțit, mai ales cînd, din zi în zi, ea a căpătat tot mai multă forță... De cînd a apărut programul tipărit în *Revista socială* [e vorba de studiul *Ce vor socialiștii români*] și pînă astăzi [1892] s-au schimbat multe lucruri în țară, noi înșine am intrat în altă fază, încît programul acela ajunsese o lucrare necompletă”.

Convocarea congresului de centralizare la scară națională a tuturor organizațiilor clasei muncitoare din România s-a hotărît în cadrul

¹ Magazin istoric, nr. 10/1972.

(Continuare în p. 18)

1914
(6-8 aprilie)

AL XII-LEA CONGRES AL MIȘCĂRII

(Congresul III al Partidului

DELEGAȚI PARTICIPANȚI

La lucrările congresului au participat 40 delegați, reprezentând Comitetul Executiv al partidului, Comisia Generală a Sindicatelor din România, Comisia de control, Cercul de editură socialistă, Cercul feminin socialist, redacția și administrația ziarului *România muncitoare*, Comitetul Central al Mișcării Tineretului Muncitoresc din România, precum și cluburile social-democrate din București, Iași, Ploiești, Galați, Brăila, Turnu Severin, Cîmpina, Botoșani, Focșani.

Pe baza stenogramei congresului și a altor documente au fost identificați următorii 36 participanți la lucrări:

Comitetul Executiv al P.S.D. din România:
I. C. Frîmu, Gh. Cristescu, Al. Constantinescu, D. Marinescu, dr. Cr. Racovski, dr. Ecaterina Arbore, N. C. Georgescu.

Comisia Generală a Sindicatelor din România: C. Popovici, D. Pop.

Comisia de control: A. Măgură.

Comitetul Cercului de editură socialistă:

I. Mescovici, I. Sion.

Redacția ziarului *România muncitoare*:
T. Iordăchescu, Spiridon Calu.

Comitetul Central al Mișcării Tineretului Muncitoresc: C. Angelescu.

Cercul feminin socialist: Ana Comănescu, Natalia Oprescu.

BUCUREȘTI: M. Gheorghiu Bujor, dr. O. Călin, I. D. Păunescu, Gh. Moscu, C. Titel Petrescu, C. Gheorghian.

IAȘI: dr. L. Gheleter.

PLOIEȘTI: Al. Spirescu, C. Ionescu.

GALAȚI: Gh. Muștescu, F. Dorojan, I. Streanșină.

BRĂILA: R. Popescu.

TURNU SEVERIN: Iancu Iliescu.

CÎMPINA: Paul Marc.

BOTOȘANI: Simondî Segal.

FOCȘANI: P. Popescu.

Invitați: I. T. Banghereanu și N. Cristea. (socialist român din Statele Unite ale Americii).

Invitați străini: K. Legien (secretarul Internaționaliei socialiste), și W. Bukseg (secretarul Comisiei Generale a Sindicatelor din Croația), H. Kabacelev (reprezentantul P.S.D. și al Comisiei Generale a Sindicatelor din Bulgaria); dr. Ecaterina Arbore reprezenta și Partidul Socialist Revoluționar din Rusia.

Au fost identificate fotografiile următorilor 24 participanți la congres

Crearea Partidului Social-Democrat al Muncitorilor din România, în 1893, a deschis era organizării politice a clasei muncitoare la scară națională, a afirmat cu putere rolul clasei muncitoare ca forță socială cea mai progresistă în dezvoltarea națiunii noastre pe calea progresului și civilizației.

NICOLAE CEAUȘESCU

MUNCITOREȘTI DIN ROMÂNIA

Social-Democrat din România)

LA CONGRES

Ordinea de zi a congresului

1. Dezbateri asupra raportului Comitetului Executiv al P.S.D. din România.
2. Dare de seamă a Comitetului Central al Mișcării Tineretului Muncitoresc din România (raportor: **C. Angelescu**).
3. Modificarea statutului partidului (raportor: **I.C. Frimu**).
4. Chestiunea agrară (raportori: **M. Gh. Bujor** și **dr. Ecaterina Arbore**).
5. Chestiunea evreiască și P.S.D. din România (raportor: **C. Titel Petrescu**).
6. Constituanta. Reformele și tactica electorală a partidului. Votul universal (raportor: **dr. Cr. Racovski**).
7. Presa mișcării muncitorești. Colaborarea la gazetele burgheze (raportor: **dr. L. Ghejeter**).
8. Politica externă și social-democrația (raportor: **C. Titel Petrescu**).
9. Alegerea organelor de conducere ale P.S.D. din România.

Conducerea lucrărilor congresului

Președinte: **I.C. Frimu**.

Vicepreședinți: **Iancu Iliescu**, **dr. L. Ghejeter**.

Secretari: **A. Măgură**, **Paul Marc**, **Al. Spîrescu**.

Organe de lucru

Comisia de verificare a mandatelor delegaților: **D. Marinescu**, **Iancu Iliescu**.

Comisia de redactare a rezoluțiilor: **dr. O. Călin**, **I. Moscovici**, **Simond Segal**.

Comisia de arbitri: **Al. Constantinescu**, **Iancu Iliescu**, **C. Gheorghian**.

Organe de conducere ale mișcării muncitorești alese de congres

Comitetul Executiv al Partidului Social-Democrat din România: **D. Marinescu** (ales la 28 aprilie 1914, secretar al partidului), **I.C. Frimu**, **Gh. Cristescu**, **dr. Ecaterina Arbore**, **M. Gh. Bujor**, **dr. Cr. Racovski**, **Al. Constantinescu**.

Comisia de control: **A. Măgură**, **I. Slon**, **Gh. Moscu**.

dr. Racovski	Ecaterina Arbore	C. Popovici	D. Poș	T. Iordăchescu	I. Moscovici
					
Iancu Iliescu	Ana Comănescu	C. Angelescu	Gh. Moscu	C. Titel Petrescu	Paul Marc
					

Venirea la domnie, în anul 1632, a lui Matei Basarab — „proclamat principe și domn al Vlahiei, țara sa, cu consimțământul întregului popor, al preoților, monahilor, arhonților și șefii armatelor” — după cum se consemnează pe un Tetraevangeliar din 1634, scris și miniat de Antim din Ianina — însemna începutul unei perioade de stabilitate politică și înflorire culturală. Guvernarea acestui principe legat de tradiție și doritor să restaureze moștenirea Basarabilor are un program de mare amploare de care beneficiază nu numai românii, ci și alte popoare din Europa de Sud-Est. Această idee este afirmată de voievod în predoslovia la Molitvenicul slavon, tipărit la Cimpulung în 1635: „Am poruncit să se dea la lumină, după statul și învolarea obștească a tuturor celor cari cu noi nu conștău în adică înțelegerea a acestei limbi și a credinței..., fie moldovlahi și ungrovlahi, ruși, sirbi și bulgari”.

ARTIȘTI ȘI CAPODOPERE ÎN VREMEA LUI MATEI BASARAB

GHEORGHE BULUȚĂ

Afirmarea valorilor tradiționale ale culturii românești, încurajate de Matei Basarab în condiții de prosperitate economică, conduce la crearea unor valori artistice remarcabile. Epoca lui Matei Basarab coincide, totodată, cu un moment de întâlnire a unor influențe diverse, pe plan cultural. Toleranța, pe care principele o manifestă viu față de unii învățați de peste hotare care vin în Țara Românească contribuie la pătrunderea de timpuriu a ideilor umanismului european. Printre aceștia sînt emisari ai bisericii catolice, ca și intelectualii greci care se stabilesc în țările române, definitiv sau temporar, și întrețin aici un climat cultural de factură nouă. Principele, reprezentant al boierimii autohtone, manifestă față de ei o atitudine oficială și rezervată, ca și în cazul relațiilor cu mesagerii bisericii romane. La curtea sa, este secretar Dionisie Comnen, viitorul patriarh ecumenic; este primit cărturarul constantinopolitan Meletie Syrgos; face câteva vizite în Muntenia Mitrofan Critopoulos, patriarh al Alexandriei, care și moare în Țara Românească, fapt relatat, la 13 august 1639, de publicația lui Théophile Renaudot *La Gazette*, primul ziar

european¹, printr-o corespondență din Constantinopol.

Acestor legături li se adaugă și cele impuse domnitorului de interesele politice și economice ale țării sale, cu ortodoxia slavă, cu Kievul, dominat de personalitatea lui Petru Movilă, fiu de voievod moldovean, ajuns aici mitropolit² și, în special, cu nucleul de la Pecerskaia Lavra.

Ambianța de la curtea lui Matei Basarab, altfel austeră și tradiționalistă, se acordă cu preocupările pentru cultură ale familiei principelui. Soția sa Elina, născută Năsturel, este sora umanistului Udriște Năsturel de la Herești³, femeie instruită, interesată de stimularea creației și a tipăririi de cărți.

Ediție specială pentru Transilvania

Dezvoltarea programului cultural al voievodului impune, ca o primă necesitate, reluarea activității tipografice, cu o bogată tradiție în țările române. În predoslovia amin-

¹⁻³ *Magazin istoric*, nr. 5/1978; 6/1973; 5/1974.

titului *Molitvenic* din 1635, Matei Basarab scrie: "Conducînd această țară am văzut cum că în întreaga mea țară e foamă și sete, însă nu de pline și apă, ci... de vădită hrană și adăpare sufletească... A căror belșug am socotit că nu se va putea fi altfel cu puțință, decât numai prin tipografie, adică tiparniță". Astfel, la Cîmpulung ia ființă, în 1635, o tiparniță „întru totul desăvîrșită, cu cinci feluri de litere", cu sprijinul lui Petru Movilă. Activitatea tipografică — care este inițiată și în Moldova, sub domnia lui Vasile Lupu — deschide o perspectivă nouă dezvoltării relațiilor dintre țările române prin largă circulație a cărții. Tipografia Țării Românești, susținută de domnie, servește interesele culturale pe mari spații geografice. Cărtile care văd lumina tiparului la Govora, Tirgoviste, Cîmpulung sau Dealu au un rol important în consolidarea unității culturale dintre țările române. *Pravila* care se imprimă la Govora, în 1640, apare în două ediții, una pentru Țara Românească, cealaltă pentru Transilvania.

Tiparul are un rol deosebit în cristalizarea trăsăturilor artistice specifice epocii lui Matei Basarab. Cartea tipărită vehiculează noi forme ornamentale, adoptate atît în decorația arhitecturală cît și în pictura murală a epocii. Se înregistrează o nouă dezvoltare și în arta miniaturii. Spre deosebire de miniaturistica de la Athos — alt centru important din acest spațiu geografic — unde se cultivă o artă austeră, artiștii din Țara Românească îmbină tradițiile artei bizantine cu cele occidentale, realizînd creații cu note profund laice și de o mare somptuozitate. Din acest punct de vedere, epoca lui Matei Basarab se distinge, de asemenea, prin capodopere artistice, care fac din Țara Românească un centru prestigios al artei din Europa răsăriteană.

Încă în perioada imediat anterioară domniilor lui Matei Basarab și a lui Vasile Lupu, în țările române activau artiști miniaturisti care au creat adevărate capodopere. Aceștia erau elevii lui Luca de Buzău, care a lucrat în Țara Românească din 1571 pînă în 1629, anul morții sale. Luca a fost episcop al Buzăului, apoi, din 1603, mitropolit al Ungro-Vlahiei. Artist valoros, el a realizat opere răspîndite astăzi în colecții celebre din lume și a format o adevărată școală artistică. Un evangheliar al său, comandat de Mihai Viteazul și dăruit de domnitor țarului Feodor I, se află astăzi la Walters Art Gallery din Baltimore. Alte două manuscrise ornate de Luca se află la Atena, la Biblioteca Națională și la Muzeul bizantin. În miniaturile lui Luca, rafinamentul compoziției se împletește cu simțul culorii și cu finețea execuției. *Evanghelia* sa din 1616 (Biblioteca Patriarhiei ortodoxe din Ierusalim) este una dintre capodoperele miniaturii sec. XVII.

Pentru patru patriarhii

Unul dintre elevii săi, Porfirie, a lucrat și la Iași, pentru Vasile Lupu, în 1633, cînd acesta era mare vornic, un *Evangheliar* dăruit apoi mănăstirii Sfîntului Mormînt. În pre-

zent, cartea se află, de asemenea, în Biblioteca Patriarhiei din Ierusalim. La Muzeul de artă al R.S.R. se păstrează un manuscris miniat cu siguranță de Porfirie, în 1631, în vremea cînd se afla în Țara Românească și care se remarcă prin specificul compoziției paginii, prin stilul ornamental și mai ales prin redarea figurii umane.

Cel mai prolific artist dintre elevii lui Luca de Buzău este Antim, autorul a peste 20 manuscrise cu o tematică variată (liturghiere, evangheliere și psaltiri) scrise și miniate între 1634 și 1644, cînd a lucrat foarte mult în Țara Românească. El a fost caligraf oficial al lui Matei Basarab, începînd probabil cu anul 1640. Dintre manuscrisele executate de Antim în Țara Românească pentru Matei Basarab se păstrează, la Ierusalim, în Biblioteca Patriarhiei și la Atena, în Muzeul bizantin, două evangheliere somptuoase de format mare (40 x 30 cm) datele 1642-1643 și 1645. Un al treilea manuscris similar, datat 1640, se află la Muzeul Patriarhiei ortodoxe din Alexandria, în timp ce un al patrulea, de la 1650, presupus din aceeași serie, se află la Biblioteca Națională din Paris. Aceste cărți de lux au fost dăruite de Matei Basarab celor patru patriarhii ortodoxe: de la Ierusalim și Alexandria — unde, cum am arătat, manuscrisele se află și în prezent — celei a Antiohiei (manuscrisul de la Paris) și celei de la Constantinopol (manuscrisul de la Atena). Ele sînt împodobite cu portretele domnitorului și ale soției sale, doamna Elina.

Între artiștii epocii lui Matei Basarab s-a remarcat, de asemenea, Vlaicu, miniaturist care a creat un *Tetraevanghel* datat 1643 (Biblioteca Academiei R.S. România). Manuscrisul este decorat cu foarte frumoase frontispicii și cu numeroase inițiale care au aspectul unor bijuterii filigranate în care strălucesc emailul. Vlaicu este de altfel și un bun

În pp. 6-7: inițiale din *Slujebnicul* mitropolitului Ștefan al Ungrovlahiei, manuscris aflat în colecțiile Bibliotecii Academiei R.S. România

portretist, așa cum se observă în miniaturile în plină pagină.

Un alt manuscris reprezentativ pentru gustul și nivelul artistic al epocii lui Matei Basarab este *Slujebnicul* de la 1653-1654, ornamentat de Radu Sirbu (Biblioteca Academiei R.S. România). Ca în majoritatea lucrărilor comandate de Matei Basarab, pe prima pagină figurează portretele voievodului și ale doamnei Elina, în costume fastuoase, decorate cu minuție pe fond de aur. Cele două personaje sînt așezate de o parte și de alta a stemei Țării Românești, desenată pe coroana unei plante cu aspect exotic. Ambele compoziții sînt înconjurate de un chenar lat, cu motive florale stilizate, transpuse geometric.

Portretele lui Matei Basarab și ale soției sale Elina sînt, dealtfel, frecvent reprezentate în epocă, pe cărțile manuscrise comandate de domn pentru a fi dăruite sau, uneori, pe actele de cancelarie de mai mare importanță. Două asemenea miniaturi au fost atașate la *Evangelheliarul* de la Biserica Sf. Nicolae din Chilia, scris în 1593 și ferecat în 1644 din porunca lui Matei Basarab și se păstrează azi în colecțiile Muzeului de istorie al R.S. România. Pe cele două file de hirtie sînt pictate chenare deosebit de frumoase, cu aur, roșu și albastru, în interiorul cărora sînt figurate personajele, în splendide costume împodobite cu broderii, purtînd cununii grele. Voievodul și soția sa sînt solemni, cu chipuri senine. Mai lat și mai complicat, chenarul în care se află plasat portretul Elinei este dreptunghiular, în latura exterioară, formînd boltă în interior; compoziția și culoarea creează un ansamblu armonios.

Îngîmfarea și jertfa

O foarte frumoasă reprezentare a lui Matei Basarab și a doamnei Elina se află în *Evangelheliarul* de la Biblioteca Națională din Paris. Chenarul cu fond albastru, decorat cu flori stilizate, cu frunze și păsări și cu ornamente prelungitoare la colțuri și în latura superioară, formează o dublă arcadă deasupra personajelor. Chipurile voievodului și al soției sale au trăsăturile desenate minuțios și expresiv. Vezuimintele tradiționale, bizantine, sînt colorate în nuanțe de un mare rafinament. Impresia generală este de fast strălucitor, miniatura fiind o realizare artistică cu totul remarcabilă.

Pe cărțile comandate de principe, sînt reprezentați în tablouri votive și unii membri ai familiilor boierești. Pe două foi tăiate dintr-un manuscris slavon, copiat în Țara Românească, în anii 1652-1654 și care se păstrează la Biblioteca Academiei din Belgrad, sînt pictați unii membri ai familiei Brîncoveanu. Pe o filă apar figurile lui Preda Brîncoveanu, a soției sale Păuna și a fiului lor Răducan, iar pe cealaltă filă Papa Brîncoveanu (fiul lui Preda și tatăl viitorului voievod Constantin Brîncoveanu), împreună cu soția sa, Stanca și fiii lor, Matei și Barbul.

Unul dintre cele mai valoroase manuscrise din epoca lui Matei Basarab, care se păstrează

în Biblioteca Academiei R. S. România, este *Slujebnicul mitropolitului Ștefan al Ungrovlahiei*, reprezentînd o școală cu caracteristici distincte. Stilul ornamental este majestuos, cu o mare varietate de motive florale, zoomorfe și antropomorfe. Manuscrisul este împodobit cu miniaturi pe toată pagina, cu frontispicii, inițiale mari și mici, precum și cu scene autonome, dispuse în text. În decorația acestui „liturghier de zile mari”, cum l-a numit savantul bizantinolog André Grabar, multe din inițialele ornate sînt metafore plastice pentru anumite vicii sau virtuți umane (spre exemplu, păunul simbolizează îngîmfarea, iar pelicanul jertfa). Din școala *Slujebnicului mitropolitului Ștefan al Ungrovlahiei*, produsul cel mai reprezentativ pentru miniaturistica secolului XVII în Țara Românească, face parte și *Liturghierul slavon, grec și românesc*, păstrat în colecțiile Bibliotecii Academiei R.S. România, filiala Cluj-Napoca. Între cele două manuscrise, cel de la București și cel de la Cluj-Napoca, asemănările sînt frapante, înclt, cel puțin pentru anumite pagini, este posibil ca ele să fi fost executate de același miniaturist.

Mărturia deosebitului simț artistic, cultivat și dezvoltat în epoca lui Matei Basarab, se regăsește nu numai în cărțile manuscrise realizate în această perioadă, ci și în stilul decorării actelor de cancelarie domnească. Acestea atestă caracterul deloc izolat și excepțional al creațiilor artei miniaturilor românești în sec. XVII. Dorița de fast și iubirea de frumos a acestei epoci de înflorire a artei află în maniera ornării documentelor de cancelarie o tradiție deja formată, modele cristalizate în cancelaria lui Radu Mihnea și a înaintașilor săi.

Caligrafii anonimi sau cunoscuți, cum este Bogza, care se semnează pe un pergament de dimensiuni mari, cu aspect impunător (Arhivele statului — București), zugrăvesc splendide ansambluri, înconjurînd textul cu chenare sau cu ornamente izolate, cu frontispicii decorative, pe care figurează stema țării și reprezentări uneori, ale emitentului actului. Printre documentele de cancelarie de mare valoare artistică, prin ornamentală și portret se distinge un act din 9 aprilie 1646, împodobit cu chenar în stînga și în dreapta textului. Elementele decorative sînt motive vegetale pictate cu aur simplu sau asociat cu verde, stilizate rafinat. Documentul este ilustrat cu portretele lui Matei și al Elinei, aflate la sfîrșitul textului. Miniatura este o reușită artistică prin armonia culorilor și prin construcția scenei. Linia orizontului este joasă, proiectînd siluetele pe un cer intens albastru, semănat cu stele aurii. Detaliile sînt minuțios figurate, chipurile sînt expresive, pictate cu o finețe neobișnuită, în tușe delicate.

Indiferent de caracterul lor sacru sau laic, comorile artei miniaturii din epoca lui Matei Basarab — manuscrise și acte de cancelarie — realizate pe pergament sau pe hirtie, cu aur, argint și culori rafinate, atestă nivelul superior al acestei arte, justificînd ideea de școală în deplină înflorire, cu trăsături specifice și care a creat veritabile capodopere artistice.

Un hrisov al lui Matei Basarab

în arhive iugoslave

PERIPEȚIILE UNUI TESTAMENT

Dr. SILVIU ANUICHI

Îndelungată și bogată în înfăptuiri, domnia lui Matei Basarab (1632-1654)¹ — de la începutul căreia, în 1982, consemnăm 350 ani — continuă să suscite interesul cercetătorilor istoriei. Volevod „iubitor de țară și iubit de popor“, cum îl caracterizau contemporanii, Matei Basarab s-a dovedit hârnice gospodar, înțelept și cumpănit în hotărârile și acțiunile întreprinse, bun ostean, citor și patron al culturii.

Apărător al libertăților străbune ale țării, a fost, totodată, și un proteguitor al celorlalte popoare din sud-estul continentului intrate sub dependența apăsătoare a Imperiului otoman. Prin reînființarea unor tipografii în țara noastră, ca și prin încurajarea altor arte (copierea și minierea de manuscrise, orfevrăria ș.a.), Matei Basarab a revitalizat politica culturală de anvergură dusă de predecesorii săi Neagoe Basarab, Mircea Ciobanul, Alexandru II Mircea — atît pe plan intern, cît și pentru trebuințele unor popoare din Peninsula Balcanică. Acest patronaj al domnului Țării Românești față de viața culturală a unor popoare din sud-estul Europei s-a manifestat prin editarea de cărți rituale slavone cu largă circulație sud-dunăreană, prin acordarea protecției volevodale unui mare număr de personalități culturale provenite din această zonă, precum și prin ajutorarea materială a numeroase așezăminte religioase, care au constituit, totodată, veritabile focare de cultură. Bibliotecile cu renume din Belgrad, Novi Sad, Sarajevo, ca și cele mănăstirești de la Beocin, Bodjani și Hilandar păstrează — printre exemplarele de mare valoare — cărți editate în timpul domniei lui Matei Basarab. Dealtfel, printre tipografiile care s-au ilustrat în tipărirea de la Rîmnic s-au aflat meșteri din Peninsula Balcanică, precum Procopie Stancovici, Radu Stoicovici, Tudor Dimitrovici și Ioan din Gomlonița. Un alt maestru de pe aceste meleaguri — Radu Sirbul — s-a distins ca ilustru caligraf, miniaturist și iconograf.

Mărinimia volevodului este probată și de splendide obiecte de cult sau de podoabă dăruite diferitelor lăcașuri sud-dunărene de către domn sau de soția sa, doamna Elina, ca și de daniile în bani făcute așezămintelor respective. De pildă, mănăstirea sîrbească Hilandar (de la Muntele Athos) păstrează o icoană lucrată în metale prețioase, cu portretele votive ale lui Matei și doamnei Elina, iar Muzeul patriarhiei din Belgrad și muzeele monastice de la Studenița (Serbia centrală) și Sarajina (îngă Herceg-Novl, pe litoralul Mării Adriatice) cuprind în colecțiile lor cîte un hrisov de danie prin care s-au acordat mănăstirilor Papracea (Bosnia), Studenița și Trebinje (Dalmatia) subsidii anuale de cîte 6 000, 4 000 și, respectiv 1 800 aspri ;

¹ Magazin istoric, nr. 12/1969, 12/1970, 7-8/1971, 8/1977, 6/1979, 4/1980.

10 000 aspri au fost donați anual, chiar de la începutul domniei, în 1633, mănăstirilor Milleseva.

În colecția istorică din Arhiva Academiei sîrbe de știință și artă din Belgrad există și alte mărturii importante pentru istoria românilor: este vorba de trei documente de la Matei Basarab: două, emise în 1633, respectiv 1639, consemnează confirmări de cumpărări și vânzări de moșii. Cel de-al treilea, scris integral în limba română și emis la 18 septembrie 1653, ne-a reținut atenția pentru că evocă — împreună cu alte patru documente de la urmași ai lui Matei Basarab — un episod cu savuroase amănunte de epocă.

O logodnică pentru doi frați

Povestea începe prin 1635. Neavind copii, Elina Basarab, cu acordul domnului, l-a înfiat pe primul fiu al fratelui ei Udrishte Năsturel — una dintre marile personalități culturale ale veacului, cunoscut pentru traducerea romanului hagiografic *Varlaam și Ioasa*, pentru predoslovile și însemnările făcute la diferite cărți, precum și pentru relațiile sale cu lumea umanistă a vremii¹.

La numai două săptămîni după nașterea micuțului Matei Năsturel, mama sa, Marica, a murit, poate de boală sau dintr-o complicație prilejuită de naștere. Doamna Elina l-a transferat imediat la curtea voievodală pe orfan (pe care, dealtfel, îl și botezase), ocupîndu-se personal de creșterea și educația lui și înzestrîndu-l pe parcurs cu o serie de posesiuni și accesorii feudale, care au fost achiziționate pe propria ei cheltuială. Copilul și-a păstrat numele de familie din care provenea. Dar să-i dăm cuvîntul voievodului: „... Că Doamna domniei mele, răposata Elina, în viața ei luat-au pre un nepot de frate al ei, fecior al lui Udrishte Năsturel logofăt, ce e mai sus-zis [de] mititel rămas sārăc de muma-sa Marica, fata lui Vintilă, vornicul de la Clătești, numai de două săptămîni, și l-au botezat, puindu-i numele nostru Matei, și l-au crescut [ca pe] fecioru ei în casa noastră...”

La scurtă vreme după decedul Maricăi, Udrishte Năsturel s-a recăsătorit și a avut un al doilea fiu, Toma-Radu Năsturel, botezat și el tot de doamna Elina.

Conform obiceiului vremii, în 1652, familia voievodală a decis să-l logodească pe Matei Năsturel, în vîrstă de 17 ani. Aleasa a fost Casandra, fiica zarafului Dima Gelepi din Constantinopol; s-au făcut și pregătirile necesare pentru primirea ei la curtea din Tirgoviște. Din nefericire, imediat după perfectarea de principiu a logodnei, firavul Matei Năsturel a murit în chip neașteptat.

Noua situație și obligațiile presupuse ale lui Matei vodă față de bancherul Gelepi au determinat perechea domnească să adopte în grabă pe Toma-Radu Năsturel, care prelua toate drepturile și obligațiile fratelui său dispărut. „Deci întîmplîndu-se lucrul într-acest chip — scria Matei vodă — sfătuitu-ne-am cu răposata doamnă-mea și cu boierii de credință din casa noastră și am aflat cu sfatul nostru, cum avea tocmeală ce am fost făcut cu fata Dimei Gelepul să nu o lăsăm jos, nici să o stricăm, ci să o logodim cu fratele lui Matei mai mic, cu Toma-Radu Năsturel ce e mai sus zis. Și așa aducînd fata de la Tarigrad, logoditu-o-am cu dînsul, luîndu-l doamnă-mea fecior în locul frăține-său, lui Matei...”

Prin urmare, așa cum se mai întîmpla adeseori în evul mediu, sosind la Tirgoviște, Casandra Gelepi a fost logodită nu cu cel destinat inițial — pe care dealtfel nu-l cunoscușe —, ci cu fratele mai mic al acestuia, căsătoria rămînd să aibă loc la o dată ulterioară.

Dar ghinioanele se țineau lanț. Cîteva luni mai tîrziu, în 1653, doamna Elina închidea ochii înainte de a fi definitivat statutul juridic al celui de-al doilea fiu adoptiv al ei. Împlinind voința defunctei sale soții, la 18 septembrie 1653, Matei Basarab semna

unul dintre ultimele sale hrisoave, confirmînd moștenirea hărăzită de doamna Elina lui Toma-Radu Năsturel, afurindu-i pe toți cei ce vor încerca să-l spolieze de aceste drepturi și invocîndu-i ca martori ai actului pe mitropolitul țării, Ignatie, pe episcopii Dionisie al Rîmniceului și Serafim al Buzăului și pe boierii Divanului domnesc, dintre care îi amintim pe Preda Brîncoveanu, mare vornic și pe Pană, mare stolnic.

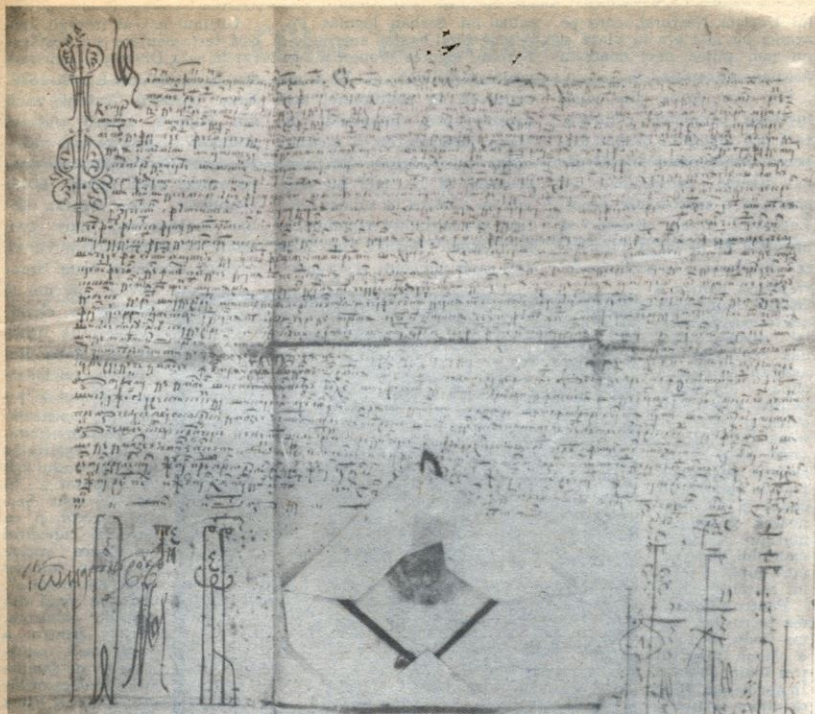
Matei vodă, prevăzător și înțelept, a căutat să-l ferească pe fiul adoptiv al soției sale de complicațiile ulterioare pe care le presimțise, atunci cînd scria: „... Drept aceea, nime dentr-alți frați sau surori sau nepoți ai doamnă-mea sau orice rude treabă cu acelea să n-aibă, ci el cu femeia lui și cu feciorii ce-i va da Dumnezeu să le moștenească și să le biruiască, cu adevărate hrisoave, cărți, zapise și toate cele ce au fost făcut răposata doamnă-mea Elina pre toate cumpărăturile ei și de nimeni-lea opreală nici sminteală să n-aibă înaintea ceștii cărți a domniei mele, care carte și mai virtos trașnic o întăresc domnia mea...”

Evenimentele s-au derulat însă altfel. Testamentul de familie al lui Matei și Elina Basarab a avut un destin sinuos timp de un deceniu și jumătate, autenticitatea sa fiind repede pusă la îndoială. După cum era de așteptat, contestatarii — proveniți dintre rudele colaterale ale domniei Elina — n-au întîrziat să-și facă simțită prezența, dînd naștere unei perioade de rivalități între marile familii muntene.

Devenind logofăt, ca și tatăl său, Toma-Radu Năsturel, a renunțat la căsătoria cu Casandra Gelepi, preferînd-o pe Sofica, fata logofătului Sava și a Liveriei. În primii șapte ani scurși după decedul marelui său protector nu a reușit să-și valorifice drepturile testamentare, fiind spoliat de toate posesiunile, inclusiv de hrisovul dat de Matei vodă și de mai vechile acte de proprietate rămase de la doamna Elina.

În anii primei domnii a lui Grigorașcu Ghica (1660-1664) sorții norocului i-au suris din

¹ Magazin istoric, nr. 12/1979, 1/1980.

Un document mult rînit și, în egală mdsură, contestat
 În p. 9: Matei vodă Basarab și doamna Elina (miniaturi de epocă)

nou lui Toma-Radu Năsturel. Recuperîndu-și actele în împrejurări rămase necunoscute, vodă i-a confirmat moștenirea, semnînd în 1662, un act care rememora evenimentele cunoscute, inclusiv anatema cuprinsă în hrisovul lui Matei Basarab.

Voievodul Radu Leon (1664-1669) a acordat și el un act asemănător celui dat de înaintașul său, Grigorașcu Ghica. Ascensiunea lui Toma-Radu Năsturel, care începuse să achiziționeze o serie de alte domenii feudale, a stîrnit însă din nou invidia rudelor colaterale ale Elinei (printre care logofătul Șerban Popescu și postelnicul Cazan Hierescu cu descendenții săi), care nu renunțaseră la mai vechile lor

pretenții, așteptînd doar momentul oportun pentru a acționa din nou.

Călugărul ispitit

Prilejul s-a ivit neașteptat de repede, odată cu schimbarea domnului și urcarea pe tron a lui Antonie vodă din Popești (1669-1672). Conștient de primejdiile care-l pășteau, Toma-Radu Năsturel s-a grăbit să reînnoiască confirmarea testamentară, pe care a și obținut-o în 7 iunie 1669, de această dată voievodul inserînd în hrisov și mărturia sa personală, ca argument suplimentar în favoarea autenticității documentului emis de Matei-Vodă: „.... Și fiind dom-

nia mea domn de țară și știind domnia mea de acestea de toate, cum sînt așa adevărate, precum scrie mai sus...” Dar, departe de a se stinge, conflictul a luat proporții prin apariția unor noi personaje. Este vorba de călugărul Manoilă Manta — dealtfel, membru al familiei în cauză — care a răspîndit versiunea că hrisovul lui Matei Basarab ar fi fost în realitate destinat defunctului Matei Năsturel, iar tatăl acestuia, Udriște, ar fi falsificat pergamentul, chiar în prezența lui Manta, înlocuindu-l pe Matei cu fratele său mai mic. Afirmatia era gravă nu atît pentru soarta moștenirii lăsată de doamna Elina, cît mai ales pentru reputația

lui Udriște Năsturel, care pe atunci nu mai era în viață și nu mai putea deci contesta această afirmație.

Cel care dirija din culise întreaga campanie contestatară era logofătul Șerban Popescu. Amăgindu-l pe călugăr cu diverse promisiuni, i-a smuls și o mărturisire scrisă. Logofătul dorea, firește, să angajeze cît de cît și autoritatea bisericească în acțiunea întreprinsă, pentru a câștiga mai ușor adeviziunea cercurilor dispuse să-i dea crezare. El aștepta, în sfîrșit, clipa potrivită pentru a ieși din culise și a-l determina pe Antonie vodă să-și revizuiască atitudinea față de hrisovul în cauză și să recunoască presupusa mutilare a documentului, intervenită după decesul lui Matei Basarab.

Pentru lămurirea lucrurilor, Toma-Radu Năsturel a făcut apel la trei înalți prelați. În aprilie-mai 1670 se aflau la București, în vizită la mitropolitul Țării Românești, Teodosie (1668-1672; 1679-1708), patriarhul Dositei al Ierusalimului (1669-1707) și mitropolitul Sava Brancovici al Ardealului (1656-1680; 1683). (Este

locul să precizăm că prezența lui Sava Brancovici la București, atestată încă o dată documentar, reflectă un moment al unității și întrajutorării românești medievale.) Cei trei înalți prelați au procedat la examinarea hrisoavelor lui Toma-Radu Năsturel și la audierea călugărului Manoilă Manta, care, „sub strașnic blestem și afurisenie, au mărturisit cum au făcut un zapis la

mîna lui Șerban logofăt Popescu, fiind beat și amăgindu-l Șerban logofăt Popescu, cu multe făgăduiale...”. El a recunoscut, în continuare, atît autenticitatea hrisovului lui Matei Basarab, cît și nevinovăția lui Udriște Năsturel, spunînd că „... nici nu știe, nici nu a văzut, ci numai fiind beat și amăgindu-l făgăduielile lui Șerban logofăt, au scris acel zapis mincinos și au măr-

Ultimul act al întregii afaceri testamentare s-a desfășurat în sala Divanului domnesc din București, la 8 mai 1670. Erau prezenți Antonie vodă din Popești, boierii sfatului domnesc — printre care viitorul domn Șerban Cantacuzino, pe atunci mare spătar, Radu Crețulescu, mare logofăt, Mihail Cantacuzino, mare postelnic — ierarhii țării, iar ca invitați Dositei și Sava Bran-

covici, precum și părțile în cauză. A fost citit hrisovul lui Matei Basarab și concluziile completului de judecată, constatîndu-se autenticitatea și legalitatea pergamentului atît de disputat. „... Și așa au ieșit Șerban logofăt și cu Manoilă călugărul cu mare rușine dinaintea domniei mele, din divan...”, Antonie vodă din Popești confirma, astfel, pentru a doua oară, testamentul de familie al predecesorilor săi Matei și Elina Basarab, punîndu-i martori pe toți boierii Divanului domnesc și aruncînd anatema asupra tuturor celor care vor mai încerca să repete acțiunea contestatară.

Toma-Radu Năsturel și descendenții săi direcți — fiu,

Radu și nepotul Șerban — mai apar și în alte documente ale vremii, păstrate tot în colecția amintită, pînă la domnia lui Ștefan Cantacuzino (1714-1716), dar numai cu prilejul unor simple contracte de vânzare-cumpărare. Drepturile lor înscrise în hrisovul lui Matei Basarab și întărite de alți trei domni și trei înalți prelați n-au mai fost contestate.

Elina doamna, soția voievodului; detaliu dintr-o pictură de la Muntele Athos

turisit că au scris minciuni...”. Călugărul Manoilă Manta a fost obligat să certifice în scris cele declarate, act contra-semnat și de cei trei ierarhi care a fost remis lui Toma-Radu Năsturel. Patriarhul Ierusalimului, Dositei, a alcătuit și un proces-verbal cu concluziile anchetei, care, cu știrea voievodului, a fost înmînat, de asemenea, lui Toma-Radu Năsturel.

Ctitor de pravile

„PROVOCATORII LA RĂZBOAIE NU SÎNT IERTAȚI ÎN VECI”

RADU ECONOMU

Printre realizările de mare importanță ale îndelungatei domnii a lui Matei Basarab (1632-1654) un loc aparte îl ocupă elaborarea și tipărirea primelor culegeri de legi în limba română — act cu o deosebită semnificație culturală și politică.

Mai întâi, în tipografia instalată în 1637 la Govora, a văzut lumina tiparului la 1640, *Pravila de la Govora* sau *Pravila mică*, prima culegere de legi canonice și laice în limba română apărută în Țara Românească. *Pravila* s-a tipărit „din porunca și cu cheltulul” domnitorului. Realizator al alcătuirii *pravilei* este mitropolitul Teofil, un statornic susținător al politicii culturale inițiate de Matei Basarab, fost membru al soliei care ceruse Porții confirmarea alegerii acestuia. Traducerea din slavonă aparținea cronicarului Mihail Moxa (Moxalle), cunoscutul autor al *Cronografului*, prima istorie universală în limba română.

În *Predoslovia Pravilei* se exprimă conștiința despre capacitatea limbii române, cu nimic mai prejos de celelalte limbi, de a reda normele juridice: „Socotiam că mai toate limbile au carte pre limba lor, de aceea cugetai și eu să scot această carte, anume *pravilă* pre limba românească”.

Alături de normele de drept canonic, culegerea cuprinde o

serie de dispoziții de drept laic, printre care prevederi de drept penal (norme privind lovirea, adulterul, răpirea, injuriile și furturile) ca și de drept civil (reguli privind împărțeala moștenirii, pediciele la căsătorie, obligațiile reciproce la adopțiune). Nu lipsesc nici unele norme de drept internațional privind războiul și pacea. Astfel glava (paragraful) 44 („pro-

vocatorii la războaie nu sînt iertați în veci”) cuprinde principiul imprescriptibilității crimelor de război, consacrat în dreptul internațional contemporan; într-un alt paragraf se prevăd sancțiuni pentru cei careucid captivii de război.

O nouă codificare în limba română, mult mai completă, mai diversificată și mai modernă a apărut la 20 martie

1652, în Țirgoviște, sub denumirea de *Îndreptarea legii*, sau *Pravila mare*, publicată în tipografia „prealuminatului domn Matei Voevod Basarab, cu nevointa și osîrda și toată cheltuiala mitropolitului Ștefan”. Spre deosebire de *Pravila de la Govora*, în care normele de drept laic erau incidentale, în *Îndreptarea legii* dreptul laic ocupă, în prima ei parte, un loc predominant, constituind, și din acest punct de vedere, o operă legislativă fără precedent în Țara Românească.

La baza reglementărilor din *Îndreptarea legii* se află izvoare grecești de drept bizantin, cunoscute prin filiera slavonă. Pentru pravilele împărătești (laice), dispozițiile sînt preluate din *Cartea românească de învățătură* a lui Vasile Lupu, apărută la Iași, în 1646. Cele două cullegeri de legi, și cea de la Iași, și cea de la Țirgoviște, au ca sursă comună lucrarea, foarte modernă la acea dată, a juristului italian Prosper Farinaccius (1544-1618) și intitulată *Praxis et theoretica criminalis*. Apărută în 1616, lucrarea era cunoscută în țările române prin traduceri în limba greacă.

Larg folosită în Occident, cartea lui Farinaccius cuprindea o expunere sistematică, scrisă la nivelul celor mai noi principii și soluții acceptate, în acea epocă, în țările apusene în domeniul dreptului penal. Pe drept cuvînt se afirmă în glava 66 a *Cărții românești de învățătură* că „Farinasco [Farinaccius] a strîns toate pravilele cele împărătești și încă se ispită a se nevoi cu învățătura ca aceia să cunoască care pravilă și obiceiuri se socotesc [aplică] la oblaștiile [țările] creștine din toată lumea”.

Traducătorul izvoarelor și alcătuitorul *Îndreptării legii* a fost Daniil Andreanul, numit și Panonianul (adică Transilvăneanul), un erudit teolog, devenit în 1662 episcopul românilor de Făgăraș, iar în 1688 mitropolit ortodox de Alba Iulia; el a avut drept colaboratori pe Pantelimon (Paisie) Ligaridis și Ignatie Patritzidis.

Predoslovie este o traducere făcută de mitropolitul Ștefan,

după prefața *Sinlagmei* lui Matei Vlastares, cunoscută în țările române încă din sec. XV. Subliniind inițiativa și ajutorul dat de Matei Basarab pentru alcătuirea și tipărirea lucrării, prefațatorul afirmă că scrierea a fost scoasă „ca să fie de folosul tuturor de obște”.

Cu un înalt simț moral sînt redată, în primele glave, noțiunile de lege și dreptate: „Legea iaste meșteșug lucrului celui bun și poruncă tuturor pricepuților și înțelepților și oamenilor bogoslovi [învățați]” și „porunca legii iaste să petreacă neștine [cineva] drept, iar pre alt prea nimea să nu betejească. Iară legea să cheamă pentru că ceea ce să dă fiecui dreptate”. Judecătorul este sfătuit să dea ascultare numai textului de lege și să nu se lase influențat de intervenții externe: „Dă ție voia să leapezi toată frica, să nu-ți fie frică de nimenelea, păzește legea, cum am zice, cînd judecă judecătorul cum zic pravilele, atunci de nimelea nu-i fie frică”.

În p. 13: Pravila de la Govora (Stema de pe pagina de gardă și facsimil din cuprinsul lucrării)

Scenă de judecată. Detaliu dintr-o miniatură de epocă

Cele mai numeroase reglementări împărătești (laice) din prima parte a *Pravilei* sînt cele cu caracter penal. Astfel, sînt sancționate ca infracțiuni: calpuzania (falsificarea de bani), cheltuiala banilor încredințați (abuzul de încredere) și a banilor străini (de lapidarea sau înșelăciunea), cununia cu doi bărbați sau femei (bigamia), furtisagul sub diferite forme, adulterul, hainia (răzvrătirea), hiclenia (trădarea), lovirea, otrăvirea, răpirea, sila, tilhăria, uciderea și altele. Pravila adopta, totodată, principii moderne, progresiste pentru acea epocă, referitoare la cauzele care apără sau care micșorează răspunderea penală, precum vrsta, beția, nebunia, obiceiul locului, ascultarea de cel mai mare, surdomutismul, legitima apărare și altele. Există de asemenea dispoziții de drept civil legate de căsătorie, despărțire, moștenire, testament ș.a.

Îndreptarea legii s-a bucurat de o largă apreciere. În 1722 a fost tradusă în latină de Petru Dobra, pentru nevoile administrației austriace din Oltenia.

Pravilele tipărite în timpul domniei lui Matei Basarab constituie un moment important în istoria culturii românești, fiind primele alcătuirii juridice și avînd o largă circulație mai bine de un secol. În afară de rolul juridic propriu-zis, cele două lucrări au adus o contribuție prețioasă și la făurirea limbii literare române. Totodată, trebuie subliniat că *Îndreptarea legii* este una din primele codificări în limba națională, în Europa acelor vremuri.

Cum am arătat, lucrarea s-a inspirat în parte din *Cartea românească de învățătură* tipărită în Moldova în 1646; ea a fost aplicată și de bisericile române din Transilvania. *Îndreptarea legii* a cuprins, astfel, întreaga arie geografică locuită de români. Prin aceasta, *Pravila mare* a lui Matei Basarab a constituit și un instrument al luptei pentru unitatea culturală a românilor din Țara Românească, Moldova și Transilvania.

Braşov, 1 septembrie 1940

NU DIKTATULUI!

GRIGORE RĂCEANU

Manifestările agresivității statelor fasciste în viața internațională, îndeosebi a Germaniei hitleriste, intensificarea politicii revizioniste în deceniul patru al secolului nostru au stîrnit o profundă îngrijorare în rîndul popoarelor. Direct amenințat în unitatea statală și în independența sa națională, poporul român, sub conducerea forțelor politice patriotice, progresiste — în fruntea cărora s-a aflat Partidul Comunist Român — s-a opus cu fermitate fascismului și revizionismului, susținînd activ lupta tuturor forțelor democratice, antifasciste, pentru apărarea păcii, independenței și securității popoarelor. „Creșterea avîntului mișcării antifasciste din România — sublinia tovarășul Nicolae Ceaușescu — se oglindește în valul acțiunilor de luptă care au loc în această perioadă, în marile demonstrații antifasciste organizate la 1 Mai 1939 sub semnul împotrîvirii poporului nostru Germaniei fasciste, pentru libertăți democratice, pentru apărarea independenței țării“. Prin conținutul și entuziasta participare de mase, aceste demonstrații s-au înscris în istorie ca una din cele mai ferme acțiuni antifasciste și antirăzboinice, pentru apărarea păcii

și independenței popoarelor din perioada imediat premergătoare declanșării celui de-al doilea război mondial.

În anul 1939-1940, situația internațională s-a agravat, Germania nazistă trecînd la agresiunea directă împotriva a numeroase state din Europa și dezlănțuind a doua conflagrație mondială. România se găsea într-o grea situație de izolare internațională, fapt care a ușurat lui Hitler dezmembrarea teritoriului statului român, impunerea odiosului Diktat de la Viena. Partidul

comunist numeroase cercuri politice patriotice, organizații democratice, progresiste, militare și ofițeri ai armatei, întregul popor român s-a ridicat împotriva Diktatului, a organizat puternice demonstrații în numeroase centre ale țării (Cluj, Sibiu, Arad, București, Timișoara, Iași etc.), cerînd să se treacă la lupta armată pentru apărarea integrității și suveranității patriei.

Evenimentele din acel tragic sfîrșit de vară a anului 1940 au fost în mai multe rînduri evocate în paginile revistei noastre¹. În cele ce urmează publicăm mărturia inedită a unui participant la demonstrațiile care au avut loc cu acel prilej în orașul Braşov.

¹ În imagine: Piața Sfatului din Braşov; titluri din ziarul *Tribuna* din Cluj (august-septembrie 1940).

¹ *Magazin istoric*, nr. 8/1975, 8/1978, 5,8/1979, 9-10/1980.

Legământul din Piața Sfatului

La Brașov, centru industrial, locuit în mare majoritate de români, alături de care trăiau secui, maghiari și germani, a avut loc una dintre cele mai puternice demonstrații împotriva Diktatului de la Viena.

Pe atunci lucram la Fabrica „Astra”. Eram membru al Partidului Comunist Român. La sfârșitul lunii august 1940, a avut loc o ședință a comitetului de partid, la care am stabilit măsurile și formele de luptă ce se impuneau în activitatea noastră ilegală din acele momente. Mica noastră tipăritură scotea manifeste revoluționare, mobilizatoare, chemând poporul la rezistență și luptă hotărâtă împotriva Diktatului fascist. Într-o zi din ultima săptămână a lunii august 1940, a venit la mine secretarul organizației de tinereț din fabrică și mi-a spus că se pregătește o mare adunare populară. Am aflat apoi că era vorba de o demonstrație de protest, care urma să se țină pe 1 septembrie, în Piața Sfatului din centrul orașului, în organizarea partidelor politice burgheze, liberal și național-tărănesc.

La 31 august a fost convocat comitetul de partid la o ședință conspirativă în Poiana Brașov, unde am stabilit sarcinile fiecăruia. Mie, care aveam în comitet resortul muncii de masă în întreprinderi, și, în același timp, eram și secretarul breslei metalurgiștilor, mi s-a încredințat misiunea ca, la acea adunare, să vorbesc în numele muncitorimii. Cuvântul de ordine dat celulelor (organizațiilor de bază) de partid a fost ca ele să mobilizeze, pentru 1 septembrie, pe toți simpatizanții partidului și pe patrioții din întreprinderi, să intensifice atmosfera de agitație și protest în sînul coloanelor de muncitori ce urmau să se formeze în fața uzinelor, îndreptîndu-se spre piața orașului. Membrii comitetului erau îndatorirea să fie prezenți în diferite puncte ale pieței, încă înainte de sosirea manifestanților.

A doua zi, duminică, am ajuns printre primii în Piața Sfatului. Meșterii electricieni întindeau fire de la balconul unei clădiri vechi pînă departe în piață, unde se instalau megafoanele. Clădirea respectivă fusese sediul Casinei române, fostul club din localitate al Partidului Național-Român din Transilvania. În piață au început să sosească manifestații în coloane, cu steagurile tricolore filfiind și în sunete de fanfare. Treptat-treptat, mulțimea a umplut piața și străzile din jur. În balcon apărea din cînd în cînd cineva și scruta cu înfrigurare mulțimea tumultuoasă, apoi dispărea în clădire. M-am gîndit că ceva se petrecea acolo. Mi-am luat inima în dinți, cum se spune, și m-am hotărît să urc, să văd ce se-ntîmplă. Am făcut un semn și au venit încă șapte-opt tovarăși. Am urcat treptele Casinei și am intrat. În sala mare erau adunați toți șefii locali ai partidelor politice, așepeniile administrative și de ordine ale orașului. Erau și cîteva femei. Cei de față, pe care-i cunoșteam, au rămas surprinși cînd ne-au văzut, căci noi nu eram invitați

lor. Cineva ne-a întrebat ce dorim. Am spus că vreau să mă înscriu și eu pe lista vorbitorilor, ca reprezentant al muncitorimii. Un tovarăș din delegație a completat că eram secretarul breslei metalurgiștilor.

Șeful liberalilor a rugat-o pe d-na Căliman, fiica cunoscutului fruntaș al mișcării de eliberare și unitate națională Valeriu Braniște, să întocmească lista vorbitorilor. S-a hotărît ca mingul să-l deschidă preotul Stinghie, de la biserica din Șchei. D-na Valeria Căliman m-a propus să vorbesc al doilea. Urma după mine să ia cuvîntul dînsa, ca președintă a organizației de femei din oraș.

Am ieșit cu preotul Stinghie și cu d-na Căliman în balconul Casinei. Ceilalți s-au grupat în spatele nostru, lîngă ușa larg deschisă. Preotul a spus cîteva cuvinte, după care mi-a trecut microfonul. Eram emoționat. În piață se lăsase o liniște tulburătoare. Mă gîndeam ce să le spun tovarășilor mei, acelei imense mulțimi care aștepta încordată. Aveam cîteva notițe în buzunarul hainei, dar nu le-am mai scos. Simțeam ceea ce trebuia spus: „Frați români! Tovarăși mei de muncă și luptă! Nu ne-am adunat aici nici să plîngem, nici să ne tînguiem pentru nedreptatea ce ni s-a făcut prin netrebnicul Diktat de la Viena. Ne-am adunat să ridicăm sus steagul nostru de luptă, de-acum și pînă la izbînda noastră finală”.

Un vuiet de aprobare și indignare a izbucnit din piepturile miilor de oameni.

În acel moment am simțit cum cineva mă trage de umăr. Am întors capul. Un comisar de la Siguranță îmi șoptea amenințător: „Taci din gură! Te arestez! Strigă să trăiască regele”. Se temea probabil ca manifestația să nu se transforme într-o demonstrație de protest împotriva regelui și a guvernanților țării. Am vorbit în continuare (evident, nu puteam mărturisii că vorbesc în numele organizației comunistilor), luînd atitudine față de Diktat, față de problemele grele cu care era confruntat poporul român, așa cum primisem mandat de la comitetul de partid. Vedeam cum marea masă de oameni vibrează. Am propus atunci, toți cei aflați acolo, să jurăm că nu ne vom lăsa înfrînți, că vom lupta pe toate căile, chiar și cu arma în mînă, pînă ce partea smulsă din trupul țării va fi dezrobită de sub dușmani și va fi redată iarăși patriei. Din mulțime s-a auzit un vuiet: „Jurăm!”. Preotul Stinghie s-a întors spre mine. I-am arătat mulțimea: „Ia-le jurămîntul, părinte!” La semnul său, miile de demonstrațianți au rostit cu înflăcărare: „Jurăm că de azi înainte nu vom înceta lupta pînă ce cauza noastră sfîntă și dreaptă nu va fi implinită”. Din acel moment, demonstrația împotriva Diktatului trecuse în mîna organizației de partid din Brașov.

După mine, a vorbit d-na Valeria Căliman, profesoară la un liceu din oraș. A susținut și dînsa îndemnul la acțiune hotărâtă împotriva Diktatului, arătînd starea grea a femeilor, condamînd nepăsarea și incapacitatea politică a camarilei. Au mai vorbit apoi cîțiva

Instituirea premiului

„Maurice Baumont”

politicieni locali, îndemnând mai mult ia resemnare. Am coborât de la balcon în piață, în mijlocul demonstrațiilor. Discursurile politicienilor nu mai erau urmărite. Mulțimea simțea nevoia să-și exprime adevăratele sentimente patriotice. Atunci s-a auzit o voce puternică: „Să mergem la Mureșanu!”... „La Mureșanu!”. Era mormîntul poetului Andrei Mureșanu, cel care scrisese versurile imnului național al românilor transilvăneni: *Deșteaptă-te române!*

Între timp, în piață își făcuse apariția și un grup de legionari, în cămăși verzi. Indignată de prezența acestor trădători vînduți fascismului german, mulțimea a început să-i hui-ducă și i-a alungat.

Apoi, miile de oameni s-au încolonas și au pornit spre cimitirul din Șcheii Brașovului, unde se afla mormîntul poetului Andrei Mureșanu. Pe parcurs au avut loc și două incidente semnificative. În vitrina unei prăvălii săsești se aflau un mare portret al lui Hitler și mai multe steaguri cu zvastici. Cînd mulțimea a trecut priu dreptul prăvăliei, o ploaie de pietre s-a abătut asupra vitrinei, cineva a luat tabloul și l-a sfărîmat, alții au sfișiat și călcat în picioare steagurile naziste, mulțimea exprimîndu-și și pe această cale ura pentru cel ce patronase nedreptul Diktat de la Viena.

O altă coloană de manifestanți a înfilnit o mașină cu cîțiva hitleriști de la Consulatul german din orașul nostru care se întorceau de la un chef din Poiana Brașov. Hitleriștii, nemulțumiți că li se barase calea, au început să înjure și să amenințe mulțimea. Indignați de sfidarea nemților, cei din coloană au împins mașina într-un șanț, i-au rupt stegulețele cu zvastică, continuîndu-și drumul apoi spre mormîntul poetului¹.

Aici, alți vorbitori din rîndurile maselor, au dat glas aceluiași sentimente patriotice, au evocat momente glorioase din lupta românilor pentru apărarea pămîntului străbun, pentru unitate națională. Peste mulțime s-au înălțat cuvintele cîntecului „Murim mai bine-n luptă / Cu glorie deplină / Decît să fim sclavi iarăși / În vechiul nost pămînt”.

Astfel s-a încheiat demonstrația populară din Brașov din ziua de 1 septembrie 1940, pe care Partidul Comunist Român a transformat-o într-o puternică manifestație patriotică, mîobilizatoare, de fermă condamnare a odiosului Diktat fascist, de demascare a fascismului și a primejdiei războinice.

¹ În jurnalul său, Martha Bibescu consemna, la 4 septembrie 1940, în urma unei discuții cu Lady Hoare, soția ministrului Angliei la București: „La Brașov (spune Lady Hoare), radioul și telefonul nu mai funcționează. Lumea a rupt în bucăți drapelele germane și italiene. Dacă ai fi fost acolo, românii te-ar fi aclamat. Vasile (soferul) a circulat pe străzi cu fanionul britanic... Lady Hoare este bucuroasă, căci mulțimea a strigat la Brașov: «Jos cu Hitler!»”.

Recent, un grup de cunoscuți oameni de știință francezi, în frunte cu P.A. Brunios, membru al Institutului Franței, au luat inițiativa creării „Asociației prietenilor lui Maurice Baumont”. Remarcabil istoric al epocii contemporane, Maurice Baumont (1892-1981) a elaborat numeroase lucrări, dintre care o serie au văzut lumina tiparului și în limba română (Marea conjurație împotriva lui Hitler, București, 1977; În miezul afacerii Dreyfus, București, 1980). Prieten și admirator al poporului român, profesorul M. Baumont, membru al Institutului Franței, a scris studii de românistică, între care se desprind Semicentenarul Unirii Transilvaniei cu România, publicat în 1908, precum și 23 August 1944 în România, apărut la Paris, în 1974. Pentru cercelările sale consacrate istoriei României, Maurice Baumont (care ne-a onorat deseori cu colaborarea sa în paginile revistei noastre: nr. 7/1967, 12/1969, 5/1975, 8/1977), a fost decorat cu Ordinul Meritul Științific clasa I-a.

Asociația își propune organizarea unui muzeu și a unui premiu „Maurice Baumont” care va fi atribuit unui studiu istoric — manuscris sau editat consacrat în special celor două mari conflograții mondiale și perioadelor care le-au precedat și urmat sau istoriei Germaniei după 1870. Acest ultim domeniu este luat în considerație avîndu-se în vedere eminentele preocupări de istorie contemporană a Germaniei ale istoricului francez, de la care a rămas una dintre cele mai substanțiale monografii consacrate conjurației din 20 iulie 1944 împotriva lui Hitler.

ANUL 1893 ȘI SEMNIFICAȚIA LUI ISTORICĂ PENTRU CLASA MUNCITOARE ȘI POPORUL ROMÂN

(Urmare din p. 3)

Adunării generale a Clubului muncitorilor din București, din 2 mai 1892, organizație care juca un rol de frunte în cadrul *partidei muncitorilor*. O comisie a organizațiilor muncitorești a trecut la alcătuirea noului proiect de program al partidului, document publicat în decembrie 1892 în presa socialistă și supus apoi dezbaterilor organizațiilor muncitorești din întreaga țară, timp de aproape patru luni de zile.

În vederea congresului socialist s-a desfășurat o intensă activitate pregătitoare, prin presă și viu grai, pentru clarificarea problemelor de bază ale mișcării muncitorești. Numeroase publicații socialiste apărute în această perioadă au adus o contribuție valoroasă la pregătirea teoretică și organizatorică a congresului partidului: *Munca* (București), *Critica socială* (Iași), *Democrația socială* (Ploiești), *Proletarul* (Botoșani), *Lucrătorul* (Galați).

Lucrările congresului socialist s-au desfășurat în zilele de 31 martie-3 aprilie 1893, în Capitală, în prezența a 63 delegați, reprezentând membrii cluburilor muncitorești — muncitori, țărani, intelectuali — din București, Iași, Galați, Ploiești, Craiova, Roman, Tecuci, Botoșani, Tirgu Frumos, unele asociații profesionale și un delegat al Grupului studenților socialiști români din Paris. Muncitorimea din întreaga țară a întâmpinat cu entuziasm lucrările congresului, iar organizații revoluționare ale proletariatului din diferite țări au trimis mesaje de salut¹.

În centrul lucrărilor s-au situat documente fundamentale pentru viața și activitatea partidului și a poporului român: dezbaterile și adoptarea noului program și a statutului partidului și alegerea organului lui central de conducere. Noul program definea rolul istoric al proletariatului și al partidului clasei muncitoare în organizarea luptei revoluționare. Înscriind ca revendicări principale imediate ameliorarea stării materiale și intelectuale a muncitorilor, dreptul la grevă, de organizare, de întrunire, ziua de muncă de opt ore, programul P.S.D.M.R. prevedea necesitatea luptei pentru desființarea proprietății private asupra mijloacelor de producție și prefacerea lor în proprietate socială, „distrugerea societății burgheze și întemeierea societății socialiste”.

Se afirma astfel, în viața social-politică a țării, un partid revoluționar care-și punea în programul său de luptă sarcini epocale, menite nu numai să amelioreze situația materială și spirituală a maselor muncitoare, ci, prin făurirea societății socialiste, să deschidă perspective dintre cele mai mărețe de dezvoltare multilaterală a întregului popor. Pe bună dreptate, tovarășul Nicolae Ceaușescu aprecia că „anul 1893 este anul nașterii detașamentului revoluționar, de avangardă, al clasei muncitoare din România. Iată de ce putem spune, cu deplin temei, că adevăratele înce-

puturi ale Partidului Comunist Român — care continuă cele mai înalte tradiții de luptă ale poporului și își are rădăcinile împlintate adînc în mișcarea muncitorească, socialistă din a doua jumătate a secolului trecut — coincid cu începutul activității partidului muncitoresc călăuzit de teoria revoluționară marxistă”.

Ancorat în realitățile social-politice ale țării, partidul muncitorilor din România creat în 1893 și-a spus cuvîntul față de toate marile probleme care frământau societatea românească din acea vreme, luînd poziție și preconizînd soluții în conformitate cu interesele de clasă, cu aspirațiile revoluționare ale proletariatului, ale poporului nostru.

Multe dintre punctele de vedere ale socialiștilor cu privire la structura și dispunerea forțelor de clasă, la procesele dezvoltării economice, la fizionomia și esența partidelor politice — puncte de vedere formulate adesea într-o polemică ascuțită cu ideologi și oameni politici ai claselor dominante — vădesc o orientare justă, situndu-se, în contextul vremii, pe pozițiile cele mai înaintate ale gîndirii social-politice din mișcarea muncitorească internațională. Astfel, partidul clasei muncitoare a abordat în mod aprofundat problema agrar-țărănească, de o deosebită acuitate pentru societatea românească, subliniind concomitent importanța deosebită a dezvoltării intense a unei industrii naționale, ca o condiție atît pentru progresul general al societății pentru asigurarea independenței și suveranității naționale, cît și pentru creșterea rîndurilor proletariatului, pentru amplificarea luptei sale revoluționare.

O atenție deosebită a acordat partidul revoluționar asigurării condițiilor pentru dezvoltarea instrucției publice, pentru ridicarea nivelului de cultură și civilizație al maselor populare. El s-a ridicat cu putere împotriva dominației străine, proclamînd solemn dreptul imprescriptibil al națiunii noastre, ca de altfel al tuturor națiunilor, la o viață liberă și independentă. În condițiile în care o parte importantă a teritoriului țării se afla sub stăpînirea imperiilor vecine, cînd problema făuririi statului național unitar frământa profund masele populare, mișcarea muncitorească și socialistă s-a pronunțat unanim și consecvent în sprijinul împlinirii aspirației seculare a poporului român.

Timpul, istoria au confirmat pe deplin necesitatea constituirii, acum aproape 90 ani, a unui astfel de partid politic revoluționar al clasei muncitoare; înarmarea lui cu documente fundamentale care, adaptate etapelor noi, au însușit clasei muncitoare și aliații săi firești aproape nouă decenii de luptă, a făcut posibilă, în vremea noastră, sub conducerea partidului comunist, victoria deplină asupra vechii societăți bazată pe exploatare și asuprire, așezarea vieții poporului pe temelii regeneratoare ale socialismului și comunismului.

¹ Magazin istoric, nr. 3/1968, 4/1973, 7/1981.

Revista noastră a mai avut prilejul să se ocupe de incendiul Reichstagului¹.

Se știe că este vorba despre prima provocare în stil mare a naziștilor ajunși la putere. O înscenare criminală care le-a servit drept pretext pentru instaurarea unei dictaturi singeroase, pentru scoaterea în afara legii a partidului comunist, pentru lichidarea regimului parlamentar și pentru hăituirea adversarilor politici, încă numeroși la acea vreme în Germania.

Dar incendiul Reichstagului a avut și o consecință pe care hitleriștii nu au prevăzut-o: strălucita victorie morală, repurtată la Leipzig de Gheorghi Dimitrov, fiu devotat și conducător al poporului bulgar, militant de seamă al mișcării comuniste și muncitorești internaționale, de la a cărui naștere s-au împlinit în 1982 o sută de ani.

Episodul de la Leipzig a servit drept temă unui număr foarte mare de studii, analize, comentarii.

Doi dintre cei mai competenți autori sint William Shirer² și Edouard Calic³. Ior ne-am adresat pentru a reconstitui evenimentele din urmă cu aproape jumătate de veac.

Centenar
Gheorghi
Dimitrov

PROCURORUL DIN BOXA ACUZAȚILOR

NICOLAE MINEI

În seara de 27 februarie 1933, vicecancelarul von Papen cina împreună cu președintele Hindenburg, iar Gœbbels îl avea ca în vizită la masă pe Hitler. La un moment dat, toți patru au aflat că impozantul edificiu al Reichstagului — Parlamentul german — era în flăcări. Von Papen s-a grăbit să-l ducă acasă

pe bătrînul feldmareșal, precipitîndu-se apoi la locul sinistrului, unde s-a întîlnit cu cele două căpetenii naziste. Acolo se mai afla și Goring, pe atunci președinte al Reichstagului, prim-ministru și ministru de interne al Prusiei. Transpirînd, gîfîind și fugind de colo pînă colo, Goring urla:

— E o crimă comunistă împotriva noului guvern!

Într-adevăr, naziștii se aflau la cîrma țării de exact patru săptămîni. Suficient pentru a organiza Gestapoul, în fruntea căruia se găsea

¹ Magazin istorie, nr. 1/1970.

² William L. Shirer, *The Rise and Fall of the Third Reich* (Ascensiunea și prăbușirea celui de-al treilea Reich), New York, 1960.

³ Edouard Calic, *Le Reichstag brăle!* (Arde Reichstagul!), Paris, 1969.

un anume Rudolf Diels. Întorcându-se spre el, Göring i-a strigat:

— E începutul revoluției comuniste. Nu trebuie pierdută nici o clipă. Să fim necruțători! Toți conducătorii comuniști să fie lichidați pe loc. Încă în noaptea asta trebuie să spânzurăm pe toți deputații comuniști.

Arestare la „Bayernhof”

Așa cum s-a bănuț încă de la început și așa cum aveau să o dovedească evenimentele ulterioare, ca și documentele de arhivă, mai ales cele prezentate la procesul de la Nürnberg, focul fusese pus de naziști. Aceștia folosiseră un culoar subteran care lega reședința lui Göring de clădirea Reichstagului. Un detașament special al S.A.-ului pătrunseser în subsolurile Parlamentului și plasase bidoane cu benzină și alte produse chimice inflamabile în numeroase puncte. Odată incendiul declanșat, făptășii se retrăseră pe aceeași cale. În lunile următoare, ei aveau să fie asasinati unul după altul, pentru a nu mai rămâne nici un martor în viață.

În aceeași seară de 27 februarie a fost arestat Marinus van der Lubbe, în buzunarul căruia poliția a găsit o carte de membru al partidului comunist din Olanda. Până în ziua de astăzi, rolul lui van der Lubbe nu s-a putut elucida pe deplin. Instabil psihic, aproape debil mintal, ușor de influențat și de manipulat, el a fost torturat și drogat în beciurile Gestapoului pentru a mărturisii că pusese focul. După unele versiuni, se pare că van der Lubbe a căzut victimă unei mașinații naziste și a fost ademenit în interiorul Reichstagului. Dar nici o persoană — cu atât mai puțin un psihopat, foarte miop, pe deasupra — nu ar fi putut face ceea ce a făcut el în cele 16 minute petrecute acolo: a parcurs 800 m pe coridoare în beznă, a comis cel puțin două sute de acțiuni, de la spargerea geamurilor și scotocirea prin dulapuri, prăia la forțarea unor uși de stejar încuiate, de la reperarea punctelor cele mai vulnerabile până la aprinderea propriu-zisă a lambrurilor din marea sală de ședințe. În plus, nimeni n-ar fi putut transporta uriașă cantitate de substanțe incendiare în interiorul clădirii, fără să fi fost arestat de paznici.

Absurditatea acuzațiilor aduse lui van der Lubbe a frapat de la început opinia publică. Ceea ce nu i-a împiedicat pe hitleriști să organizeze un proces monstru la Leipzig, în care i-au implicat pe Ernst Torgler, liderul grupului parlamentar comunist, și pe trei comuniști bulgari aflați pe atunci în Germania, Gheorghe Dimitrov, Blagoi Popov și Vasilii Tanev. Dimitrov era membru al Partidului Comunist Bulgar și, totodată, membru în Comitetul executiv al Internaționalei a III-a. Ceilalți doi erau, de asemenea, membri ai C.C. al P.C.B. După cum rezultă din evocările pe care i le-a făcut Popov istoricului Edouard Calic la Sofia în 1965 și 1966, arestarea celor trei comuniști bulgari a avut loc la 9 martie 1933 în restaurantul berlinez „Bayernhof” de pe Potsdamerstrasse.

„Când Tanev și cu mine am intrat în local — își amintește Popov — acesta era aproape gol.

Dimitrov a sosit cu jumătate de oră mai târziu, căci venise pe un drum ocolit, pentru a scăpa de o eventuală filare... La 15 sau 20 minute după sosirea lui Dimitrov, doi indivizi s-au așezat nu departe de masa noastră. Nu puteau fi decât poliști — aveau mutre caracteristice — și era evident că pe noi ne spionau. Am plătit și am plecat. La garderobă, cei doi ne-au acostat, ne-au cerut actele și ne-au declarat arestați. Credeam că vom fi duși la închisoarea din Alexanderplatz. Spre uluirea noastră, am ajuns la Reichstag unde am dat peste Comisia de anchetă asupra incendiului...”

Instrucția judiciară propriu-zisă a început abia la 28 martie, când naziștii au considerat că strînseseră suficiente „dovezi”, pentru a-l implica pe Dimitrov și pe tovarășii săi. Au urmat zile și săptămîni de interogatorii, care s-au desfășurat toate într-una din încăperile Reichstagului pe care focul nu le mistuise. Bineînțeles, atît ei cît și Torgler au negat cu perseverență orice participare. Dealtfel în seara de 27 februarie, Dimitrov se afla la München, întorcîndu-se la Berlin în aceeași noapte. Prima știre despre incendiu i-a parvenit prin intermediul unui ziar cumpărat la o stație, cu puțin înainte de a ajunge în Capitală. Dar nici adevărul, nici flagrantele contradicții ale actului de acuzare nu reprezentau piedici de care hitleriștii voiau să fină seama.

700 discuri de patefon

Pentru a da o amploare cît mai mare procesului, de pe urma căruia sperau să culeagă mari beneficii propagandistice, naziștii l-au adus în fața Curții supreme a Germaniei (*Reichsgericht*), care funcționa la Leipzig. Popov își amintește: „La 18 septembrie mi s-a ordonat să mă pregătesc de călătorie. Pentru un deținut, asemenea preparație nu durează decît cîteva minute. Ajuns la poarta închisorii, mi s-a citit un avertisment: *în cazul unei tentative de evadare, prizonierul va fi împușcat imediat*. Mi s-au pus cătușe nou-nouțe, nichelate, strălucitoare, adevărate giuvaeruri. Un gardian a prins de ele un lanț, pe care și l-a înfășurat pe mîna, ducîndu-mă ca pe o fiară sălbatică abia capturată. Am fost urcați în duble și duși la gară, unde vedeau cîteva coridoare de poliție. Am trecut printre două trenuri pline de călători. La ferestrele vagoanelor, pe scări, lumea se îngheșua să ne vadă. Tăcere de moarte. Nici un cuvînt ostil. Era primul nostru succes.

Am fost urcat într-un compartiment rezervat, dintr-un vagon obișnuit de pasageri. Cinci gardieni s-au instalat alături de mine. Foiala lor mi-a dat de înțeles că Dimitrov și Tanev se găseau în compartimentele învecinate, dar nu am mai reușit să-i văd.”

Procesul începe la 21 septembrie 1933. Pe o estradă, membrii Curții supreme — președintele Büniger și cei patru asesori ai săi, în robe roșii. La o masă separată, procurorul general Werner și cei doi adjuncți ai săi, în robe negre. În fața lor, cei cinci acuzați, poliști, care li înșofesc și care le interzic să comunice unii cu ceilalți, avocați.

Clădirea Reichstagului mistuită de flăcări și imaginea aceleiași clădiri înainte de incendiu

În p. 19: Gheorghe Dimitrov (primul din dreapta) în timpul procesului de la Leipzig. Alături: van der Lubbe

Din cei 300 ziaristi germani și străini care au cerut să asiste la proces, numai 125 au căpătat autorizație. Ei ocupă parterul, în vreme ce la „galerie” stă publicul, care a făcut coadă de la 8 dimineața. Din ordinul lui Göbbels, lângă sala de ședințe s-a instalat o cabină de înregistrare: 700 discuri vor fi necesare pentru a cuprinde cele spuse de judecători, procurori, acuzați, apărători și martori. Căci Bünger și colegii săi au acceptat să transforme justiția într-o vnealtă a politicii hitleriste, iar Hitler, Göbbels și Göring consideră că procesul le va permite să dovedească opiniei publice din Germania și din străinătate că nu ei, ci comuniștii au dat foc Parlamentului.

Dar dezbaterile nu confirmă speranțele naziștilor. Nici măcar van der Lubbe nu se conformează scenariului. Apatic, palid, absent, cu capul veșnic plecat, cu o vorbire greoaie și deseori nedeslușită, abia răspunzând interogatoriului ce i se ia, cu aerul pierdut al unui morfinoman, el opune totuși un *nu* categoric atunci când președintele îl întreabă arătându-i pe ceilalți patru acuzați:

— Cunoști pe vreunul dintre acești oameni? Iar când Bünger insistă, van der Lubbe ridică și el tonul:

— Nu, nu, nu-i cunosc. Nu i-am văzut niciodată.

Martorii care defilează sînt fie provocatori plătiți ai poliției, fie S.S.-iști în civil, fie deținuți de drept comun, cărora li s-a promis libertatea în schimbul unor depoziții mincinoase. Din boxa în care se află, străjuit de gardieni, Dimitrov, care vorbește curent germana, demască minciunile cusute cu ață albă ale acuzării, îi pune în încurcătură pe martorii falși, creează momente penibile președintelui și procurorului. Procesul trenează săptămîni de-a rîndul și toate eforturile aparatului propagandistic a lui Göbbels capotează lamentabil. Iată patru exemple printre multe altele.

Portarul Reichstagului, un zăpăcit Hornemann, depune atît de fațos jurămîntul, încît Dimitrov nu se poate stăpîni să nu zîm-

bească. Ofensat, Hornemann îndreaptă mina în direcția lui și declară:

— Pe cel care ride așa îl cunosc eu! În ziua de 27 februarie era la Reichstag.

— În ziua de 27 februarie eram la München, ripostează Dimitrov. Poliția a verificat acest fapt — pe dumneata nu te-a pus la curent?

Un inginer nazist, Bogun, își amintește că l-a văzut pe Popov ieșind din Reichstag „exact la ora 9 fără 5 seara”. Martorul îl identifică pe cel despre care vorbește în boxă. Din întâmplare, Popov și-a scos ochelarii, pe care îi poartă tot timpul, cu puțin înainte de intrarea lui Bogun. Dimitrov îl întreabă pe acesta:

— Cel pe care l-ați văzut ieșind din Reichstag purta ochelari?

— Nici pomeneală.

Din nou sala izbucnește în râs. Dimitrov comentează:

— După titlurile pe care le aveți, vă credeați inginer, dar văd că sunteți romancier.

Pe maiorul Weber Stedt, șeful Serviciului presei naziste, acreditate la Reichstag, nu numai că îl prinde cu minciuna, dar dovedește că s-a înțeles în prealabil cu un alt martor din slujba lui Göbbels, iar pe deputatul național-socialist Rupin, care pretinde că ar fi remarcat la 26 februarie o mare agitație în rândurile parlamentarilor comuniști, Dimitrov îl întreabă sec:

— Dumneavoastră din ce partid faceți parte?

Martorul evită să răspundă. Dimitrov:

— Nu cumva v-o fi fiind rușine să răspundeți național-socialist?

Dimitrov nu se sfiește să-și exprime adevărată indignare la cauza comunismului, cauză căreia și-a închinat întreaga viață. Atitudinea sa ilustrează din plin o formulă de care s-a uzat și s-a abuzat, dar care lui i se potrivește pe de-a-ntregul: transformarea boxei acuzațiilor într-o tribună. La începutul lui noiembrie, procesul se mută la Berlin, într-una din încăperile neatînse de foc ale Reichstagului. Naziștii speră să înfrângă astfel cerbicia inculpaților. Fără nici un succes.

Duelul...

La 4 noiembrie, se prezintă în fața Curții supreme Hermann Göring. Deținătorul celor trei funcții importantissime — prim-ministru și ministru de interne al Prusiei și președinte al Reichstagului — vine ca martor într-o uniformă verde de vânător gardian silvic.

Publicul se ridică în picioare, iar magistrații îl salută cu brațul ridicat. Președintele Büniger îl întreabă dacă vrea să răspundă la întrebările ce i se vor pune sau dacă preferă să facă o expunere generală. Plin de ifose, Göring se declară gata și pentru una, și pentru cealaltă. Începutul îl face cu o lungă diatribă anticomunistă, împletită cu un fel de amplu autopenagirie. El e „salvatorul” Germaniei pe care o amenința „barbaria roșie”. Asistența, formată la această ședință numai

din naziști, îl aplaudă frenetic, apoi rotofeul demnitar anunță că binevoiește să răspundă la întrebări. Și astfel se angajează unul dintre cele mai celebre dueluri din analele judiciare.

Spațiul nu ne permite să reproducem decât unele pasaje din această înfruntare, la capătul căreia toți — fie ei prieteni sau dușmani — au văzut un singur învingător, pe Dimitrov.

Dimitrov: Deputații național-socialiști Karwahné și Frey au declarat aici că [la 27 februarie] pe la ora 11 seara, s-au dus la Ministerul de interne, unde au anunțat că ei împreună cu național-socialistul austriac Kroyer, l-ar fi văzut pe Torgler cu van der Lubbe în ziua incendiului. Au stat de vorbă acești deputați cu prim-ministrul Göring în seara respectivă?

Göring: Nu.

Dimitrov: Știe dl. președinte că dl. Karwahné și dl. Frey spuseseră acest lucru?

Göring: Am aflat de asta a doua zi după incendiu.

Dimitrov: Dimineața sau seara?

Göring: Înainte de amiază sau poate după-amiază.

Dimitrov: Așadar, înainte de amiază sau după-amiază?

Göring: Se poate stabili ora la care am fost informat prin audierea consilierului ministerial Diels [șeful Gestapoului].

Dimitrov: Aș vrea să se stabilească acest lucru foarte exact, deoarece, la întrebarea mea, dl. Karwahné a răspuns categoric că l-a informat pe dl. prim-ministru curând după miezul nopții, imediat după izbucnirea incendiului... La 28 februarie, dl. Göring a spus într-un interviu pe marginea incendiului Reichstagului: „Cu prilejul arestării comunistului olandez van der Lubbe, pe lângă pașaportul acestuia, s-a mai confiscat și carnetul său de partid”. Cum de știa dl. prim-ministru Göring că van der Lubbe avea asupra lui un carnet de membru al partidului comunist?

Göring: Trebuie să spun că până acum nu prea m-a interesat acest proces, adică nu am citit tot ce s-a scris despre el. Credeam că d-ta știi de mult că eu nu mă ocup cituși de puțin de anchetarea acestui caz. Nu alerg de colo până colo și nu scotocesc prin buzunarele oamenilor...

Remarcabile în această replică sînt cel puțin două elemente: minciuna sfruntată a lui Göring, atunci cînd afirmă că nu, s-a ocupat de incendiarea Reichstagului (de care s-a ocupat în toate sensurile acestui cuvînt) și faptul că nu răspunde deloc întrebării lui Dimitrov. Acesta insistă.

Dimitrov: Cei trei funcționari ai poliției judiciare care l-au arestat și interogată pe van der Lubbe au declarat în unanimitate că nu găsiseră nici un carnet de partid asupra lui. Aș vrea, așadar, să știu de unde provine informația referitoare la carnet.

Göring: Informația mi-a fost transmisă în mod oficial. Poate că în prima noapte mi s-au comunicat lucruri care nu puteau fi verificate și poate că anumiți funcționari...

au considerat ca un fapt cert că Lubbe avea un carnet de partid — și, bineînțeles, m-au informat și pe mine. A doua zi dimineată, am dat publicității această informație... Dealtfel n-are nici o importanță, deoarece aici, la proces, s-a stabilit că Lubbe nu avea asupra lui un carnet de partid.

...și victoria

De ce se încurcă Göring atât de jalnic, de ce recunoaște că a fost mințit și că s-a grăbit să difuzeze minciuna? Pentru că, inițial, naștii au plănuit să confecționeze un carnet de partid fals, pe care să-l „găsească” în buzunarul lui van der Lubbe. Ulterior, dându-și seama că falsul putea fi ușor demascat în Olanda, au renunțat la proiect — lucru cu care Göbbels nu a fost pus destul de prompt la curent.

Dimitrov: Martorul este prim-ministru și ministru de interne al Prusiei. Nu răspunde de poliția din subordinele d-sale?

Göring: Ba da.

Dimitrov...: În dubla dv. calitate, ați declarat că incendiarii sînt comuniști, că Partidul Comunist din Germania a pus focul cu ajutorul unui comunist străin, van der Lubbe. Această declarație a dv. nu a avut darul să orienteze ancheta poliției și, apoi, instrucția judiciară într-un sens anume, eliminîndu-se astfel orice posibilitate de cercetare în alte direcții, pentru a se descoperi adevărul incendiarii ai Reichstagului?

Göring...: Eu nu sînt un funcționar al poliției, ci un ministru responsabil. Așa că pentru mine nu era important să demasc un criminal de mîna a doua, ci partidul, concepția despre lume, care sînt vinovate de acest atentat. Fii pe pace, poliția merge pe toate urmele. Eu nu aveam de stabilit decît dacă e vorba sau nu de o crimă politică. Pentru mine e o crimă politică și sînt convins că pe făptuși trebuie să-i căutăm în partidul vostru. (Începe să vocifereze și să-l amenințe pe Dimitrov cu pumnul.) Partidul vostru este un partid de criminali care trebuie să fie suprimat! Iar dacă instrucția judiciară s-a orientat în această direcție, ea a mers pe o pistă bună.

Dimitrov: Dl. prim-ministru cunoaște că acest partid care trebuie „suprimat” își exercită puterea pe o șesime din suprafața globului, și anume Uniunea Sovietică, că această Uniune Sovietică întreține relații diplomatice, politice și economice cu Germania și că comenzile sale de furnituri sînt de un interes vital pentru sute de mii de muncitori germani?

Președintele Curții (adresîndu-se lui Dimitrov): Îți interzic să faci aici propagandă comunistă.

Dimitrov: Dl. Göring face aici propagandă național-socialistă. Ideile comunismului s-au impus în Uniunea Sovietică și chiar aici în Germania au milioane de adepți, printre cei mai buni fii ai poporului german. Știți că...

Göring: O să-ți spun eu ce știe poporul german. Poporul german știe că te porți aici cu obraznicie și că ai venit în Germania ca să incendiezi Reichstagul. Dar eu nu am venit aici pentru a-ți permite să mă supui unui interogatoriu și să mă pui la punct de parcă ai fi judecător! În ochii mei nu ești decît un răufăcător, care trebuie spînzurat cît mai degrabă.

Președintele Curții: Dimitrov, ți-am mai spus că n-ai voie să faci aici propagandă comunistă. Așa că nu trebuie să te miri că dl. martor este atât de emoționat! Îți interzic cu strictețe să faci propagandă. Nu poți pune decît întrebări referitoare la proces.

Dimitrov: Sînt foarte mulțumit de răspuns, domnule prim-ministru.

Președintele Curții: Puțin îmi pasă dacă ești mulțumit sau nu. Acum îți iau cuvîntul.

Dimitrov: Aș vrea să mai pun o întrebare care se referă la proces.

Președintele Curții: Îți iau cuvîntul.

Göring: Afară, nemernicule!

Președintele Curții (adresîndu-se gardienilor): Luați-l!

Dimitrov: Vă e frică de întrebările mele, domnule prim-ministru?

Göring (urlînd către Dimitrov, care e condus de gardieni): Bagă de seamă, bagă bine de seamă, îți vin eu de hac, deîndată ce ieși din sala de ședințe! Nemernicule!

Desigur Göring și-ar pune cu plăcere în aplicare amenințarea. Dar regulul histerist este încă prea slab. În alegerile care au avut loc în ziua de 5 martie 1933, comuniștii au dobîndit peste 4 800 000 voturi, iar peste 56 la sută dintre alegători s-au pronunțat împotriva zvasticii. De aceea, răcnete domnului prim-ministru al Prusiei rămîn o figură retorică. Pînă și presa de obediență nazistă, care respectă cu fidelitate indicațiile lui Göbbels, recunoaște, fățiș sau printre rînduri, că înscenarea propagandistică a acestuia se duce pe apa sîmbetei. Iată un comentariu al cotidianului *Leipziger Neueste Nachrichten*: „În toate împrejurările, Dimitrov se arată un remarcabil psiholog. Președintele Bûnger are mult de furcă cu acest acuzat vulcanic, care folosește perfect microfoanele plasate în fața lui. Fără încetare, Dimitrov îi ia ca martori pe corespondenții străini, căutînd la ei un ecou al spuselor sale. Și dacă ne aruncăm ochii pe presa străină, constatăm că acest ecou a fost găsit”. „Prin cunoașterea profundă a întregului material voluminos al procesului, scrie Edouard Calic, prin observațiile ironice și pertinente pe care le adresa clipă de clipă magistraților și martorilor și pe care le stenografiar reporterii, Dimitrov s-a transformat din acuzat în acuzator. Insuși președintele Bûnger a resimțit acest lucru, dovadă că a reacționat în cîteva rînduri: *Dimitrov, eu conduc tribunalul. Sau: Dimitrov, taci din gură! Și așa spune presa străină că d-ta conduci dezbaterile*”.

Victoria lui Dimitrov s-a oglindit și în sentința pe care a pronunțat-o, în cele din urmă, Curtea supremă, la 23 decembrie 1933. Dimitrov, Popov, Tanev și Torgler au fost achitați. Numai van der Lubbe a fost condamnat la moarte. Execuția lui a avut loc la 10 ianuarie 1934, prin decapitare cu secură¹. Torgler a fost internat în continuare într-un lagăr „sub protecția poliției”, unde avea să rămână până la sfârșitul războiului. Exact la un an de la incendiarea Reichstagului, cei trei comuniști bulgari au fost eliberați și expulzați imediat în U.R.S.S., care le acordase cetățenie sovietică.

Hitleriștii au crezut că peste procesul de la Leipzig căzuse definitiv cortina istoriei. Dar și în această privință s-au înșelat. Istoria a înregistrat definitiv această bătălie judiciară ca o mare și importantă victorie a comunismului asupra fascismului.

¹ În anii postbelici, tribunalele Republicii Federale Germania au anulat cu titlu postum condamnarea la moarte a lui van der Lubbe, apeland că eventuala sa participare la incendiu ar fi antrenat, în cel mai rău caz, o pedeapsă cu opt ani de închisoare. Într-un articol pe această temă, publicat în ziarul *Le Monde*, Rita Thalmann, director al Institutului de studii germanice de pe lângă Universitatea din Tours, amintește că încă în ianuarie 1934 scriitorii francezi André Malraux și André Gide l-au vizitat pe Göbbels pentru a obține clarificări asupra procesului și eliberarea tuturor inculpaților. „În cursul acestei întrevăderi, scrie Malraux, am înțeles că naștișii fuseseră autorii incendiului și că ansamblul procesului era opera lui Göbbels... Guvernul de la Berlin a refuzat crearea unei comisii internaționale de anchetă...”

O asemenea comisie s-a format în 1969, în cadrul Comitetului internațional asupra cauzelor și consecințelor celui de-al doilea război mondial, întemeiat cu un an mai înainte la Luxemburg, sub președinția de onoare a lui André Malraux și Pierre Grégoire. Rezultatele cercetărilor au apărut la München în 1978, sub forma unui volum, *Der Reichstagsbrand - Die Provokation des 20. Jahrhunderts* (Incendiul Reichstagului — Provocarea secolului XX), în redactarea lui Edouard Calic.

Lucrarea răspunde cu probe și mărturii inedite tentativelor unor pseudoistorici neonaști de a scoate basma curată pe Hitler, Göring et Co. și de a arunca toată vina asupra lui van der Lubbe.

La 25 aprilie 1981, o lungă telegramă a agenției americane Associated Press reia problema procesului de la Leipzig sub un unghi particular — reabilitarea lui van der Lubbe. Campionul acestei cauze este juristul american Robert Kempner, în vîrstă de 81 ani. În trecutul lui, figurează două momente care li conferă o deosebită competență în acest domeniu: în seara de 27 februarie 1935 a fost martor ocular al incendiului, iar în 1945-1946 a funcționat ca adjunct al consilierului-șef al S.U.A. la procesul marilor criminali de război de la Nürnberg.

În ambele împrejurări, el a stat de vorbă cu Göring. În februarie 1933, pe cînd se afla împreună cu cîțiva gazetari din Statele Unite în apropierea Reichstagului, Göring s-a adresat din proprie inițiativă grupului, declarîndu-l că focul fusese pus de comuniști. În 1945, cu prilejul unui interogatoriu, Kempner l-a întrebat pe Reichsmarschall dacă în urmă cu 12 ani mințise cu premeditare. Göring a recunoscut.

În decembrie 1980, un tribunal berlinez l-a achitat postum pe van der Lubbe, apeland sentința din 1933 drept „o violentă a dreptății”. Dar o instanță superioară, tot din Berlinul de Vest, a anulat decizia tribunalului și a declarat cazul închis.

În calitate de avocat al familiei van der Lubbe, Robert Kempner a declarat că va continua lupta pentru reabilitarea memoriei celui executat de naști.

CARTI SOSITE LA REDACTIE

• UN DESTIN LA CONFLUENȚĂ CU ISTORIA.

Editura științifică și enciclopedică, București, 1981, 200 pp., 5 lei: o suită de convorbiri realizate de Crina Sîrbu cu autori și editori ai unor cărți străine consacrate președintelui României Nicolae Ceaușescu. Cuvînt înainte — Tamara Maria Dobrin.

• **MIHAI VITEAZUL ÎN CONȘTIINȚA EUROPEANĂ. VOL. I** (sub egida Direcției generale a Arhivelor statului, Bibliotecii centrale de stat; coordonatori: Ion Ardeleanu, Vasile Arimia, Gheorghe Bîndoc, Mircea Mușat).

Editura Academiei, București, 1982, 696 pp., 62 lei: primul volum dintr-un corpus esențial de documente (241 acte emise de cancelariile europene între 14 noiembrie 1593 și 18 septembrie 1601), despre înfăptuitorul primei uniri politice a românilor.

• **Dr. Antonie Plămădeală — DASCĂLI DE CUGET ȘI SIMȚIRE ROMÂNEASCĂ**, București, 1981: autentică antologie de studii istorice dedicată, multor iluștri înaintași, cîtoro de cultură românească de la Ștefan cel Mare la Neagoe Basarab, de la spătarul Nicolae Milescu la stolnicul Constantin Cantacuzino, de la Dimitrie Cantemir la Gheorghe Lazăr, de la Gheorghe Șincai la Simion Bărnuțiu, de la Anton Pann la Andrei Țăganu, de la Andrei Mureșanu la Costache Negri, îmbogățită și printr-o serie de noi cercetări privind permanențele culturale românești în veacul nostru.

• **SETTIMANA ITALIANA DI STUDI STORICI IN OCCASIONE DEL XV CONGRESSO INTERNAZIONALE DELLE SCIENZE STORICHE** — Istituto italiano di cultura — culegere de studii prefațate de cuvîntările prof. Giovanni Spadolini, prof. dr. doc. Mihnea Gheorghiu, ambasadorului E.A. Bolasco și semnele de Carlo Ghisalberti, Bianca Valota Cavallotti, Ștefan Pascu, Giorgio Spini, Mariano Pintus, Paolo Buzzi, Giovanni Vitucci, Dumitru Berclu.

• **Valentin Al. Georgescu, Ovid Sachelarie — JUDECATA DOMNEASCĂ ÎN ȚARA ROMÂNEASCĂ ȘI MOLDOVA. 1611-1831.**

Editura Academiei, București, 1982, 244 pp., 24,50 lei: partea a II-a a lucrării care este consacrată procedurii de judecată.

• **Marin Matei Popescu, Adrian N. Beldeanu — MIHNEA AL III-LEA.**

Editura Militară, București, 1982, 246 pp., 9,50 lei: personalitatea și faptele domnului Țării Românești între 1658-1659.

• **Alexandru A. Bolu — PARADOXURI CELEBRE, ENIGME ȘI CURIOSITĂȚI ALE NATURII ȘI ȘTIINȚEI.**

Editura Litera, București, 1981, 224 pp., 22 lei: popularizarea științelor într-o formă aparte.

La sugestia și dorința a numeroși cititori, care ne-au comunicat interesul și pasiunea lor pentru concursurile organizate de revistă, mărturisind prin aceasta dragostea lor pentru istorie și statornică încredere pentru *Magazin istoric*, inaugurăm, începând cu acest număr, concursul *Magazin istoric*, a II-a ediție 1982.

15 din 45.

După cum indică și titlul, concursul este format din 15 întrebări ale căror răspunsuri vor fi selectate din... 45 variante. Întrebările vor fi publicate, în 3 serii de câte 5, în nr. 9, 10, 11/1982 și ele sînt formulate *exclusiv* pe baza articolelor publicate de revista noastră în anii 1981 și 1982, fiind consacrate unor momente semnificative din istoria poporului român, precum și din istoria universală.

Ca și în alte ediții ale concursului, fiecare întrebare este însoțită de cîte trei variante de răspuns. Din aceste variante, numerotate a, b, c, doar una singură este cea corectă: ea urmează a fi indicată ca atare de concurenți. Răspunsurile vor fi scrise pe o singură față a unei singure file care va constitui buletinul de participare la concurs.

Trimis după publicarea celei de-a treia serii de întrebări, acest buletin de participare va cuprinde trei coloane verticale, numerotate cu I, II, III, corespunzînd celor trei serii de întrebări. Pe fiecare coloană se vor scrie, de sus în jos, numărul întrebării și litera care indică răspunsul corect. De exemplu:

I	II	III
1-b	1-c	1-b
2-c	2-a	2-a
3-a	3-b	3-c

Modelul de mai sus este pur orientativ și nu reprezintă cîtusi de puțin răspunsurile exacte la primele întrebări din fiecare serie.

Deci, un buletin de participare va cuprinde trei coloane (corespunzînd celor trei grupe de întrebări) a cîte cinci răspunsuri (corespunzînd celor cinci întrebări din fiecare grupă).

Nu se vor lua în considerație variantele de răspunsuri.

Împreună cu cele trei taloane, răspunsurile la cele trei serii de întrebări vor fi trimise într-un singur plic pe adresa: *Redacția Magazin istoric, Căsuța poștală 1-702, București, str. Intrarea Ministerului, nr. 2, cod 70 100*, pînă cel mai tîrziu **30 noiembrie 1982** (data ștampilei poștale). Plicurile vor purta mențiunea *Pentru concurs*.

Răspunsurile rectificate ulterior nu se vor lua în considerare, singurele valabile fiind cele de pe buletinele de concurs, expediate împreună cu taloanele.

Dacă numărul scrisorilor cu răspunsuri exacte depășește pe cel al premiilor, cîștigătorii vor fi desemnați, ca și pînă acum, prin tragere la sorți. Numele celor care atasează două sau mai multe serii de taloane vor fi prezente de două sau mai multe ori în urnă.

Datele personale ale concurenților (nume, adresă și profesie) vor fi scrise cîteț, cu litere mari de tipar, pe aceeași unică filă.

Concursul este dotat cu următoarele premii:

- Premiul 1** — 1 televizor OLT
Premiul 2 — 1 aparat radio MADRIGAL

- Premiul 3** — 1 aparat radio ULTRASON
Premiile 4-5 — 2 aparate foto ORIZONT
Premiile 6-8 — 3 aparate radio DERBY
Premiile 9-13 — 5 aparate foto SMENA 8 M
Premiile 14-23 — 10 serviete
Premiile 24-38 — 15 seturi diapozitive istorice
Premiile 39-58 — 20 abonamente pe un an la *Magazin istoric*
Premiile 59-88 — 30 abonamente pe 6 luni la *Magazin istoric*

Încheind aici prezentarea concursului *Magazin istoric*, ediția a II-a 1982, urăm participanților mult succes!

Prima serie de întrebări

1) În iunie 1933, din inițiativa P.C.R., la București s-a constituit Comitetul Național Antifascist (C.N.A.), largă organizație democratică de luptă împotriva fascismului și războiului, în conducerea căreia P.C.R. a desemnat pe înfrăcăratul revoluționar patriot Nicolae Ceaușescu.

În aceeași lună iunie 1933, C.N.A. a participat la o importantă reuniune internațională (4-6 iunie)

Care?

- a) Congresul antifascist de la Paris
b) Congresul internațional antirăzboinic de la Amsterdam
c) Congresul internațional antifascist de la Bruxelles

2) Voievozii români au sprijinit permanent lupta popoarelor din Balcani împotriva dominației otomane, acordînd, între altele, găzduire pe pămîntul românesc multor refugiați din sudul Dunării.

Astfel, în timpul lui Vlad Dracul, au venit în Țara Românească 12 000 bulgari, informație transmisă de cronicarul burgund...

- a) Waterand de Waurin
b) Geoffroy de Villehardouin
c) Robert de Clary

3) Bucureștiul a fost prima capitală din sud-estul european în care a fost trimis un reprezentant al Statelor Unite ale Americii.

În ce an?

- a) 1890
b) 1883
c) 1880

4) În 1380, în această localitate s-a desfășurat o aprigă confruntare între hanul Mamai, conducătorul Hoardei de Aur, și Dmitri Ivanovici, cneazul Moscovei, moment important în istoria independenței poporului rus de sub dominația mongolă.

Numele localității.

- a) Kozelsk
b) Kulikovo
c) Rostov

5) Cum se numea primul stat unificat din istoria Coreei?

- a) Koryo
b) Koguryo
c) Balhai

RASPUNSURI LA ÎNTREBARI

Apariția pe scena politică a Europei a statelor feudale românești este rezultatul unei îndelungi evoluții economice, politice și social-culturale a formațiunilor statale autohtone prefeudale — evoluție relevată de izvoarele literare și documentare ale epocii. Ce noi argumente aduce arheologia în sprijinul cunoașterii primelor cnezate și voievodate românești, premergătoare constituirii statelor feudale?

CETĂȚENI —

CENTRUL VOIEVODAL AL LUI SENESLAU

Dr. LUCIAN CHIȚESCU,
Muzeul de istorie al R. S. R.

Localitatea Cetățeni, din județul Argeș, a atras de multă vreme atenția istoricilor și a arheologilor. Tradiția populară, care situează aici cetatea lui Negru Vodă și un schit atribuit aceluiși legendar voievod, ca și denumirea satului, ce amintește legătura așezării cu o cetate (fie că oamenii de aici erau locuitori ai cetății, fie că aveau obligații feudale față de ea) au constituit tot atâtea motive ale acestui interes. Și iată, cercetările arheologice — mai vechi și, cu deosebire, cele recente — au răsplătit efortul specialiștilor furnizând o serie de descoperiri de maximă importanță pentru adâncirea cunoașterii istoriei antice și medievale a țării noastre.

Pe un mic platou din vârful muncelului Cetățuia (Cetățuia lui Negru Vodă cum i se mai spune) a fost identificată cea mai veche cetate geto-dacică *de zid*, cunoscută până acum la sud de Carpați și considerată a fi centrul unei formațiuni statale anterioară perioadei lui Burebista. La poalele ei, pe un mic și îngust platou din stînga rîului Dimbovița, au fost scoase la lumină urmele unei înfloritoare așezări geto-dacice din sec. III î.e.n.-I e.n.

Cercetările recente au identificat, peste locuirea geto-dacică, excepționale vestigii de civilizație românească medievală, din perioada anterioară constituirii statelor feudale desine-stătătoare. În cursul sec. XIII, cetatea geto-dacică a fost refăcută de către voievozii români din această pe-

rioadă și folosită în cadrul sistemului de apărare a formațiunii lor. Între vestigiile ce se suprapun așezării geto-dacice se află și cele ale unei necropole feudale, datînd din aceeași perioadă (sec. XIII).

Analizînd, cu ani în urmă, vestigiile feudale de la Cetățeni, cunoscute la acea dată, ajungeam la concluzia că, foarte probabil, cetatea și așezarea pe care aceasta o proteja constituiseră reședința unui voievodat românesc din sec. XIII, de pildă cel al lui Seneslau¹, care — pe la anul 1247 — se întindea pe ambele versante ale Munților Făgăraș, cuprinzînd, în afară de Cetățeni, și alte centre: Breaza (com. Lisa, jud. Brașov), Cîmpulung, Curtea de Argeș. Investigațiile efectuate în cursul

anului trecut au adus noi clarificări acestei ipoteze, relevînd totodată o descoperire cu valoare de unicat: trei monumente religioase de piatră, ce se succed neîntrerupt, pe o perioadă cuprinsă între sec. XIII și XVIII.

Primul dintre acestea — pe care l-am cercetat — situat chiar lîngă apa Dimboviței, este — așa cum o dovedește materialul arheologic — cel mai „tînăr”, datînd din sec. XV-XVIII. Este vorba despre o construcție (1) specifică arhitecturii românești din această perioadă, fiind alcătuită, în exterior, din piatră și cărămidă aparentă. În imediata lui apropiere, la numai trei metri, se află urmele unui al doilea edificiu religios, cu plan treflat (în formă aproximativă de trifoi) și cu pereții pictați în frescă (2). Zidit în

¹ Magazin istoric, nr. 10/1976.

Imagine de ansamblu asupra monumentelor arhitectonice de la Cetățeni, ce se continuă neîntrerupt de la începutul sec. XIII pînă în sec. XVIII

jurul anului 1250, acest monument a existat, potrivit rezultatelor furnizate de cercetări, pînă la începutul sec. XV, cînd o mare revărsare a Dimboviței l-a distrus în cea mai mare parte. Deși a existat înainte de apariția statului feudal Țara Românească, acest edificiu nu este cea mai veche construcție religioasă înălțată la Cetățeni. Chiar la poalele Cetățuii lui Negru Vodă, lipită, de un perete al înălțimii pe care se înalță cetatea, sub o stîncă enormă, prăbușită probabil în urma unui seism, am descoperit ruinele unei a treia biserici(3), anterioară cu aproape jumătate de secol celei din 1250. Este o construcție realizată numai din piatră și mortar de var, extrem de tare. Monumentul face parte din categoria bisericilor-săli, cu absida semicirculară — tip de construcții cu o largă răspîndire în sec. XII-XIII, atît în arhitectura bizantină, cît și în cea romanică. Masa altarului și pereții, care erau acoperiți (așa cum o probează fragmentele de frescă păstrate) cu o splendidă pictură, arată că ne aflăm în fața unui monument de factură bizantină. Printre fragmentele de frescă am descoperit și cîteva litere chirilice de la o inscripție, care, din păcate, nu a putut fi reconstituită.

Recentele descoperiri de la Cetățeni au o valoare deosebită: ele pun în lumină cel mai vechi complex de monumente feudale de zid de la sud de Carpați și ne furnizează cea mai concretă dovadă a organizării superioare a societății românești pe plan economic, social, politic, militar și religios pe întreaga durată a sec. XIII.

Existența, pe o suprafașă redusă de teren, strict delimitată natural, a unei cetăți de zid ce proteja o așezare feudală prosperă, în care se practicau meșteșuguri și exista un comerț dezvoltat (ilustrat de monedele bizantine de aur descoperite), ca și a două monumente religioase de factură bizantină și de rit ortodox, care se succed de-a lungul întregului veac XIII, argumentează din plin prezența aici a unui important centru economic, politic și cultural românesc. În cadrul lui se reliefează existența atît a membrilor de rînd ai societății, acei rustici amintiți în *Diploma cavalerilor iohaniști*¹, emisă la 1247, cît și a vîrfurilor laice sau religioase ale societății feudale ale acelei vremi (*maiores terras* = mai marii pămîntului — cum sînt denumiți în același document). Unor asemenea per-

sonaje le-au aparținut obiecte, precum acel inel sigilar din argint granat, cu floarea de crin (găsit într-unul din mormintele din necropolă) sau monedele bizantine din aur din vremea împăratului Ioan Vatatzes (descoperite în alt mormînt).

Prin toate aceste elemente, complexul de la Cetățeni se dovedește a fi fost un important centru ce a ființat paralel cu cele de la Breaza, Curtea de Argeș și Cîmpulung (Muscel), în cadrul unei formațiuni statale românești unitare pe plan etnic și cultural, ce cuprindea ambele versante ale Munților Făgăraș. Se confirmă astfel constatarea făcută cu decenii în urmă de Gheorghe I. Brătianu, anume că „un singur stat românesc exista la acea vreme [1247] în stînga Olteului, voievodatul lui Seneslau”.

Studierea complexului de monumente de la Cetățeni îngăduie să ne formăm o imagine mult mai cuprinzătoare despre ceea ce a însemnat în fapt un centru voievodal românesc, înainte de apariția statului feudal propriu-zis. Se atestă, pe plan arheologic, că biserica-sală de piatră este o transpunere a bisericii de lemn specifică regiunii respective, care, la rîndul ei, reprezenta, după P.P. Panai-

¹ Magazin istoric, nr. 4/1976.

Scrieri românești de medicină în evul mediu

tescu, „dezvoltarea casei de lemn de sub pădure”, avînd așadar un pronunțat specific românesc. Desigur, trecerea la arhitectura de piatră a fost și o consecință a caracteristicilor terenului și a abundenței acestui material de construcție. Dar înălțarea unei cetăți și a unei biserici din piatră cereau, la vremea respectivă, o forță economică de care nu putea dispune o așezare rurală oarecare, ci numai un stăpîn feudal, așa cum era Seneslau ori unul dintre înaltașii săi.

Biserica ridicată în 1250 reflectă și ea specificul arhitectonic românesc prezentînd similitudini cu lăcașul din sec. XI-XII de la Niculițel (jud. Tulcea) și înălțurînd astfel ipoteza că planul treflat ar fi fost introdus abia în sec. XIV, de la sud de Dunăre, prin intermediul lui Nicodim, ctitorul Voditei¹.

În sfîrșit, prezența celor două monumente religioase de la Cetățeni, anterioare — cum am arătat — constituirii statului feudal Țara Românească, la care se adaugă o altă construcție de același tip de la Curtea de Argeș² sînt mărturii importante privind existența unei organizări bisericești proprii cu mult înainte de formarea statului feudal independent, confirmînd astfel cele spuse în documentul papal din 1234 despre „românii, ce se socotesc creștini...”, avînd rituri și obiceiuri diferite [de ale catolicilor]...“.

Existența la începutul sec. XIII, acest voievodat a rămas, ca și alte teritorii de la noi, ferit de invaziile pustitoare ale vremii (nu se constată urme ale trecerii tătarilor pe aici, în 1241), sub conducerea voievozilor proprii. Acești voievozi, la adăpostul munților și sub protecția fortificațiilor pe care le-au înălțat, au putut organiza în relativă liniște societatea și civilizația românească pe o cale proprie, reușind, pînă în primele decenii ale sec. XIV, să realizeze unificarea treptată a teritoriului de la sud de Carpați, iar apoi și independența statului feudal Țara Românească, moment petrecut sub Basarab I, în anul 1330.

Printre cărțile aflate în colecțiile Muzeului Național din Praga se află și un manuscris româno-slav, provenit de la mănăstirea bîndăneană, Hodoș-Bodrog, cunoscut sub numele Sbornicul de la Hodoș.

Scriș în perioada anilor 1390-1409, în mănăstirea Hodoș-Bodrog — important lăcaș de cultură al populației românești din Banat, atestat încă din sec. XII —, manuscrisul cuprinde o seamă de indicații prețioase pentru cunoașterea nivelului atins de cunoștințele medicale în acea vreme. Găsim, totodată, în cuprinsul lucrării o serie de sfaturi amuzante, ca, de exemplu, cele privind îngrijirea dinților. Între altele se recomandă ca pentru curățatul dinților și vindecarea gurii bolnave să se mestece... „firez” (rumeguș) de stejar.

Un interesant studiu despre tratamentul ciumei și al rănilor a fost alcătuit de un vestit medic al vremii, originar de pe meleaguri ardene: Johannes (Ioan) Vitus de Balsarata. Fiu al comandantului cetății Nădlac, Ioan a rămas orfan de mic, în 1529, în urma unei incursiuni a otomanilor. După ani de școală făcuți la Arduș și Baia Mare, a ajuns student la Wittenberg (1550-1554), iar de aici la Padova și Bologna, în ultimul oraș luîndu-și doctoratul, în anul 1558. A practicat medicina în mai multe țări, printre care și în Transilvania, între 1570 și 1575.

Din puținele date pe care le cunoaștem în legătură cu studiul său, azi pierdut, reiese că autorul a căutat să dea o explicație științifică cauzelor ciumei, boală care a făcut ravagii în epoca feudală, încercînd, totodată, să găsească noi mijloace pentru profilaxia ei. Atrage mai cu seamă atenția combaterea hotărîită a ideii de resemnare și pasivitate totală în fața acestei temute boli. Johannes de Balsarata situîndu-se așadar pe o poziție opusă concepțiilor mistico-religioase predominantă a vremii.

Preocupat și de științele naturii, savantul ardăean a furnizat zoologului Conrad Gesner din Zürich unele date cu privire la crapi și alte viețuți acvatice, pe care acesta le-a inclus într-o celebră lucrare, editată în cîteva rînduri. Recunoșcîtor pentru ajutorul oferit, Gesner i-a solicitat lui Ioan de Balsarata o semnătură pe cartea sa de amintiri intitulată *Liber amicorum*; exemplarul respectiv se păstrează astăzi la Biblioteca națională de medicină din Bethesda (Maryland — S.U.A.).

Eugen GLÜCK

MĂRTURII ROMÂNEȘTI ÎN ARHIVE ȘI BIBLIOTECI BRITANICE

DENNIS DELETANT,

decan la School of Slavonic and East-European
Studies, Universitatea din Londra

În arhivele și bibliotecile britanice se află un bogat material documentar referitor la istoria românească. Sunt atât documente de arhivă, cu informații prețioase privind evenimente semnificative din istoria României, ca, de exemplu, perioada lui Mihai Viteazul, cât și cărți rare, unele dintre ele exemplare unice din primele scrieri și tipărituri românești.

Existența de contacte între Curtea Angliei și cea a Țării Românești este atestată încă din deceniul trei al secolului XV, când, într-un document aflat la Public Record Office și datat 13 octombrie 1427, este înregistrată o sumă plătită unui „Paul, conte al Valahiei”. Acest document, împreună cu alte 217 din perioada 1427-1601 au fost publicate, în 1964, de prof. Eric Tappe în volumul *Documents Concerning Romanian History 1427-1601* (Documente ce privesc istoria României dintre 1427 și 1601), ele fiind depistate atât în arhive publice cât și în colecții particulare din Marea Britanie. Informațiile cuprinse în acest volum contribuie la o mai bună cunoaștere a situației în care se aflau țările române într-o epocă de ample confruntări între Imperiul habsburgic, Poarta Otomană și regatul Poloniei. De un interes deosebit sînt rapoartele diplomatice ale lui Edward Barton, ambasadorul Angliei la Poartă în timpul domniei reginei Elisabeta I (1558-1603). Numeroase documente din lucrarea amin-

tită se referă la Mihai Viteazul și lupta sa antiotomană. Correspondența diplomatică a lui Barton, iar apoi a succesorului acestuia, Henry Lello, dintre 1594 și 1601, aduc o serie de date despre personalitatea lui Mihai Viteazul.

La biblioteca Facultății de studii slavonice și est-europene (School of Slavonic and East-European Studies) a Universității din Londra, se află o colecție de vechi tipărituri românești, alcătuită de M. Gaster, colecție de mare însemnatate pentru cunoașterea vieții spirituale românești. Moses Gaster (1856-1939) s-a născut la București, fiind fiul lui Abraham Gaster, atașat pe lângă Legația olandeză în capitala României. În 1881, a fost numit lector de istoria literaturii române și folclor comparat la Universitatea din București. În 1885, s-a stabilit în Anglia¹, luînd cu el o colec-

¹ Despre aceasta, *Dicționarul literaturii române de la origini pînă la 1906* (București, 1979) scrie: „În anul 1885, în urma unei campanii sovine împotriva lui Gaster este expulzat din țară în plină activitate științifică. Se stabilește la Londra... După 30 de ani de la expulzare, în 1921, Gaster întreprinde o călătorie în

ție impresionantă de manuscrise și tipărituri românești și slavone. Cele mai valoroase dintre ele le-a achiziționat, în 1936, Biblioteca Academiei române.

Celelalte au fost cumpărate, în 1952, de la urmașii săi, de biblioteca Facultății de studii slavonice și est-europene de la Universitatea din Londra.

Dintre tipăriturile aflate în colecția Gaster amintim *Evangelhia* tipărită la Brașov în 1562 de Coresi și *Cartea românească de învățătură*, a mitropolitului Varlaam, scoasă la Iași în 1643. Lucrarea lui Varlaam se impune prin cutezanța ei, prin ornamentele și finele gravuri. Numeroase alte splendide gravuri se pot găsi, de asemenea, în *Îndreptarea legii*, un cod alcătuit indeosebi din canoane și legi bizantine, traduse în românește și tipărite la Tîrgoviște, în 1652.

Biblioteca de la Facultatea de studii slavonice și est-europene mai deține trei exemplare ale primei *Biblie* complete apărute în limba română; este vorba despre *Biblia* lui Șerban Cantacuzino, tipărită în 1688 la București. Din nefericire, nici unul dintre exemplare nu este întreg. În același loc se mai păstrează trei exemplare dintr-o *Evangelhie*, cu frumoase gravuri și text bilingv, român și grec, tipărite în 1693 de Antim

țară, cu care ocazie ține conferințe la București, Timișoara, Valenii de Munte, Sighet, Oradea și Cluj. În 1929, la propunerea lui Sextil Pușcariu, Gaster este ales membru de onoare al Academiei române.

Ivireanul la Snagov. Din Moldova există un exemplar din *Tlăcuirea legii*, o traducere din greacă făcută de învățatul Ieremia Cacavela și tipărită la Iași, în 1697. Din sec. XVIII, între alte cărți, un interes deosebit prezintă *Ceaslovul* din 1731, care are textul atît în limba română cît și în slavonă. Din scrierile lui Dimitrie Cantemir se păstrează traducerea în limba engleză (1734) din celebra *Istorie a creșterii și descreșterii curții otomane*, care a jucat un rol important în informarea cititorului din Apus în această problemă. În colecția amintită, se mai păstrează scrierea lui Ienăchiță Văcărescu, *Observații sau bîgări de seamă asupra regulilor gramaticii românești*, una dintre primele gramatici românești, apărută în 1787, în două ediții.

O altă colecție importantă de manuscrise și tipărituri vechi românești se află la Biblioteca Bodleiană din Oxford. Aici se păstrează cel mai vechi și cel mai valoros manuscris românesc din Marea Britanie. Este o *Evanghelie* copiată de

miniaturistul Gavriil Uric¹ la mănăstirea Neamț, în 1429. Datorită prezenței, în paralel, pe marginea manuscrisului a unui text grecesc, care fără îndoială a fost adăugat mai târziu, manuscrisul a fost înregistrat ca „ms. Canonic Graeci 122”.

O copie manuscrisă după *Evanghelia* tipărită de Coresi în 1561 la Brașov a ajuns în sec. XVIII în posesia lui Robert Harley, primul conte de Oxford (decedat în 1724), a cărui colecție se află acum în fondurile Bibliotecii britanice (British Library). În această bibliotecă se mai poate vedea un manuscris românesc (în limba slavonă) transcris probabil de Mihai Moxa la mănăstirea Bistrița din Oltenia, între 1620 și 1650. O copie microfilmată a manuscrisului amintit a fost donată Bibliotecii Academiei R.S.R. din București de autorul acestui articol. Tot la British Library se mai află o copie manuscrisă (din a doua jumătate a sec.

XVIII) după *Didahiile* mitropolitului Antim Ivireanul. O copie microfilmată a fost, de asemenea, donată de mine Bibliotecii Academiei R.S.R. Tot din sec. XVIII, există un manuscris în limba română, păstrat în Biblioteca „John Rylands” din Manchester. Este o culegere de texte copiate în 1768 de Matei Voileanu.

Sînt mai bine de 70 ani de cînd Nicolae Iorga, în seminarul său de la Universitatea din București, obișnuia să-și îndemne studenții să cerceteze arhivele și bibliotecile britanice pentru materialele referitoare la România. Deși de atunci mulți învățați români și britanici au adus la lumină importante documente și manuscrise românești aflate în Marea Britanie, îndemnul lui Iorga își păstrează valabilitatea și astăzi, deoarece colecțiile publice și particulare engleze n-au fost cercetate exhaustiv și probabil că ele mai prezintă multe mărturii semnificative pentru istoria României.

¹ Magazin istoric, nr. 1/1982.

VECHI LEGĂTURI CU ANGLIA

MARCU BEZA

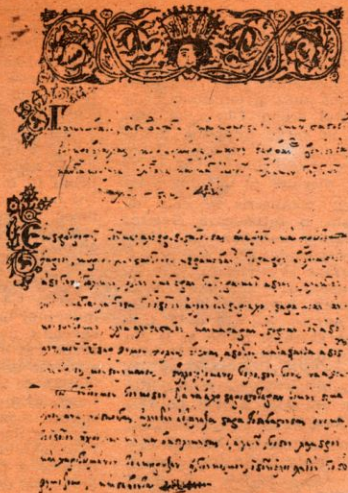
Sub acest titlu, la 8 mai 1938, Marcu Beza¹ prezenta în ședința Secției literare a Academiei române o comunicare în care făcea cunoscute rezultatele unor cercetări pe care le întreprinsese în arhivele vestitului așezămînt londonez British Museum².

Marcu Beza (1885-1949), scriitor, membru corespondent (din 1923) al Academiei române, a activat, din 1909, la Londra ca interpret la Legația română, apoi consul al României. A fost, de asemenea, docent al Universității din Londra. Alături de opere literare, a publicat mai multe studii referitoare la relațiile țării-române cu Orientul creștin (Bibliotecă mănăstirească la Muntele Athos, 1934, Urme românești în răsăritul ortodox, 1935). A desfășurat, de asemenea, o susținută activitate de popularizare a literaturii și culturii române în Anglia.

Din comunicarea sa academică, publicată în Memoriile Sec-

¹ - 2 Magazin istoric, nr. 7-8/1968; 9/1974.

Ex Orientalibus Europa partibus in Angliam ad nos
 nuper venit Illustris vir D: Ioannes Boydan Prin-
 cepe Moldaviae et Ordinis in Gallia honorati sancti
 militis qui has litteras exhibet multis ac veritatem nobis curae
 commendatus. Et in terram venerunt et per filias vestras
 Europae partes transierunt a nobis summi per se et cum pe-
 nerat nostra commendatione quod minus propitius nobis ani-
 mi apparerent: Quibus inter Sancti Regis D: omnes
 iuniores muros de in vestra regna, provinciae maris delibetatis
 utilitatis omnes propitius non solum humaniter salu-
 tari sed etiam cum bonitate et gratia officii pertractetur
 et per commendationem magis sibi nobis ac commenda-
 tione fuisse recte agere. Cuiusmodi officii nosse propitius
 in Illustris hunc principem praeiudicium cum bonitate occideret
 et nobis in istis gratificari, salutem nostram commendationem
 future sumus. Dedit Gulfordus de pueris Angli-
 annum Bonni 1592 Regni vobis regis xxxiii.

Documente românești în arhive britanice: Salveconductul acordat principelui Moldovei Ioan Bogdan de regina Elisabeta I (stînga) și pagină din manuscrisul Asediul Vienei, a lui Ieremia Cavacala

țiunii literare, seria III, tom VIII, 1938, prezentăm, în completarea informațiilor cuprinse în articolul prof. Dennis Deletant, câteva fragmente ilustrative pentru interesul ce-l prezintă măturile românești din arhivele și colecțiile britanice. Interes care, în ultimele două decenii, a dus la o susținută investigație istorică a surselor britanice, materializată prin descoperirea a noi și importante măturii documentare privind istoria românească. Multe dintre acestea au fost făcute cunoscute istoriografilor și cititorilor români, pentru întâia dată, în paginile Magazinului istoric.

Am căutat să adîncesc și să extind cunoștințele asupra relațiilor de demult între Anglia și țările românești, luînd în cercetare manuscrisele de la British Museum.

Cel mai vechi document e o scrisoare de călătorie, ceea ce numim astăzi un *laissez-passer* (bilet de liberă trecere) a reginei Elisabeta I, cu data de 1592, care începe astfel: „Ex Orientalibus Europae partibus in Angliam ad nos nuper venit Illustris vir D: Ioannes Boydan Princeps Moldaviae et ordinis in Gallia honorati sancti...”

E vorba despre pretendentul Ștefan Bogdan (în realitate Ioan Bogdan, un alt pretendent la tronul Moldovei, care în 1592 se afla la Londra), fiul lui Iancu Sasul. So sirea-i la Londra va fi impresionat mult, deoarece a pătruns ca un personaj

în două piese engleze ale timpului — în *The Silent Woman* (Femeia tăcută) a lui Ben Johnson și în *The Knight of the Burning Pestle* (Cavalerul pilugului arzător). Aici autori, Beaumont și Fletcher, ne înfățișează o sală în palatul regelui Moldovei, a căruia fiică, Pompiona, grăiește astfel cavalerului oaspe: „Bun sosit, cavaler, la Curtea tatălui meu / Rege al Moldovei; la mine, Pompiona / Fiica lui scumpă”.

Pe Ștefan Bogdan l-a înțilnit mai tirziu călătorul englez William Lithgow la Constantinopol. Dar înainte de aceasta, Ștefan Bogdan mai fusese la Londra, fiindcă am dat de scrisoarea unui englez de la Curte, care împărțășește următoarele prietenului său, Sir Edward Hoby, la 1607

1 Magazin istoric, nr. 3-4/1975.

[În traducere]: „A mai sosit un Prinț al Moldovei, care fusese aici în timpul reginei, să se roage de mijlocirea ei pe lângă Marele Senior [sultanul] pentru a-i restitui moștenirea. Regina l-a trimis ambasadorului ei Lille, care l-a tratat cu bunăvoință și l-a ținut la masa lui, dar cum a aflat de moartea ei [spun unii] l-a vindut unor turci pentru 3 000 de cehini [țehini], din închisoarea cărora scăpînd a venit acum cu scrisorile împăratului [sultanului] să-și caute dreptate”.

Un alt manuscris poartă semnătura lui Petrașcu voievod, sub câteva rînduri adresate lui Wolley, secretarul reginei Elisabeta. Scrisoarea cere un răspuns altora, înmî-nate de un curier ce nu-l cunoaștem, dar trimițătorul ar putea fi Petru Cercel, sau al doilea fiu, natural, al lui Pe-

trașcu cel Bun, de asemenea un Petru!

Al treilea document e tot o scrisoare din anul 1666, a regelui Angliei Carol II, către sultanul Mahomet [IV], rugându-l să aibă milă și iertare față de greșitul domn Gheorghe Ștefan, pe care-l numește „bunul nostru prieten”, căzut în mare necaz și să-l ridice iar pe scaunul pierdut al Moldovei.

Un manuscris în chip de album se intitulează *Habitus variarum nationem in Regno Transylvanio propriis depicti coloribus* [Vesmintele feluritelor neamuri din regatul Transilvania, zugrăvite în culorile lor aeeva]. Nu are dată, însă după slovă și hrtice ar fi din începutul veacului XVII. Cuprinde tipuri și costume ale neamurilor Transilvaniei, din care am ales numai pe cele românești.

Într-o colecție de rugăciuni în diferite limbi am găsit și un *Tatăl nostru* cu litere slavone, fără dată, sub lămurirea *Oratio Dominica Valahica*.

Am transcris 47 pagini de scrisori ale Companiei indiene, aparținând englezilor, asupra necesității înființării unui consulat britanic la București. Sînt aici amănunte numeroase cu privire la împrejurările începutului veacului XIX în țările românești.

La British Museum e un departament al hărților. Avînd la îndemînă atlasul de hărți românești alcătuit de D. Di-

măncescu am ales trei dintr-acele necuprinse în atlas: una ce înfățișează cursul Dunării din Belgrad la Pontul Euxin, datată 1665; alta cursul Oltului, scoasă la 1707; și a treia înfățișare Hotinului, cu o frumoasă miniatură...

Dar la British Museum se mai află o seamă de manuscrise ale noastre ce și-au făcut drum în diferite vremi acolo. Un hrisov din 1607 al lui Simeon Movilă despre o împroprietărire în „Țara noastră a Moldovei”. Un manuscris grecesc poartă titlul *Impresurarea Vienei*. E traducerea lui Ieremia Cacavela, făcută din îndemnul lui Constantin Brîncoveanu, cu o dedicație slăvitore către Șerban Cantacuzino. La înția pagină spune o însemnare românească: „A lui Constantin Brîncoveanu vel spătar, scoasă de Ieremia Cacavela, dascălul și egumen Plăviceanilor du pe limba frânciască pe limba grecească. Și scrisă de popa Necula la noem[brie] 1 leat 1686”. Aparținuse englezului Frederich North, care o dete Muzeului Britanic.

Avem apoi trei evanghelii:

1. În slavonească veche, datată 1355-1357. La pagina a cincea găsim inscripția slavonă: „Fiul lui Ștefan voievod. Ioan Alexandru... voievod și domn a toată Țara Moldovei a răscompărat acest tetraevanghel ce a fost în zălog...”.

O altă inscripție românească sună: „Scris-am eu Gavril ierodicon sud Vlăce Țara Românească fiind aici la Aghie

Pavel...”. Rîndurile ar fi să se ia în sensul că acest Gavril ierodicon a făcut o copie dintr-un tetraevanghel ce fusese el însuși izvodit după un mai vechi model bizantin. Aghie Pavel este mănăstirea Athosului de unde îl aduse, dăruindu-l Muzeului Britanic, călătorul englez Robert Curzon.

2. Tot slavonească. O avusesse Moses Gaster care a scris pe înția pagină: „Este din veacul al XV-lea”.

3. Această a treia evanghelie, de 276 pagini, cu frontispicii migălos împletite și colorate, cu inițiale aurii, prezintă un deosebit de mare interes pentru graiul ei românească ce datează din veacul al XVI-lea. Într-adevăr, iată ce mărturiște o însemnare grecească la sfîrșit: „Această evanghelie românească este a mea, a lui Marcu voievod, fiul lui Petrașcu voievod și care o va lua să aibă afurisenia celor trei sute optsprezece părinți purtători de har ai soborului Nicean”.

Petrașcu nu-i decît Petru Cercel. Dar și celălalt Petrașcu — Radu Paisie — împreună cu fiul său Marcu trebuie să fi avut legături cu Anglia, pentru că la un muzeu din Londra, „Victoria și Albert”, căutînd prin broderiile ascunse în sertare am dat și de orariul [veșmint bisericesc, dintr-o fișie lungă și îngustă de mătase, în sau bumbac] cu inscripția: „Io Pătru Voievod și fiul său Marcu Voievod, în anul 7046 [1538]”.

¹ Magazin istoric, nr. 2/1980.

PLANSELE NOASTRE

Planșele 1-4. Din jurnalul fotografic al expediției astronomice internaționale aflate în 1893 în Senegal pentru studierea unei eclipse solare; între membrii ei și românul Nicolae Coculescu. Imagini reproduse pentru prima oară din albumul *Une mission astronomique en Mars-Mai 1893*, aflat la Cabinetul de stampe al Bibliotecii Academiei R.S. România

Un român în Senegal

„În timpul celor patru săptămîni ce am avut pînă în ziua eclipsei, reușirăm cu multă greutate, însă, să ne instalăm aproape complet și în prezența fenomenului făceam repetițiunile. Eu eram însărcinat să anunț începutul totalității, prevenind pe observatori mai înfii cu cuvîntul *attention* și apoi prin cuvîntul *feu*,

urmat de o detunătură de pușcă a unui matelot care mă asista...

Primul contact avu loc la 2h 20' 21" (ora Parisului) sau aproape 1h 5' 1" ora locală"

Fragmentul este reprodus din comunicarea *Eclipsa totală de soare de la 4/16 aprilie 1893 observată la Foundiougne Senegal*, prezentată de astronomul român Nicolae Coculescu, la 14 februarie 1894, la Academia română, în

urma călătoriei științifice ce-o efectuase în 1893 în Africa, cu subvenția înaltului for științific român. Despre misiunea lui N. Coculescu în Senegal, revista noastră a publicat un articol în nr. 2/1967.

Nicolae Coculescu (1866-1952) și-a dat doctoratul în matematici la Paris (1895), efectuînd și un stagiul la Observatorul astronomic din capitala Fran-

În căutarea amplasării observatorului

Un român în Senegal

fel, unde a desfășurat o susținută activitate.

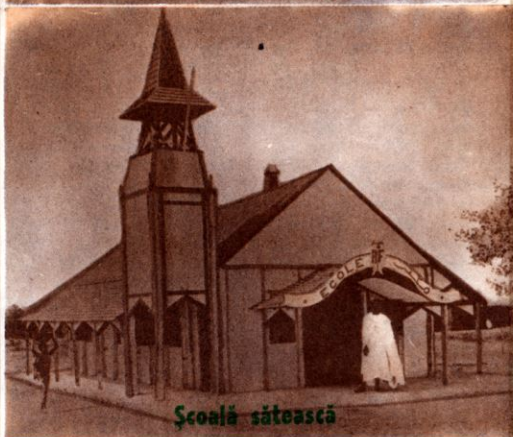
În anul 1891-1892 a efectuat 288 observații. În anul 1893, tânărul savant a fost invitat de astronomul Henri Deslandres¹ să participe la expediția pe care o organizase în Senegal pentru observarea unei eclipse totale de soare. Este primul român care a participat la studierea unui astfel de fenomen ceresc. În timpul șederii sale în Africa, Nicolae Coculescu a făcut numeroase fotografii. A finit, de asemenea, un jurnal, din care revista noastră a publicat, în premieră, câteva pagini în 1967.

În comunicarea sa academică, N. Coculescu descrie astfel localitatea în care și-au instalat tabăra pentru observarea eclipsei: „Fou-diougne e un mic sat de negri, de vreo 170 de locuitori, așezat pe malul stîng al râului Saloum... În acest mic sat, compus din o îngrămădire de colibe de paie, care nu întrec în înălțime talia mijlocie a unui om și așezat în mijlocul unui teren vast acoperit de o vegetație uscată de seceta și arșița tropicală, trebuia să instalăm observatorul nostru”.

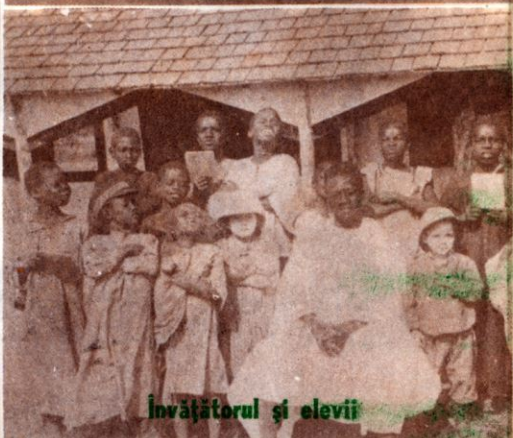
¹ Henri Deslandres (1853-1940) astronom francez, director al Observatorului din Meudon (1907) și al celui din Paris (1927), membru al Academiei de științe (1902).

Conducătorul misiunii,
Henry Deslandres, cu ajutoarele sale

Școală sătosească

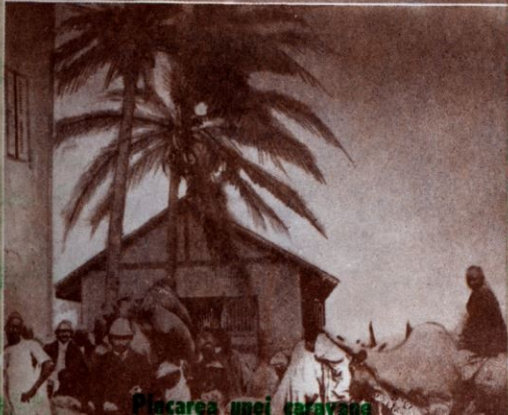
Învățătorul și elevii

La vânătoare

În drum spre Fatik

Plăcarea unei caravane

Echipa de savanți avea asupra sa următoarele instrumente de observare: „un siderostat, două lunete ecuatoriale, o lunetă fotografică, un pendul bățind secunda și accesorile”. Siderostratul este astfel descris de N. Coculescu: „Acest instrument, unul din cele mai importante ce a figurat până acum în vreo misiune, era destinat studiului naturii constituțiunii coroanei [solare]. În acest scop, două oglinzi fixate la cele două capete ale axului siderostratului trimiteau imaginea reflectată a fenomenului mai multor spectrocoape de diferite dispersiuni, instalate în două camere, de o parte și de alta a extremităților acestui ax”.

Întors în țară, în 1895, Nicolae Coculescu a fost numit profesor la Facultatea de Științe din București. De numele său se leagă înființarea Observatorului astronomic din București (1908), al cărui director a fost până în 1937. S-a aflat printre inițiatorii Comitetului național de astronomie, organism care, în 1930, a devenit membru al Uniunii astronomice internaționale.

În 1966, N. Coculescu a fost comemorat în cadrul aniversărilor recomandate de U.N.E.S.C.O.

Ioan LĂCUSTĂ

Un român
în Senegal

În vizită la regele M'Baké II

Spre Franța, pe vasul „Bourgogne”

ISTORIA — FUNDAMENT AL PREZENTULUI

Profesorul dr. Nicholas M. Nagy-Talavera de la Facultatea de istorie a Universității de stat din Chico (California) este unul din cercetătorii americani care a consacrat numeroase studii istoriei țărilor sud-est europene, între care și țării noastre. Fapt firesc, dacă avem în vedere că s-a născut la Satu Mare. Spre sfârșitul războiului a fost deportat de horthyști în Germania nazistă. Și-a dat doctoratul la Universitatea Berkeley-California, alegându-și ca temă anii de dictatură fascistă în Ungaria și România. În 1970, Institutul Hoover de pe lângă Universitatea Stanford din Palo Alto (California) i-a publicat lucrarea *The Green Shirts and Others* — ceea ce în traducere neliterală ar însemna (Cămășile verzi și de alte culori). Oaspete frecvent al țărilor noastre, prof. dr. Talavera s-a aflat și printre participanții la al XV-lea Congres Internațional de științe istorice. Cu acest prilej a avut amabilitatea să ne răspundă citorva întrebări.

— Credeți că istoria are o importanță deosebită pentru înțelegerea prezentului și pentru modelarea viitorului?

— Filozoful american Santayana (1863-1952) spunea: „Dacă nu vreți să cunoașteți evenimentele trecutului, sînteți condamnați să repetați greșelile trecutului în viitor”. Pentru că istoria este puntea care leagă trecutul de prezent și de viitor. Nu putem înțelege prezentul fără a cunoaște trecutul, iar viitorul nu poate fi construit fără cunoașterea și evitarea greșelilor din trecut. Istoria ne oferă numeroase exemple de greșeli și crime comise de-a lungul veacurilor și numai printr-o temeinică analiză a istoriei putem evita toate acestea în viitor.

După cele ce se petrec azi în lume, se pare însă că omeniarea nu a tras învățăminte nici din primul și nici din al doilea război mondial. Istoria și studiul ei sînt o armă. Efectul acestei arme depinde și de modul în care faptele istoriei sînt interpretate.

Rolul istoriei și, deci, al istoricilor în promovarea păcii între popoare este imens. Revizind ceea ce a unit popoarele, istoricii pot influența guvernele țărilor lor în adoptarea diverselor decizii politice.

— De care momente din istoria românilor vă simțiți atrași?

— M-a impresionat întotdeauna curajul cu care poporul român a înfruntat vitregiile istoriei. Nici unul din popoarele migratoare, de exemplu, nu a putut afecta vitalitatea acestui popor.

Impresionante sînt, dacă mă gîndesc la istoria României moderne, complexa evoluție a luptelor de eliberare socială și națională, pentru unitate și independență, din sec. XIX. În toată această perioadă s-a evidențiat marea inteligență și abilitate a diplomației românești. De asemenea, nu putem să nu amintim dorința de pace a poporului român. Aș putea ilustra aceasta printr-un simplu exemplu. Cu ocazia proclamării independenței de stat din 1877, marele om de stat, Mihail Kogălniceanu, specifica: dacă dorim să fim națiune liberă și independentă — redau cu aproximație — este nu pentru a năvăli pe cei din jur, ci pentru că vrem ca la grilele Dunării să fim un obstacol contra războiului.

Dar cel mai remarcabil moment istoric rămîne actul de la 23 August 1944, eveniment unic — în comparație cu ce s-a întîmplat în alte țări —

după părerea mea. Spun unic, pentru că a fost rezultatul acțiunii celor mai largi forțe sociale și politice la care s-a aliat însăși monarhia. Nu a existat nici o trădare. În România, în acel moment grav, nu a mai primat decît interesul general al României.

— Din cele expuse se remarcă dragostea dv. pentru poporul român.

— Sînt mîndru și fericit, că ați remarcat acest lucru. Eu sînt un „student” pentru toată viața al istoriei României.

— Care sînt preocupările viitoare?

— Îmi propun elaborarea unei lucrări biografice despre mari istorici din spațiul sud-est european, care au fost și oameni politici. Dintre personalitățile românești me interesează în mod deosebit Mihail Kogălniceanu și Nicolae Iorga. Ei au fost participanți activi la elaborarea politicii românești.

Apoi mă preocupă unele evenimente petrecute în Transilvania la mijlocul lunii septembrie 1944, cînd, pînă la sosirea armatelor române și sovietice, horthyștii și hitlerişti au ocupat orașele Arad, Beiuș și Turda, precum și alte așezări mai mici. În cele 11 zile de ocupație, pînă cînd au sosit unitățile românești și sovietice să le elibereze, s-au produs în acel ultim moment al disperării inamicului, multe atrocități. A început imediat persecuția evreilor și a multor români, care nu au fugit dîncolo, în teritoriul recent eliberat. Mă interesează această scurtă perioadă de ocupație și caut să descopăr martori ai acestor zile de teroare. După ce voi discuta cu ei, doresc să elaborez un studiu.

Interviu consemnat de
Ioana URSU

Mărturii ale culturii și civilizației românești

TEZAURUL DE LA MOIGRAD

ȘTEFAN BURDA,

Muzeu de istorie al R. S. România

● Orfevrărie în... epoca
pietrei ● Cea mai mare
piesă neolitică de aur
din lume ● Mai bătrîn
cu două milenii decît
„ginditorul” de la
Hamangia

ÎN TOAMNA ANULUI 1912 un zaraf prezenta, spre achiziționare, Muzeului Transilvaniei din Cluj o serie de piese din aur — provenind din două tezaurе distincte — pe care, la rîndul său, le cumpărase de la cîțiva țărani din comuna Moigrad, județul Sălaj de azi. Prin ciudățenia formei, nemaiîntîlnită pînă atunci, obiectele provenite din unul din cele două tezaurе — acesta fiind cel mai vechi de pe teritoriul României și unul dintre cele mai vechi din lume — au stîrnit interesul specialiștilor de atunci de la muzeul clujean.

Din păcate însă, ofertantul nu putea furniza decît puține amănunte despre condițiile descoperirii: obiectele fuseseră găsite întîmplător, cu ocazia lu-

crărilor agricole, pe un teren situat la marginea localității Moigrad.

Arheologia din acea vreme nu era încă o știință cu obiective bine delimitate, astfel că cercetarea la fața locului (absolut necesară pentru încadrarea pieselor într-un context arheologic și istoric) nu s-a făcut nici atunci, nici în deceniile următoare, piesele respective fiind depuse în seifurile muzeului, fără ca cineva să se preocupe de studierea și introducerea lor în circuitul științific.

Cum am spus, unul din cele două tezaurе de care ne vom ocupa în rîndurile ce urmează are o valoare deosebită, dat fiind, în primul rînd, vechimea sa. Inițial, tezaurul respectiv a fost alcătuit din cinci figurine antropomorfe, din care una s-a pierdut în împrejurări rămase neelucidate. Odată cu piesele menționate, zaraful a prezentat spre cumpărare și cîteva inele asemănătoare unor simple verighete, care — spunea el — făceau parte din descoperire. Specialiștii de atunci le-au considerat însă „fabricate” de vînzător, pentru a le prezenta drept antichități și, în consecință, nu le-au achiziționat, urmele lor pierzîndu-se ulterior.

Impresia despre falsitatea celorlalte zeci de inele s-a extins asupra întregului tezaur și așa se explică îndoiala care a existat în legătură cu

valoarea întregii descoperiri. La aceasta s-a adăugat și faptul că, multă vreme, descoperirea de la Moigrad a fost singura în care s-au identificat piese de acest fel; abia în ultimele decenii au fost găsite obiecte asemănătoare ca factură, atît pe teritoriul patriei noastre cît și în alte țări.

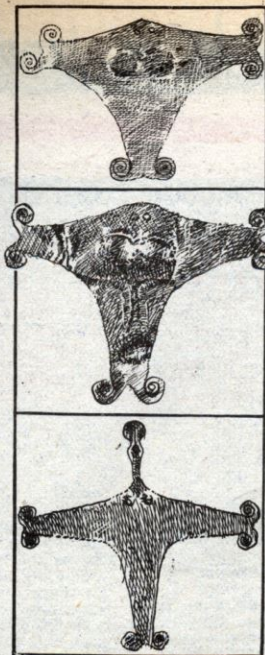
Obiectele tezaurului de la Moigrad, la care ne referim se înscru perfect — prin forma și simbolistica lor — în istoria artei neolitice de la noi. Pentru a înțelege valoarea cu totul deosebită a acestor piese se impune să le raportăm la epoca în care au fost create. Elementul cel mai important este faptul că obiectele respective au fost confecționate din aur, deci din metal, în plină epocă a... pietrei, amănunt ce are o semnificație deosebită, atît pentru valoarea lor, cît și pentru înțelegerea scopului cărui fi erau destinate. Este foarte probabil ca oamenii acelor timpuri să fi considerat aurul (care, ca și argintul, are calitatea de a se găsi în stare nativă) tot o „piatră” ce-i drept altfel decît cea din care își făureau în mod curent uneltele. Calitățile neobișnuite ale unui asemenea material, ce putea fi îndoit, modelat ș.a.m.d., au făcut ca locuitorii să-i atribuie calități supranaturale, aceasta datorită în primul rînd, strălu-

cirii sale naturale asemănătoare cu a soarelui, ceea ce explică folosirea lui pentru confecționarea unor piese de cult.

DIN CELE PATRU FIGURINE antropomorfe ce compun tezaurul de la Moigrad, una se distinge în chip deosebit. Înaltă de 31,40 cm, lată de 24,10 cm și cântărind 746,40 grame, ea este cel mai mare obiect de aur datînd din neolitic, cunoscut pînă acum în lume. Înfățișează imaginea stilizată a zeiței-mamă, în maniera figurinelor de lut pe care le întîlnim frecvent în culturile de la începutul și mijlocul epocii neolitice din România. Piesa face parte din categoria denumită de specialiști „discuri încoronate”: este aproape circulară în partea inferioară, cu o perforație centrală — „gura” —, deasupra căreia se află două protuberanțe conice — „ochii”. Prin batere

— extrem de migăloasă — și prin șlefuire fină, artistul a conferit acestei părți a figurinei o formă sensibil bombată, care pune în evidență elementele centrale. În partea superioară se află „coroana”, în formă de arc de cerc, avînd de-o parte și de alta două găuri, ce serveau, probabil, pentru prinderea obiectului pe un suport de lemn sau de piele.

Perfecta rotunjime a conturului, gura larg deschisă — pentru veșnica rostire a rugii adresată către forțele naturii, sub dominația cărora trăiau oamenii acelor vremuri — ochii atît de bine conturați, precum și „coroana” ce o poartă sînt realizate cu multă măiestrie. Deși nu are nici un ornament — printr-un subtil joc de umbre și lumini, obținut prin ingenioasa plasare a volumelor, ea și prin strălucirea naturală a aurului — efectul pe care îl produce este deosebit.

CELELALTE TREI PIESE au forma foarte asemănătoare cu aceea a figurinelor din lut întîlnite în aproape toate culturile neolitice de la noi, pe toată durata acestei epoci. Două dintre ele reprezintă imaginea stilizată a femeii;

brațele, ca și picioarele au la extremități, discuri spirale — fiind, așadar, printre cele mai vechi simboluri solare. Imaginile acestor figurine — cu brațele deschise, cu partea centrală superioară ușor triunghiulară — par a sugera ideea omului-pasăre, zeiței-zbor, i-dei vechi în panteonul gîndirii umane. Ambele figurine sînt perforate în partea superioară, pentru a putea fi atîrnate la gît. Au fost purtate, probabil, ca amulete.

A TREIA FIGURINĂ reprezintă imaginea stilizată a bărbatului, piesa fiind realizată, ca și celelalte, prin decupare. Analizînd această piesă, specialiștii au constatat o frapantă asemănare, între chipul sugerat de ea și celebrul „Gînditor” de la Hamangia, pe care îl devansează însă cu aproape două milenii! Deși are doar 20 grame (ca și celelalte două figurine), importanța piesei este cu totul deosebită, ea fiind — după datele de care dispunem — cea mai veche reprezentare în aur a bărbatului din cîte cunoaștem în lume.

Este greu de crezut că tezaurul a aparținut unei singure persoane. Mai curînd, credem că el era proprietatea întregii comunități, fiind folosit pentru oficierea cultului într-un sanctuar de felul celor ce au fost deja descoperite și în alte locuri din țara noastră.

Obiecte asemănătoare ca factură au fost găsite în ultimii ani în diferite puncte aflate pe o arie largă, din Orientul Mijlociu, și Asia Mică pînă în regiunile din Cîmpia Tisei. Este vorba însă de descoperiri izolate, iar piesele respective sînt mult mai mici (raportate îndeosebi la piesa principală). Privit și prin această prismă, tezaurul de la Moigrad ilustrează existența în zona respectivă de pe teritoriul României, în prima jumătate a mileniului IV î.e.n. a unei societăți puternice și stabile, singura care putea asigura climatul necesar pentru apariția unor asemenea obiecte.

COMOARA DE PE „EDINBURGH”

NICULAE KOSLINSKI

Oceanul înghețat de Nord, Marea Barents...

Cețuri dese, furtuni de zăpadă, stoluri de gheață desprinsă din banchiza polară, plutind pe luciul unor ape reci și adânci...

De la sfârșitul veacului XVI, de când a explorat-o olandezul Willem Barents, Arctica nu și-a schimbat caracterul său neospitalier pentru navigație.

În anotimpul „rece” — octombrie-aprilie — banchiza coboară mult spre sud, pînă la coasta Islandei, înconjurînd cu ghețuri arhipelagurile din zonă:

Novaia Zemlia, Spitsbergen, insula Jan Mayen și insula Urșilor.

Dar, în preajma Capului Nord, ca și în vestul Peninsulei Scandinave, sub influența Golfstromului, apele rămîn tot anul libere de ghețuri.

Operații duble

Primăvara anului 1942. Al doilea război mondial este în plină desfășurare. „Cînd Hitler a atacat Rusia sovietică, americanii și noi nu i-am putut veni în ajutor acesteia decît într-un singur fel: trimițîndu-i arme și furnituri militare”, scrie primul ministru englez Winston Churchill în memoriile sale. Pentru transportul materialelor militare în U.R.S.S., drumul mult prea ocolit prin Pacific ca și obstacolul Turciei neutre au impus încă de la început, ca-pe cel mai direct, traseul prin Arctica. Dealtfel, Rusia primise ajutoare de la aliații occidentali prin portul nordic Arhanghelsk și în prima conflagrație mondială. Situat însă în sudul Mării Albe, Arhanghelskul rămînea blocat de ghețuri șase luni pe an, în timp ce Murmanskul, aflat mai spre vest, într-un estuar al Peninsulei Kola, și legat printr-o cale ferată directă cu Leningradul și cu Rusia centrală, era accesibil de pe mare întregul an.

Încă din iulie 1941, un cruciător englez puitor de mine a ajuns la Murmansk și în estuarul Kola, bază navală a flotei nordice a U.R.S.S. Apoi, în septembrie 1941, un prim convoi de 14 vase comerciale, plecat din Scoția, a ajuns la Arhanghelsk.

Convoaiele purtau denumiri codificate: PQ, cele din Atlantic spre nordul U.R.S.S., și QP, pe traseul invers. În mod obișnuit, vara, rutele se desfășurau între Reykjavik (Islanda) și Murmansk, cît mai departe de coasta Norvegiei, atîngînd arhipelagurile Spitsbergen și Novaia Zemlia, iar iarna treceau în Marea Barents, pe lîngă Insula Urșilor și apoi, prin preajma banchizei, pînă în dreptul estuarului Kola.

O vreme, convoaiele au străbătut Arctica, și într-un sens și în celălalt, aproape fără pier-

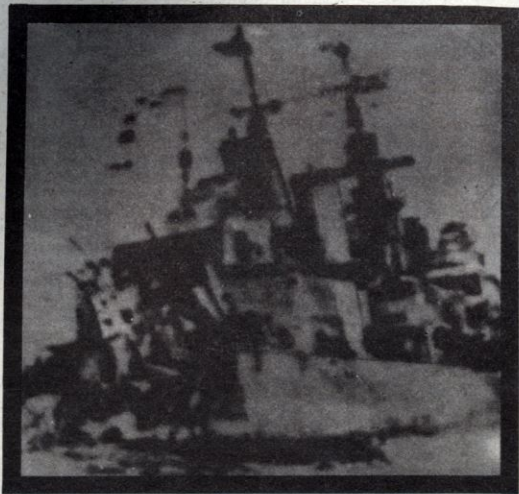
deri. Dar la 23 februarie 1942, Înaltul Comandament al Wehrmachtului (O.K.W.) a cerut attt Kriegsmarinei cît și Luftwaffei să întreprindă transporturile aliate de material de război pe calea maritimă a nordului, avînd în vedere operațiile „decisive” pe care le pregătea împotriva armatei roșii, în primăvara și vara următoare.

Începînd din martie 1942, condițiile de comunicație pe calea arctică s-au schimbat astfel brusc. Germanii au dislocat în fiordurile din nordul Norvegiei nave mari de luptă și submarine, deși inițial amiralul Dönitz se opusese ca unitățile sale să opereze în condițiile deosebit de grele din Arctica. Pentru Hitler însă Norvegia reprezenta țara prin care englezii ar fi putut debarca în Europa. Măsurile luate de inamic au silit Amiralitatea engleză să treacă la operații duble concomitente, adică să programeze plecările din Islanda simultan cu cele din Murmansk. Home Fleet-ul, Flota metropolitană engleză, care dispunea și de cuirasate, și de portavioane, urma să se ațină în larg între Islanda și Norvegia, pentru acoperirea acestor duble operații.

Într-o primă operație, de la începutul lunii martie, convoaiele PQ 12 și QP 8 au pierdut o navă, din totalul de 31, în a doua operație — 6 din 38, iar în următoarea — 5 din 40.

Cu pavilionul sus

Ajungem astfel în ziua de 26 aprilie 1942. Convoitul PQ 15 părăsește Islanda. Are 50 nave, o numeroasă escortă și este acoperit de Home Fleet. În același timp, la Murmansk, se pregătește să ia marea QP 11, format din 13 vase comerciale — engleze, americane, sovietice — pe care le apără de U-booturi și de avioanele germane 4 distrugătoare engleze

„Edinburgh”:
o acoperire
importantă
a convoiului QP 11 (sus)

2 mai 1942.
Crucișătorul
se scufundă
în adâncurile
Mării Barents

— ușor demodate — 4 corvete și o navă specială antisubmarină. Împotriva unor eventuale atacuri ale unor distrugătoare germane, convoiul dispune însă de o acoperire mai importantă: crucișătorul „Edinburgh”, cu distrugătoarele „Forester” și „Foresight”, la care se adaugă, în primele două zile de marș, un dragor englez și două distrugătoare sovietice. În sfârșit, ca măsură de siguranță împotriva unei apariții neașteptate a navelor grele germane, semnalate în fiordurile Norvegiei, 4 submarine sovietice și 4 submarine engleze se eșalonează într-un „baraj de flanc” în largul Capului Nord, la sud de drumul pe care își propune să-l urmeze convoiul.

„Edinburgh” este un crucișător modern de 10 000 tone, intrat în serviciu în 1938. Este armat cu 12 tunuri navale de 152 mm și 16 tunuri antiaeriene de 102 mm și 47 mm, are o viteză de 32,5 noduri (1 nod = 1 milă) pe oră și 700 oameni echipaj; în principiu, poate face față singur și submarinelor, și atacurilor aeriene. De aceea primește la bord o încărcătură „specială”: 465 lingouri de aur, de câte 12 kg. E un stoc de metal prețios, cu care guvernul U.R.S.S. achită comenzile militare făcute industriilor particulare americane.

Între Murmansk și Islanda sînt 1 200 mile marine (1 milă marină = 1 851,85 m). Porțiunea critică a drumului o constituie zona

dintre Capul Nord și Insula Urșilor, adică vreo 350 mile. În acest sezon al anului și la 75° latitudine nordică, discul solar e vizibil 24 ore din 24, noaptea fiind doar un amurg prelungit. Dar scurgerile de ghețuri, ceața și furtunile de zăpadă sînt foarte frecvente. Pentru ca transportul să ajungă cu bine la destinație, îi trebuie numai puțină șansă. În ziua de 28 aprilie 1942, QP 11 părăsește Murmanskul, îndreptîndu-se spre Islanda.

Unitățile Luftwaffe, de sub comanda generalului Stumpf, aflate în nordul Scandinaviei, dispun de 300 aparate: bombardiere, torpiloare, avioane de recunoaștere, a căror rază de acțiune se întinde însă numai pînă la 200 mile de coastă.

La 29 aprilie, un avion german de recunoaștere descoperă convoiul QP 11. Șapte submarine germane se concentrează grabnic în zonă. A doua zi, U-88 ia cel dintîi contact cu convoiul și lansează torpile, dar fără nici un rezultat. „Edinburgh” trece în capul formației. Un alt submarin, U-436, lansează torpile și asupra lui, dar tot fără succes. Atacurile sînt însă abia la început. Puțin mai tîrziu, „Edinburgh” este lovit de două torpile dintr-o jerbă lansată de U-456. Grav avariata, crucișătorul rămîne în urma convoiului, pe care îl atacă un grup de trei distrugătoare germane moderne. Stîljinite de ghețuri și

respinse de câteva ori de distrugătoarele es-cortei, navele germane izbutesc totuși într-o acțiune de urmărire, să avarieze distrugătorul „Amazon” și să scufunde un vas de transport, „Tiolkovski” (2 847 tone).

La 1 mai, germanii se abat asupra lui „Edinburgh”, la 170 mile de Murmansk, în ajutorul căruia au venit un vas sovietic de patrulare, un remorcher și 4 dragoare engleze. Artileria crucișătorului rămăsese însă intactă. Salvele sale avariază grav distrugătorul german conducător de grup, „Hermann Schoeman” (1 625 tone), care este imobilizat. Între timp, celelalte două distrugătoare germane, Z-24 și Z-25, atacă pe „Foresight” și pe „Forester”, care încearcă să-și protejeze nava-amiral cu o perdea de ceață artificială. În mijlocul unei furtuni de zăpadă, se desfășoară o luptă îndrăjită. Mai moderne și mai puternic armate, distrugătoarele germane avariază grav pe „Forester” (al cărui comandant își pierde viața) și pe „Foresight”, izbutind să lovească cu o nouă torpilă pe „Edinburgh”. De data aceasta, crucișătorul este definitiv condamnat. Comandantul său, Hugh Faulknor, care se poate aștepta și la alte atacuri de submarine, dă ordin de evacuare a echipajului. În ziua de 2 mai, în jurul orei 8.00, o ultimă torpilă lansată de „Foresight” trimite pe „Edinburgh” în adâncuri cu pavilionul sus¹, 60 oameni din echipaj pier odată cu nava.

Între timp, distrugătorul Z-24 și, puțin mai târziu, submarinul U-88 au luat la bord majoritatea echipajului lui „Schoeman”, care se scufundă și el. Lupta s-a sfârșit. Englezii au pierdut un crucișător, germanii un distrugător. Dar jertfa lui „Edinburgh” a îngăduit convoiului să se distanțeze și ultimele torpile lansate de U-589 asupra unui vas de transport și de U-251 asupra unui distrugător rămân fără rezultat. La 7 mai, QP 11 ajunge în Islanda cu un singur vas pierdut. PQ 15 trece și el, pierzând 3 vase de pe urma atacurilor aeriene și, la 5 mai, ajunge la Murmansk.

430 din 465

Scufundarea lui „Edinburgh” a rămas un episod de război. Documentele oficiale publicate după încheierea ostilităților l-au înregistrat ca atare, iar firmele americane și-au recuperat pagubele prin primele de asigurare. Guvernul britanic s-a mulțumit să precizeze că epava crucișătorului rămâne proprietate de stat. Deși în anii '50 recuperările submarine au înregistrat mari succese, cercetarea unei epave aflate la peste 200 m adâncime și la

¹ Pentru ca nava să nu poată fi capturată și apoi reparată de naziști.

temperaturile scăzute din Oceanul Înghețat de Nord nu a părut multă vreme posibilă. Pentru supraveghitori și pentru rudele celor dispăruți „Edinburgh” reprezenta un cimitir glorios.

Dar după perfecționarea tehnicilor de lucru la mari adâncimi, cu prilejul instalării sondelelor de foraj în Marea Nordului, s-a pus problema recuperării tezaurului. În martie 1981, guvernele de la Londra și Moscova au ajuns la un acord, care prevedea că două treimi din valoarea lingourilor ce s-ar fi scos din mare să revină U.R.S.S. și o treime Marii Britanii. O societate engleză de recuperare submarine a evaluat costul operațiunii și a încheiat contractul cu guvernul englez, iar Amiralitatea a comunicat datele necesare pentru localizarea epavei. Pentru stabilirea acestor prin navă la compartimentul tezaurului, s-au făcut cercetări pe crucișătorul de același tip „Belfast”, păstrat ca „navă istorică” în marina engleză.

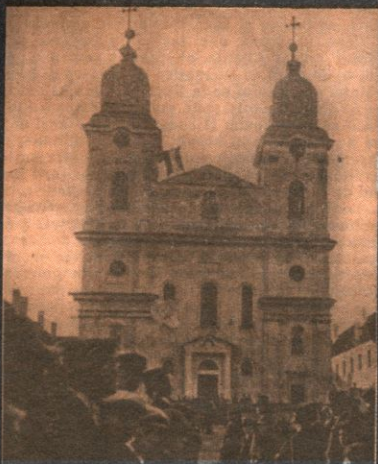
Era nevoie de scufundători cu experiență, ținând seama de adâncime, de temperaturile scăzute și de faptul că la bordul navei se mai găseau proiectile de artilerie, torpile și grenade antisubmarine nefolosite. O firmă din Aberdeen (Scoția), specializată în lucrări de foraj marin, a furnizat o echipă de 12 scufundători și, în septembrie 1981, expediția s-a îmbarcat pe nava „Stephaniturm”, special înzestrată cu aparatură de recuperare submarine.

Scafandrii au identificat epava la 280 km de Murmansk, la o adâncime de 240 m culcată într-un bord. Instalația de scufundare se baza pe principiul „clopotului de decomprimare”, folosit prima oară în marina americană, în mai 1939. Lăsați sub clopot, scufundătorii au îmbrăcat ținute de scafandri ușori, cu circulație internă de apă caldă, și au respirat un amestec de oxigen și heliu, permanent îmborsărit. Cu ajutorul unor dispozitive electronice de forare și detecție, s-a ajuns curând la lingouri care, de la sfârșitul lunii septembrie 1981, au început să fie aduse la suprafață. Delegați ai ambelor guverne au urmărit operațiunea de la bordul lui „Stephaniturm”, care a rămas în zonă până la 8 octombrie. Până la urmă, s-au recuperat 430 bare de aur din totalul de 465, adică 4,5 tone aur.

„Premieră” mondială, dacă ținem seama de adâncimea mării, de natura și cantitatea tezaurului și de mediul marin respectiv, recuperarea aurului de pe epava crucișătorului „Edinburgh” constituie, neîndoienic, o victorie a tehnicii și, implicit, a științei. Dar, în același timp, și un exemplu de colaborare politică și științifică între guverne care, indiferent de sistemele lor politice, pot găsi căi de înțelegere în probleme de interes comun.

RASPUNSURI LA INTREBARI

În decursul anilor, Magazin istoric a publicat numeroase articole, evocări și memorii despre perioada premergătoare primului război mondial, relevând eforturile țării noastre în vederea desăvârșirii unității naționale statale. Ce noi documente ne oferă arhivele străine despre poziția României în această frământată perioadă istorică?

IULIE 1914: Franz Iosif către Wilhelm II: „Înstrăinarea României de Austro-Ungaria s-a accentuat”

În dimineața de 5 iulie 1914, la numai o săptămână de la asasinarea, la Sarajevo, a arhiducelui Franz Ferdinand, contele Szögyeny, ambasadorul Austro-Ungariei la Curtea lui Wilhelm II preda Kaiserului la Potsdam un memoriu al guvernului dublei monarhii și o scrisoare a împăratului Franz Iosif. Cîteva ore mai tîrziu, după o oarecare chibzuință, Wilhelm II îl împuternicea pe emisarul austro-ungar să transmită împăratului de la Viena că „poate conta pe sprijinul deplin al Germaniei”.

Despre ce scrisoare era vorba? După cum se știe, atentatul de la Sarajevo, din 28 iunie 1914, a reprezentat pretextul mult așteptat de cercurile conducătoare austro-ungare pentru a ataca Serbia. Dar Viena realiza perfect că nu poate face față unei extinderi a conflictului armat fără un aliat de nădejde; or, cel mai fidel dintre ei rămînea tot Germania. De aceea, în seara zilei de 4 iulie, ministrul de externe austro-

În imagini: „Comportarea” României: unul și același motiv de îngrijorare pentru două capete încoronate: Franz Iosif (stînga) și Wilhelm II. — În mijloc: românii transilvăneni dau multă bătăie de cap monarhului austro-ungar. La 10 mai 1914, pe catedrala din B’aj — oraș în care cei peste 40.000 participanți la Marșul Adunare Națională din 3/15 mai 1848 au cerut răspicat „Nol’ vrem să ne unim cu țara” — flutură tricolorul. Numai cîteva ore, pentru că, în aceeași dimineață, jandarmeria imperiului dualist îi confiscă.

ungar, contele Berchtold, l-a trimis personal la Potsdam pe contele Hoyos, șeful său de cabinet, pentru a duce cele două documente amintite. În scrisoare, monarhia habsburgică își exprima poziția față de mutațiile radicale înregistrate în raportul de forțe din Balcani — considerați „butoiul cu pulbere al Europei” — și solicita asentimentul conducătorilor germani, în eventualitatea unui război împotriva Serbiei. Hoyos a înmănat epistola imperială ambasadorului Szögyeny.

Prin Tratatul secret încheiat de regele Carol I, în circumstanțele internaționale din 1883, cu Kăiserul Wilhelm I, România se afla nominal în tabăra Puterilor Centrale, alături de Austro-Ungaria, Germania și Italia. După cum reiese atât din scrisoarea autografă a împăratului, cât și din memoriul anexat, Franz Iosif nu conta însă pe alianța cu România, unde curentul antihabsburgic, determinat de aspirația poporului spre desăvârșirea unitii național-statale, făcea imposibilă trecerea ei efectivă de partea Puterilor Centrale.

În cele două documente, se insistă și asupra relațiilor amicale sîrbo-române, care deranjau foarte mult Viena, și asupra unei tactici de atragere a Bulgariei și, eventual, a Greciei în sistemul Triplei Alianțe, alternative pentru o „defecțiune” a Bucureștilor. Era, în esență, o manevră de categorică intimidare a României, încercîndu-se contracararea tendinței guvernului de la București de a-și reorienta politica sa externă pentru a o pune de acord cu interesele majore ale poporului român.

Scrisoarea lui Franz Iosif către Wilhelm II constituie un model de ipocrizie politică. Moartea fulgerătoare a „bietului său nepot”, Franz Ferdinand, nu numai că îl lasă rece, dar îl oferă și pretextul pentru a pune pe tapet strategoamele concepute demult. Dovada cea mai grăitoare este că memoriul atașat scrisorii fusese redactat cu mult înaintea atentatului de la Sarajevo, revenindu-i acum doar rolul de detonator. Monarhul invocă doliul familial exclusiv ca o canava lacrimogenă pentru complicata textură de interese politice ce minau diplomația de la Ballplatz (sediu Ministerului afacerilor străine austro-ungar). Lamentările imperiale despre România încearcă să o prezinte pe aceasta ca pe o prietenă infidelă, conform vechii mentalități monarhice inaugurate în 1815, la Congresul de la Viena¹: din moment ce regii și împărații se înțeleg între ei, țările și popoarele trebuie să se supună.

Dar la acea dată Europa se afla la o sută de ani distanță și idealurile celor mulți nu mai puteau fi ignorate. Veleitățile autoeractice ale lui Carol I și nădejdiile celor ce-l manipulaș se loveau de voința poporului român. Eșecul lor era inevitabil.

Evidența acestei realități constituie primul merit al documentelor ce urmează. Al doilea este sublinierea rolului de primă importanță jucat de România în politica europeană.

În 1981, a apărut la Stuttgart lucrarea lui Heinz Hürten *Die Epoche der Nationalstaaten und der Erste Weltkrieg* (Epoca statelor naționale și primul război mondial), în care autorul redă în extenso scrisoarea lui Franz Iosif către Wilhelm II și memoriul guvernului austro-ungar.

Reproducem în continuare, pentru prima oară în limba română, așa cum reiese din investigațiile noastre, pasajele pe care cele două documente le conțin cu privire la România, mulțumind și pe această cale colaboratorului nostru dr. Michael Kroner din Oberrnsbach (R.F.G.), prin bunăvoința căruia ne-au parvenit textele în limba germană.

Florentina DOLGHIN

„Mă tem că nu vor mai fi suficiente doar sfaturile”

Am regretat nespun că ai fost nevoit să renunți la intenția ta de a veni la Viena, la funeralii². Foarte mult ăși vrut să-și exprim personal caldele mele mulțumiri pentru participarea ta la greaua mea suferință.

Prin condoleanțele tale calde, pline de compasiune, mi-ai dovedit din nou că am în tine un prieten credincios, pe care mă pot bizui și pot conta în orice moment, cât de grav.

Aș fi dorit mult să avem o discuție și despre situația politică; pentru că acum nu este posibil, îmi permit să-ți transmit memoriul altăurat, elaborat de ministrul meu de externe și redactat înainte de catastrofa de la Sarajevo. El este cu atât mai semnificativ după acest tragic eveniment...³

În pofida alianței sale cu noi, România s-a împrietenit strîns cu Serbia și îngăduie, pe teritoriul său, tulburări împotriva noastră, la fel de odioase ca acelea din Serbia.

Îmi vine greu să pun la îndoială fidelitatea și bunele intenții ale unui prieten atât de vechi cum este Carol al României, dar el însuși a declarat ministrului meu plenipo-

¹ Magazin istoric, nr. 7-8/1969.

² Ale arhiduceului Franz Ferdinand.

³ Am marcat prin trei puncte frazele omise, referitoare la alte probleme, iar prin paranteze drepte precizările redacției, cărora îi aparțin și notele de subsol.

tențiar, de două ori în cursul ultimelor luni, că, în condițiile stării de spirit ostile nouă, care domnește în sinul poporului său, nu se simte în stare, la caz de nevoie, să-și îndeplinească obligațiile în cadrul alianței.

Actualul guvern român sprijină eforturile Ligii culturale¹, favorizează apropierea de Serbia și aspiră, cu ajutorul rusesc, la înființarea unei noi coaliții balcanice, îndreptată numai și numai împotriva imperiului meu.

Dealtfel, chiar la începutul perioadei de domnie a lui Carol, fanatismul politic asemănător cu cele răspândite astăzi de Liga culturală au mai tulburat simțul politic sănătos al oamenilor de stat români; a mai existat pericolul ca regatul să ducă o politică de aventură². În acea perioadă, răposatul tău bunic (Wilhelm I) a intervenit energic, prin guvernul său, arătând României drumul prin care să ajungă pe o poziție favorabilă în Europa și să devină un sprijin de nădejde al alianței creale.

Același pericol amenință și acum regatul; mă tem că nu vor mai fi suficiente doar sfaturile și că România va putea fi păstrată pentru Tripla Alianță numai dacă, pe de o parte, vom împiedica înființarea unei coaliții balcanice sub patronaj rusesc, prin intrarea Bulgariei în această coaliție, pe de altă, dacă vom face cunoscut clar și răspicat la București că prietenii Serbiei nu pot fi și prietenii noștri și, deci, nici România nu va putea conta pe noi ca aliați, alt timp cînd nu se desolidarizează de Serbia și nu interzice categoric agitația îndreptată împotriva imperiului meu.

Memoriul guvernului austro-ungar

După zguduirile mari din ultimii doi ani [războaiele balcanice], relațiile din Balcani s-au limpezit. Acum este posibilă o privire de ansamblu asupra rezultatelor crizei [balcanice]; de asemenea, putem constata în ce măsură au coincis interesele Triplei Alianțe, îndeosebi ale celor două puteri imperiale centrale, și ce anume concluzii se pot trage pentru politica europeană și balcanică a acestor puteri.

Dacă facem o comparație între situația de astăzi și cea de dinainte de marea criză, trebuie să constatăm că, din punctul de vedere al Austro-Ungariei, ca și al Triplei Alianțe, rezultatul global nu poate fi calificat nici pe departe satisfăcător...

În cursul crizei, relația României cu Tripla Alianță s-a schimbat în mod esențial... Pe de altă parte, observăm că diplomația rusă și cea franceză au inițiat o acțiune unitară și planificată pentru a dezvolta mai departe avantajele dobândite și a modifica unele situații dezavantajoase din punctul lor de vedere.

O scurtă trecere în revistă a situației europene scoate clar în evidență de ce Tripla Antantă [Anglia, Franța, Rusia] — mai bine-zis Dubla Alianță, pentru că, după criza balcanică, din motive explicabile, Anglia a avut o atitudine rezervată — nu putea fi mulțumită cu avantajele obținute de pe urma mutațiilor petrecute în Balcani³.

Pe cînd politica celor două puteri imperiale Austro-Ungaria și Germania și, pînă la un anumit punct, și cea a Italiei sînt în favoarea statu-quo-ului și Triplei Alianțe are un caracter pur defensiv, politica Rusiei ca și cea a Franței sînt îndreptate împotriva realităților existente, iar alianța ruso-franceză are, în ultimă instanță, o natură ofensivă. Faptul că politica Triplei Alianțe s-a putut impune pînă acum este rezultatul superiorității militare a armatelor Triplei Alianțe, îndeosebi ale Austro-Ungariei și Germaniei, asupra celor ale Rusiei și Franței, în acest sens alianța României cu puterile imperiale fiind un factor extrem de valoros.

În ce privește România, propaganda ruso-franceză începută acolo cu toată intensitatea încă din timpul crizei balcanice a generat în opinia publică o atitudine dușmănoasă față de monarhie [habsburgică] — prin denaturări grosolane și prin aștarea iscusită a ideii de Românie Mare, idee tot timpul prezentă în subtext — care a făcut ca România să coopereze pe plan militar cu Serbia [în cursul celui de-al doilea război balcanic], ceea ce nu este în conformitate cu îndatoririle ei față de Austro-Ungaria, așa cum sînt prevăzute ele prin tratat.

Această propagandă nu a încetat deloc de atunci. Dimpotrivă, ea a continuat și continuă cu putere prin mijloace impresionante și demonstrative, cum este vizita țarului în România [la 1 iunie 1914]. Paralel cu aceasta, s-a realizat o cotitură tot mai adîncă în opinia publică românească; astăzi nu mai există nici o îndoială asupra faptului că numeroase cercuri militare, ale intelectualității și ale poporului au fost cîștigate pentru o nouă orientare a României, pentru o politică de atașare față de Rusia, o politică care ar trebui să aibă ca scop „eliberarea fraților de dincolo de Carpați”. Este clar că, în felul acesta, terenul este pregătît în cel mai eficient mod pentru intrarea

¹ Asociație patriotică înființată în 1890 la București, cu scopul de a susține lupta pentru realizarea unității politice a poporului român.

² Ajută la evenimentele petrecute în București la sfîrșitul anului 1870 și în primele luni ale lui 1871, cînd opinia publică românească a reacționat foarte violent împotriva lui Carol I și a politicii acestuia de subordonare față de Germania. Ajută are în vedere și relațiile româno-ruse din perioada 1876-1878 (Magazin istoric, nr. 10/1972).

³ Este cunoscut faptul că realizarea alianței dintre Franța, Rusia și Marea Britanie a fost o vreme îngreunată de divergențele ruso-engleze ce izvorau din interesele particulare ale celor două mari puteri, altă în Asia cît și în zona balcanică.

României într-o eventuală coaliție balcanică. Pînă acum, România oficială a rezistat afil de bine influenței acestor curente populare și propagandei ruso-franceze, încăl, în momentul de față, încă nu se poate vorbi despre trecerea ei deschisă în tabăra Dublei Alianțe și despre o politică efectivă îndreptată împotriva Austro-Ungariei. Fără doar și poate însă că în politica externă a României s-a produs o cotitură importantă, cotitură care are de pe acum repercusiuni asupra situației politice și militare a Austro-Ungariei, a întregii Triple Alianțe, fără a mai lua în discuție toate perspectivele unei viitoare evoluții în aceeași direcție.

Dacă în trecut n-a existat nici un motiv de îndoială asupra îndeplinirii de către România a îndatoririlor, cum reies ele din tratatul cu puterile Triplei Alianțe, în ultima vreme (în ciuda păstrării în secret a relației de alianță), foruri competente române au declarat de mai multe ori în public — iar puterile Triplei Alianțe nu au putut răspunde cu aceeași monedă, datorită clauzei de finere în secret a tratatului de alianță — că firul călăuzitor al politicii românești este principiul minții libere. Totodată, pe lîna nobilei sale ținute morale, Carol a declarat deschis ministrului plenipotențiar al Austro-Ungariei că se va strădui tot timpul vieții sale ca armata română să nu lupte împotriva Austro-Ungariei, dar că n-ar putea duce o politică potrivnică opiniei publice din România de azi și că, de aceea, în ciuda alianței existente, în cazul unui atac al Rusiei împotriva monarhiei nici nu poate fi vorba despre o acțiune română alături de Austro-Ungaria. Un pas în plus a făcut — în mod cu totul semnificativ, imediat după vizita țarului la Constanța — ministrul de externe român, confirmînd într-un interviu, în mod public, că s-a realizat o apropiere a României de Rusia și că există o comunitate de interese între cele două state.

Astfel, relația Austro-Ungariei cu România arată în prezent cam așa: monarhia a rămas fidelă alianței și a fost și este dispusă să sprijine România cu toată forța sa dacă un casus foederis¹ ar fi actual, pe cînd România s-a desprins unilateral de îndatoririle alianței și pune în vedere monarhiei numai o poziție de neutralitate. Dealtfel chiar neutralitatea României a fost garantată monarhiei numai printr-o făgăduială personală a regelui Carol, ceea ce, bineînțeles, are valoare numai cît timp domnește el: în plus, respectarea acestei promisiuni depinde și de condiția ca politica externă a țării să fie totdeauna exclusiv în mîna regelui. Or este un fapt unanim recunoscut că în timpuri de tensiune națională, această politică poate depăși puterea monarhului, cu atât mai mult cu cît regele Carol a invocat deja atmosfera din rîndul poporului, pentru a motiva imposibilitatea României de a-și îndeplini global îndatoririle față de alianță. Și, în sfîrșit, nu se poate neglia faptul că România întreține legături de prietenie și de interese cu cel mai înverșunat adversar al monarhiei în Balcani, Serbia.

Pînă acum, monarhia s-a limitat la discuții prietenești, duse la București, despre schimbarea de direcție a politicii românești, necrezînd că această orientare tot mai evidentă a României ar putea avea consecințe serioase. Cabinetul de la Viena a procedat așa deoarece guvernul german a fost de părere că ar fi vorba despre cotituri trecătoare, consecințe ale unor neînțelegeri din timpul crizei și că ele vor fi automata depășite în cazul în care vor fi tratate cu calm și răbdare. S-a dovedit însă că această tactică de așteptare calmă și tragere prietenească de mincă nu a avut efectul dorit, că înstrăinarea României de Austro-Ungaria nu a regresat, ci, dimpotrivă, s-a accentuat. Faptul că nici în viitor nu ne putem aștepta la o schimbare în sens favorabil este confirmat, o dată în plus, prin aceea că situația actuală de a avea mînd liberă este numai în avantajul României și tot numai în dezavantajul monarhiei.

În prezent, se cere lămurită problema dacă printr-o discuție deschisă Austro-Ungaria ar putea obține o ameliorare a relației cu România, punînd regatul în fața următoarelor situații: ori să distrugă toate punțile care îl leagă de Tripla Alianță, ori — făcînd poate cunoscută apartenența sa la Tripla Alianță — să garanteze că îndatoririle ce-i revin prin alianță vor fi total îndeplinite. O soluționare a problemei în acest sens, prin care s-ar reînviara o tradiție de 30 ani, ar corespunde, desigur, în cea mai mare măsură, dorințelor Austro-Ungariei. În condițiile date, este însă puțin probabil ca regele Carol sau orice guvern român să fie de acord — chiar dacă vom lărgi actualul acord de alianță, în ciuda atmosferei predominante în rîndul poporului — să prezinte în mod public România ca fiind un aliat al Triplei Alianțe. Un aut-aut [ori-ori] categoric din partea monarhiei ar putea să ducă deci la o ruptură deschisă. Nu se poate aprecia ușor de la Viena — pare a fi, de asemenea, îndoielnic — dacă cabinetul german ar reuși, prin atenționări severe și hotărîte, legate, eventual, de o ofertă în sensul mai sus-menționat, să determine România să ia o atitudine privită ca o garanție sigură a devotamentului său statornic și deplin față de alianță.

¹ Clauză prevăzută în tratatele de alianță prin care un stat este obligat să intre în război alături de aliatul său, atunci cînd acesta este atacat de o altă putere.

În aceste împrejurări, se poate considera practic inexistentă posibilitatea ca alianța cu România să devină din nou o alianță de nădejde, atât de puternică, încât să constituie pivotul politicii Austro-Ungariei în Balcani...

Comportarea în continuare mai mult sau mai puțin pasivă a monarhiei față de fenomenele apărute în România și lipsa unor pregătiri militare sau acțiuni politice urgente care să anuleze sau, cel puțin, să slăbească efectele neutralității și eventualele amozități ale României, ar fi nu numai ineficiente, dar în condițiile importanței politice și militare a României, ar reprezenta un act ireponsabil, care ar pune în joc înseși interesele de apărare a imperiului.

Pentru monarhie, valoarea unilaterală a alianței cu România a constatat în faptul că, din partea română, în cazul unui conflict cu Rusia, monarhia ar fi avut mînd liberă din punct de vedere militar împotriva Rusiei, o parte considerabilă a armatei ruse fiind reținută prin atacul armatei române. Actuala relație dintre România și monarhie ar avea însă un efect contrar. Rusia nu ar avea deloc de ce să se teamă de un atac din partea României și nu ar trebui să-și mobilizeze nici un om împotriva acestei țări, pe cînd Austro-Ungaria, nefiind absolut sigură de neutralitatea României, ar fi nevoită să rețină un număr de trupe împotriva ei, pentru că se află în coasta monarhiei.

Pregătirile militare întreprinse pînă acum de Austro-Ungaria în vederea unui conflict cu Rusia s-au bazat pe premisa cooperării cu România. Dar dacă această premisă nu mai este valabilă, dacă nu mai există nici măcar certitudinea absolută că nu va avea loc o agresiune din partea română, atunci monarhia trebuie să dea alte dispoziții în caz de război și să aibă în vedere și construirea de fortificații împotriva României.

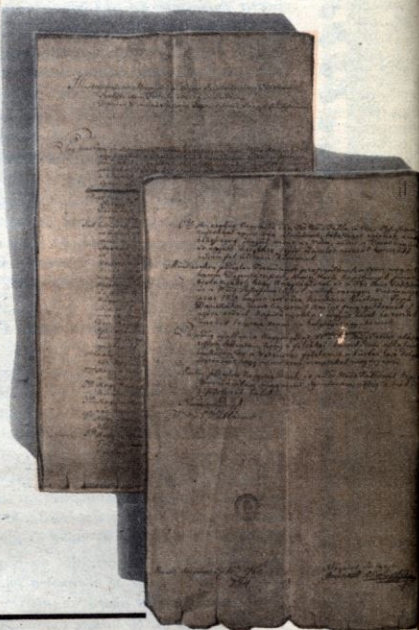
Din punct de vedere politic, este vorba să demonstrăm României, prin fapte, că Austro-Ungaria se află în situația de a-și crea un alt punct de sprijin în politica sa balcanică. Obiectiv vorbind și din considerente de timp care ne presează, acțiunea ce trebuie inițiată în acest scop corespunde perfect cu necesitatea de a lua măsuri efective împotriva creării, de către puterile Dublei Alianțe [Franța și Rusia] a unei noi coaliții balcanice. În condițiile situației actuale din Balcani, aceasta se poate obține numai dacă monarhia acceptă oferta făcută de Bulgaria acum un an, și de atunci repetată de mai multe ori, și stabilește cu ea o relație pe bază de tratat. Totodată, politica monarhiei ar trebui să tindă spre crearea unei coaliții între Bulgaria și Turcia, pentru care, în ambele state, au existat pînă nu demult premise atât de favorabile încît s-a și elaborat un instrument de tratat, chiar dacă, ulterior, acest tratat nu a fost semnat. Și în această privință, continuarea de către monarhie a poziției de expectativă — din cauză că ea a dat mai mult atenție alianței cu România decît Bucureștii — ar putea avea consecințe grave, ireparabile. O asemenea poziție și, mai ales, lipsa unei contraacțiuni la Sofia ar da mînd absolut liberă planurilor Rusiei și Franței. Atitudinea României împinge monarhia, ca unică soluție existentă, tocmai spre sprijinul de mult căutat de Bulgaria pentru a contracara politica rusească de încercuire. Toate acestea ar trebui însă să se îndeplinească cît timp drumul spre Sofia și cel spre Constantinopol sînt încă deschise.

Bineînțeles că tratatul cu Bulgaria, ale cărui prevederi concrete vor trebui foarte atent examinate, va fi astfel conceput încît monarhia să nu vină în contradicție cu obligațiile ei față de România, prevăzute în tratat. Nici acest pas al monarhiei nu trebuie făcut secret față de România, fiindcă nu conține nimic ostil față de ea; reprezintă numai un avertisment serios, în urma căruia factorii competenți de la București ar putea deveni conștienți de întreaga dimensiune a unei dependențe politice unilaterale de Rusia.

Înainte de a întreprinde acțiunea despre care este vorba, Austro-Ungaria consideră extrem de importantă realizarea unei înțelegeri depline cu Imperiul german. Și asta nu numai în virtutea tradiției și strînsei relații de alianță, ci, mai ales, fiindcă sînt în joc interese importante ale Germaniei și ale Triplei Alianțe.

Dar România a urmat un drum politic diferit de interesele Berlinului și Veneției. Conducătorii săi au idealuri, desăvîrșirea unității statale și naționale, țara s-a declarat oficial neutră în 1914, după un zăbucumant Consiliu de Coroană la Sinaia¹. Un alt Consiliu de Coroană în august 1916² avea să decidă, după cum se știe, intrarea României în conflict acolo unde o îndemneau aspirațiile sale multiseculare.

^{1,2} Magazin istoric, nr. 4/1976; 6/1973.

ULTIMATUMUL LUI HOREA

MIHAIL CERGHEDEAN, Arhivele Statului Deva

Izbucnită la sfârșitul lui octombrie 1784¹, răscoala condusă de Horea, Cloșca și Crișan a cuprins rapid întreg Zarandul, întinzându-se cu repeziune spre comitatele învecinate. Ajunși în Valea Mureșului, răsculații au început pregătirile pentru a ataca

Deva și cetatea ei, unde se refugiaseră numeroși nobili și oficialitățile comitatului Hunedoara. Cele două atacuri, din 6 și 7 noiembrie 1784, asupra Devei nu au izbutit. Dar răscoala a continuat să cuprindă noi și noi sate din munți, de pe Valea Streiului, pe Mureș, pe Arieș și spre Tirnave.

În acest moment de vîrf al răscoalei a apărut documentul cunoscut sub numele de *Ultimatumul adresat nobilimii din cetatea Devei*

¹ Magazin istoric, nr. 11/1968, 3/1974, 5-6/1980.
În imagini: Horea prezintă revendicările răsculaților. Gravură de epocă, de Franz Kollarz și originalul *Ultimatumului*, aflat în Arhivele Statului Deva.

de către răsculați, în numele lui Horea, un adevărat program revoluționar care prevedea desființarea feudalilor, părăsirea moșilor și împărțirea acestora poporului, precum și impunerea lor la impozite, asemenea tuturor contribuabililor, ceea ce ar fi însemnat statornicirea în Transilvania a unei noi societăți lipsită de proprietăți și privilegii feudale.

Existența mai multor variante ale acestui document, a făcut ca unii cercetători să-i conteste autenticitatea.

Cercetarea atentă a frământărilor din preajma și din timpul răzcoalei pune însă în evidență faptul că ideile esențiale cuprinse în *Ultimatum* s-au bucurat de o largă circulație în rândul maselor țărănești, cererile adresate nobilimii refugiate la Deva fiind o chintesență a acestor idei.

Astfel, cum atestă documentele, cererea privind desființarea nobilimii („nobili să nu mai fie” — cum se spune în document) circula printre țărani încă din timpul frământărilor legate de conscripția (înscriserile la serviciul militar) de la sfârșitul verii anului 1784. După cum se știe, prin această înrolare țărani scăpau de iobăgie. Protestind împotriva conscripției, nobilimea comitatului Alba arăta că țăranii amenințau cu înlăturarea nobililor. La Hăpria, satul din care sătenii au plecat primii să se înscrie în armată, oamenii afirmau că „pe nobili îi vor scoate din sat”; afirmații similare s-au auzit în localitățile Sîngatin și Liorinț. La Sărd, tot în comitatul Albei, țăranii declarau că nobilii urmează să trăiască cum vor ști, pentru că ei nu îi vor mai sluji. În comitatul Hunedoara, în satele cercului Transmarusianus („peste Mureș”) și în Țara Hațegului, în mod frecvent, țăranii amenințau, de asemenea, cu înlăturarea nobililor. În această perioadă, întâlnim, de altfel, prima atestare a unui program sistematizat al revendicărilor țărănești: locuitorii satului Boziaș, de pe Tirnave, voiau să intre în armată cu condiția de a li se satisface următoarele cerințe: „1. Domni pămîntești [seniori feudali] să nu mai slujească; 2. Pămînturile și apartenențele [gospodăriile] pe care le locuiesc să fie pe veci ale lor [ale țăranilor]; 3. Să fie scutiți de contribuție regească; 4. Exerciții militare să facă numai o lună pe an”.

În deea desființării nobilimii și a împărțirii pămîntului la țărani, precum și a scutirii de obligații feudale a fost larg răspîdită în timpul răzcoalei, constituind una din lozincile principale ale acesteia.

Horea, de exemplu, comunica unui căpitan al său, Ursu Uibaru, că are rezoluție de la împărat ca țăranii să se ridice împotriva domnilor, pe cei care se împotrivesc să-i omoare, pe cei care nu — să-i lege și să-i ducă la Viena, iar averile lor să le prade. Tot Horea, vorbind răsculaților adunați la marginea satului Musca, le-a cerut să înlăture pe toți nobilii, precum și pe slujbașii domeniului Zlatna. Cloșca, la rîndu-i, potrivit declarației martorilor oculari, a strigat în Baia de Arieș, la 9 noiembrie, că era poruncă să-i nimicească pe nobili.

Barbara Götfly, ascunsă în preajma răsculaților care se pregăteau să atace Deva, mărturisea că i-a auzit pe aceștia discutînd între

ei că nu au altceva de făcut decît să înlăture pe toți nobilii și să le ia averile. O iscoadă trimisă de autorități, printre răsculați, raporta, la întoarcere, că țăranii vor să pustiască nobilimea cu totul și, astfel, să scape de soarta iobăgească; moșiile să le aparțină în întregime, țăranii să nu mai fie siliți să presteze obligații feudale. În Țara Hațegului, pe Valea Mureșului în comitatul Albei, în preajma orașului Tîrgu Mureș, în munți — aceleași dorințe, aceleași gînduri: în Cioara, pe Valea Mureșului, se vorbea printre răsculați: „Bunurile nobililor trebuie să se împartă între iobagi ca răsplată a muncii lor și să se șteargă numele de nobil”.

Ideile asemănătoare au emis și iobagii unguri. În Sîngiorgiu, Kovacs Istok își îndemna tovarășii: „.... a venit vremea crușilor! Hai-deți, că niciodată nu vor mai fi domni în Sîngiorgiu”, iar Simion Ferenț declara și el: „.... S-a isprăvit de acum cu toate, domnii acum nu mai poruncesc”.

Ideile *Ultimatumului* au circulat, deci, pe o întinsă zonă geografică, și reprezentau punctul de vedere al unei largi păături sociale a Transilvaniei din acea perioadă.

Cît privește originalul documentului, acesta se află în păstrare la Arhivele statului din Deva. Este scris în limba maghiară — limba majorității covârșitoare a nobililor — și poartă semnătura autografă a lui Carolus Brűnek, magistrul Oficiului sării din Șoimuș, sat din imediata apropiere a Devei. Documentul, întocmit la 11 noiembrie 1784, este înregistrat la comitat sub numărul 866, pe ziua de 13 noiembrie. Numărul de înregistrare și data prezentării documentului sînt scrise de aceeași mînă care a făcut înregistrările pentru toate celelalte documente ale comitatului din luna noiembrie 1784, așadar nu poate fi vorba de o înregistrare ulterioară evenimentelor. Documentul a fost scris de altcineva decît Brűnek. Considerînd însă că e nevoie de semnătura unei persoane oficiale, pentru ca organele comitatului să nu trazeze *Ultimatumul* la fel ca pe atîtea alte cereri care zăceau în arhivele comitatului, țăranii l-au obligat pe Brűnek să-l semneze. Compararea semnăturii lui Brűnek de pe *Ultimatum* cu semnăturile lui de pe alte documente, scrise în întregime de el, nu lasă nici o îndoială asupra autenticității. În sfîrșit, un act din 6 decembrie 1784 constituie dovada directă a acestei autenticități. Este vorba de un act prin care, la data amintită Carolus Brűnek se adresa autorităților comitatului, înșirîndu-și meritele de a fi rămas permanent, pe timpul răzcoalei, la oficiul său, pentru apărarea bunurilor fiscale și cerînd să i se recunoască în mod oficial *meritul de a fi adus la cunoștință cererile răsculaților și condițiile acestora pentru pacificare*.

Ultimatumul adresat de răsculați nobilimii din cetatea Devei este, așadar, actul sintetic al răzcoalei, el vizînd înlăturarea relațiilor feudale și rezolvarea marilor probleme care frământau societatea transilvană de la sfîrșitul sec. XVIII.

¹ Denumire purtată de adepții lui Francisc Rákóczi, în timpul răzcoalei antihabsburgice și antinobiliare din anul 1703-1711.

Pe arhipelagul Capului Verde CINCI SECOLE DE INFERN COLONIAL

12 septembrie — ziua în care, în 1924, s-a născut Amílcar Cabral, erou al luptei de eliberare — este sărbătoarea națională a Republicii Insulele Capul Verde.

Ca niște piscuri muntoase care se ridică pe neașteptate din apele oceanului, Insulele Capului Verde întrerup întinderea plată a Atlanticului, la distanță de vreo 830 km vest de coasta Senegalului. Climatul lor, parte integrantă din cel al Africii Occidentale, cunoaște uscăciunea vînturilor care bat dinspre Sahara, lungi perioade de secetă și scurte rafale de ploaie, care fac adesea mai mult rău decît bine, cîrînd în șuvoaiele lor stratul de pămînt roditor și zvîrlindu-l în mare.

În 1456, cînd le-au descoperit portughezii, sub comanda căpitanului venețian Cadamosto, insulele erau nelocuite. Noii veniți le-au spus Capul Verde, după numele extremității de apus a Senegalului, pe care tot ei îl exploraseră cei dintîi. Portughezii au botezat fiecare insulă, repartizîndu-le pe cele nordice (Boa Vista, Sal, Sao Nicolau, Sao Vicente și Santo Antao ș.a.) în grupul Barlavento („în bătaia vîntului”), iar pe cele sudice (Malo, Santiago, Fogo, Brava ș.a.) în grupul Sotavento („sub vînt”). Bineînțeles, arhipelagul a fost declarat posesiune a regelui de la Lisabona. Coloniiștii s-au instalat pe pămînturile mai fertile, celelalte fiind lăsate ca loc de pășune pentru capre. Menite să servească drept rezervă de hrană, mielile cornute au reușit, pînă la urmă, să nimicească și puțina vegetație existentă.

Malarie, febră galbenă și secetă

După cum arată profesorul Christopher Fyfe, de la Universitatea din Edinburgh, într-un articol publicat recent de revista britanică *History Today*, Portugalia a tratat, de la bun început, Capul Verde ca pe o colonie tropicală, avînd rolul de a furniza metropolei zahăr, bumbac, *urzela* (un colorant vegetal) și, ceva mai tîrziu, *panos* (pînzeturi grosolane, folosite ca monedă de schimb în Africa). Forța de muncă o alcătuiau fermierii portughezi, italieni și spanioli, dar mai ales sclavii aduși de pe Continentul Negru. Cea mai mare dintre insule, Santiago (Sao Thiago), a fost împărțită în domenii feudale, după modelul european al vremii, proprietarii lor transmiteîndu-și latifundiile din tată în fiu.

Dată fiind poziția lui geografică avantajoasă, arhipelagul a devenit o escază obligatorie a neguțătorilor de sclavi pe ruta dintre Africa și Lumea Nouă. Adeseori, o primă vînzare a nefericitelor victime avea loc în Santiago, de unde se efectua apoi un reexport spre Brazilia. Acolo, sclavii „educați” să lucreze pămîntul și cunoscînd o brumă de portugheză, aveau o căutare mai mare și aduceau un preț mai bun decît cei importați direct din Guineea. Treptat, între stăpîni și robi s-a creat o limbă nouă, *crioulo* (creola), cu un vocabular predominant portughez, dar influențată și de graiuri africane, îndeosebi dialectul *mande*.

Printre imigranții albi se includeau și așa-numiții *degradados* — ocnasi deportați conform

unei proceduri care a durat pînă în 1882 și care semăna intructiv cu cea aplicată în Marea Britanie delincvenților trimiși în Australia. În secolele XV și XVI, numeroși evrei persecutați în Portugalia și-au găsit refugiul în arhipelag. Mulți dintre acești imigranți de „categorie inferioară” s-au stabilit ca mici proprietari de pămînt pe insula Brava.

Insule aride, Maio, Sal și Boa Vista dispuneau de importante depozite de sare, care era extrasă de sclavi pentru nevoile exportului. Muntoasă și inaccesibilă, Santo Antao a rămas necolonizată pînă la sfîrșitul sec. XVI, cînd au apărut și acolo plantații în care lucrau robi africani.

În vechiul imperiu portughez, biserica și statul cooperau îndeaproape. Întreaga populație, inclusiv sclavii negri, era considerată ca fiind de confesiune catolică. Capitala arhipelagului, pe insula Santiago, și-a luat numele „rîului cel mare” — Ribeira Grande —, ce se vărsa acolo în ocean. În 1533 s-a construit o mare catedrală și palatul unui arhiepiscop, a cărui jurisdicție se întindea asupra întregii coaste de vest a Africii.

Tot la Ribeira Grande și-au înălțat latifundiarii clădiri somptuoase, împodobite cu blazoane nobiliare. Dar orașul s-a dovedit puțin prielnic locuitorilor săi. Toată insula suferea frecvent de pe urma epidemiilor de malarie și febră galbenă dar, mai ales, de pe urma secetelor periodice, însoțite de foamete. Cronica le-a înscris ca deosebit de severe pe cele din 1549, din 1580-1583, din 1609-1611. În anii respectivi, hrana a trebuit adusă din Portugalia și, costînd foarte scump, nu a fost distribuită decît bogătaşilor, sărăcimea pierînd literalmente de foamete.

Cînd albi și-au dat seama de caracterul ciclic al secetelor, și-au vîndut pămînturile și au început să părăsească arhipelagul. Încetul cu încetul, economia de export a intrat în declin, vasele de sclavi au renunțat să se mai oprească acolo, iar Capitala a decăzut. Astăzi, pe locul unde se înălța Ribeira Grande, nu se mai află decît un sat înconjurat de ruini, căruia i se spune Cidade Velha („Vechea Cetate”).

Gubernul portughez nu numai că nu a făcut nimic pentru a restabili economia insulelor, dar a luat o serie de măsuri menite să o lovească și mai aspru. De pildă, comerțul direct cu țări străine sau cu negustori care nu erau cetățeni portughezi se pedepsea cu moartea. Cum însă prea puține corăbii făceau legătura cu metropola, localnicii s-au văzut nevoiți să intre în legături ilegale de schimburi cu vasele de altă naționalitate care treceau pe acolo. În rîndul autorităților domnea corupția și, în majoritatea lor, funcționarii puși să vegheze la aplicarea legii practicau din plin contrabanda.

Între 1696 și 1785, coroana portugheză a încredințat arhipelagul unor companii comerciale, care dețineau monopolul exporturilor. Prost organizate și urmărind dobîndirea de

profituri cu orice preț, aceste firme au înrăutățit și mai mult situația economică. În timpul uneia dintre cele mai cumplite foamete, în 1773-1775, ajunși la disperare, oamenii s-au vîndut ca sclavi corăbierilor străini care poposeau în arhipelag. Nimic nu a putut determina însă metropola să acorde ajutoarele necesare sau să reorganizeze administrația, pentru a scoate insulele din criza perpetuă în care se găseau. Dimpotrivă, Lisabona încuraja specula practică de puținii latifundiari rămași, care profitau de fiecare perioadă de secetă pentru a-și lărgi domeniile la prețuri de nimic.

45 000 morți de foamete

La începutul sec. XIX, nu se mai exporta nici bumbac, nici *panos*. Singurele produse care se mai bucurau de o oarecare căutare erau zahărul, sarea, *urzela* și un soi de nucă, *purgueira*, din al cărei ulei se fabrica săpun.

Pentru a scăpa de mizerie, mulți dintre localnici s-au angajat la bordul balenierelor, care se opreau pe insula Brava. Acolo corăbierii tăiau în bucăți trupurile uriașelor mamifere și topeau spermanțetul.

De-a lungul secolelor, albi și negrii s-au amestecat, astfel încît în veacul trecut pînă și mulți dintre marii proprietari de pămînt aveau o anumită proporție de sînge african în vinele lor. Dar, indiferent de puritatea lor rasială, membrii acestei clase exploataatoare se distingeau prin aroganță, prin luxul pe care-l așifau cu ostentație și, mai ales, prin cruzimea cu care se purtau față de inferiorii lor pe plan social.

În p. 46: creste de munți răsădite brusc din valurile oceanului; imagine a insulei Brava, din lucrarea unui călător englez de la începutul sec. XVIII

Fînd în 1778, locuitorii arhipelagului au constituit o marfă solicitată pe piața Lisabonei

Sclavii își găseau refugiu în văile dintre masivele muntoase de pe insula Santiago. Acolo, ei își întemeiau mici comunități libere, pe care le apărau cu îndrăjire. Orice împrejurare era folosită pentru a evada din arhipelag. Numeroasele atacuri pirateresti din sec. XVII și XVIII au oferit deseori asemenea prilejuri. Până la urmă însă, foștii stapini au găsit o soluție, reangajându-i pe foștii sclavi în calitate de dijmași și silindu-i să muncească în condiții aproape la fel de grele ca și atunci când îi țineau în robie.

Cu timpul, latifundiarii — îndeosebi cei ce preferau clima blândă a Portugaliei — au început să se folosească de arendași, a căror intervenție a intensificat și mai mult exploatarea. În 1822, aflând despre mișcările social-politice care aveau loc în metropolă¹, mulți dintre dijmași de pe Santiago s-au răsculat, dar protestul lor a fost înecat în sânge. După marea foamete din 1830-1833, când o treime din populație și-a pierdut viața, soldații din garnizoana orașului Praia s-au revoltat, executând pe mulți dintre conducătorii autorităților din insulă. Și această mișcare a fost reprimată cu cruzime, ca și cea următoare, din 1841.

În 1836, Lisabona a adoptat o lege împotriva sclaviei, dar prevederile ei au permis continuarea infamului comerț încă o bună bucată de vreme, până în 1878. În 1864, sistemul iobăgiei a fost abolit, dar latifundiarii și-au impus mai departe voința, sporind neconținut corvezele și obligațiile în natură și bani, conform unei practici care s-a prelungit încă un secol. Deschiderea unei bănci la Praia, sub pretextul ajutorării celor eliberați din lanțurile șerbiei, nu a făcut decât să împingă la ruină generații după generații de țărani.

Și, din nou, o foamete a ucis a treia parte din populație în 1863-1866. De data aceasta, guvernul portughez a reacționat, dar nu într-un sens favorabil localnicilor. Pentru a dezvolta noile plantații de cacao de pe insulele ecuatoriale africane Sao Tomé și Principe, autoritățile au forțat pe supraviețuitorii să se angajeze ca muncitori acolo, declanșând astfel un puternic val de emigrație.

Pentru a răspunde, ori de câte ori era nevoie, necesităților de mână de lucru de pe plantațiile de cacao, în 1899 s-a promulgat o lege prin care orice adolescent sau bărbat care nu putea face dovada că este salariat, era obligat să primească locul de muncă stabilit de autorități, indiferent unde și cu indiferență ce plată. O nouă și lungă perioadă de secetă, care a început prin 1890 și s-a prelungit până în 1903 a contribuit la deplasarea unei mari părți din populația Capului Verde pe insulele Sao Tomé și Principe.

Proclamarea republicii în Portugalia, în 1910², nu a adus practic nici o schimbare pentru arhipelag. Foametea din 1920-1922 a exterminat 30 000 oameni. Coloranții chimici au înlocuit de pe piață *urzela* și numai exportul de sare a continuat, deși în proporții re-

duse. Prezența cărbunelui pe insula Sao Vicente nu a contribuit cu nimic la bunăstarea localnicilor, din cauza taxelor prohibitive impuse de metropolă.

Statul de tip fascist, instaurat de Salazar în Portugalia în 1927, a anulat timidele progrese pe care Capul Verde le făcuse în materie de învățământ și cultură în anii imediat următori primului război mondial. Cea de-a doua conflagrație a adus arhipelagului — deși situat foarte departe de principalele teatre de luptă — noi dezastre: foametea din 1941-1943 și cea din 1947-1949 au dus la pieirea a 45 000 persoane. Așa-zisele reforme constituționale din 1951 și 1963 nu au avut nici un ecou pe Insulele Capului Verde. Singura soluție pentru ieșire din neagra sărăcie în care erau ținuți locuitorii o reprezenta emigrarea: la sfârșitul deceniului 1960-1970, peste 100 000 oameni originari din arhipelag lucrau în Europa.

Dar, încă de prin 1956, lupta de eliberare luase proporții. Atunci s-a format Partidul African al Independenței din Guineea-Bissau și Insulele Capului Verde (PAIGC), atunci a început lupta armată. Succesul a încununat-o la scurtă vreme după revoluția de la 25 aprilie 1974 din Portugalia. La 5 iulie 1975, Republica Insulele Capului Verde și-a proclamat independența.

CLIO ANUNȚĂ

În dialog cu profesorii de istorie

18 iunie 1982. Cabinetul de științe sociale al Liceului de electrotehnică din Titu. Peste 60 cadre didactice care predau istoria la liceele din județ participă la o întâlnire cu redacția Magazin istoric, organizată de Inspectoratul școlar al județului Dimbovița.

Discuțiile se desfășoară sub semnul profundelor idei cuprinse în expunerea tovarășului Nicolae Ceaușescu, prezentată la Plenara largită a Comitetului Central al Partidului Comunist Român din 1-2 iunie 1982. Este un dialog viu, antrenant despre preocupările ce revin învățământului și publicisticii istorice în ampla acțiune pe care o desfășoară partidul pentru educarea și formarea omului nou, constructor conștient al noului societăți. În acest cadru gazele se referă la activitatea revistelor, la scrijlini pe care-l găsește în paginile ei pentru activitatea didactică. Sint relevate o serie de articole despre marile momente ale istoriei patriei și, în ansamblul ei, a istoriei partidului și mișcării revoluționare, care, prin bogăția și ineditul informației, ea și prin noutatea interpretării, au fost primite cu mult interes de către cititori. Este evidențiată, de asemenea, consecvența cu care publicul cititor urmărește paginile pe care revista consacra istoriei universale, unor momente semnificative din trecutul popoarelor lumii în lupta lor pentru libertate și dreptate socială.

În acest dialog dintre redacția noastră și profesorii de istorie din județul Dimbovița, s-au formulat și o serie de sugestii și propuneri privind activitatea revistelor pe care le vom include în sumarele de viitor ale revistelor. Din partea gazdelor au fost să ne împărtășească părerile lor profesorii dr. Georgehe Ionescu (Inspector școlar județean), Ion Viriceanu (Liceul Industrial nr. 2 din Moreni), Mircea Georgescu, Ion Moraru (Liceul „Grigore Alexandrescu” din Tîrnaviște), Vică Păun (Liceul de matematică-fizică din Găești), Ilie Popescu (din comuna Malul cu Flori). Din partea redacției la întâlnire au fost prezenți Valeriu Buduru, Marian Ștefan, Ioan Lăcustă.

¹⁻² Magazin istoric, nr. 9/1980; 10/1975.

DESPRE NICOLAE TITULESCU

Cu ocazia unei întrevederi, în primăvara anului 1942, cu Dmitri Manuilski (1883-1959; membru al conducerii Partidului Comunist al Uniunii Sovietice și, timp de mulți ani, reprezentantul acestui partid în Internaționala a III-a), fiind abordată problema politicii externe a României din perioada interbelică, a venit vorba despre Titulescu.

Manuilski își exprima următoarele gânduri: *Consider că politica externă a lui Titulescu corespundea nu numai intereselor burgheziei române tradiționale, dar, dincolo de aceasta, și intereselor poporului român.*

În continuare, Manuilski adăuga: *Mare prostie au făcut guvernanții români, burghesia română și Carol II... Dacă n-ar fi dat afară din guvern pe Titulescu în vara anului 1936, este foarte probabil că pactul de asistență mutuală dintre Uniunea Sovietică și România, al cărui text era parafat de Litvinov și Titulescu, ar fi fost chiar și încheiat în bună regulă. Ar fi fost profitabil pentru amândouă părțile... Poate și evenimentele din anii imediat premergători celui de-al doilea război mondial s-ar fi desfășurat altfel...*

Mi-am adus aminte mai târziu de aceste cuvinte, și anume atunci când Maksim Litvinov, adjunctul Comisarului Poporului pentru afacerile externe, mi-a vorbit despre Titulescu. Era la patru ani de la moartea lui Titulescu. Aprecierile veneau din partea unui om a cărui activitate conferea spuselor sale o greutate deosebită, un strălucit elogiu făcut celui dispărut... Convorbirea în cursul căreia Maksim Litvinov și-a exprimat părerile despre fostul diplomat român s-a desfășurat la începutul lunii august 1944. Era o discuție neprotocolară în care au fost abordate diferite aspecte ale ofensivei sovietice în plină desfășurare, despre viitoarea înfrățire a Europei, despre perspectivele de desfășurare a evenimentelor în diferite țări. La un moment dat, Litvinov s-a interesat despre situația din România. Așa a venit vorba despre Titulescu.

„A fost un mare diplomat — a început Litvinov — unul din cei mai iluștri ai perioadei dintre cele două războaie”.

Va fi citit oare pe figura mea o oarecare uimire față de această atitudine de categoric elo-

gioasă apreciere, sau avea alte gânduri — nu știu nici astăzi. Fapt este că a început să explice metodic și minuțios pe ce își bazează părerea.

În esență, el aprecia că: *„Lui Titulescu — diplomat înzestrat cu o mare perspicacitate politică — îi erau foarte clare căile și mijloacele prin care putea fi asigurată securitatea colectivă europeană”.*

El a fost printre pușinii diplomați care și-au dat seama — în condițiile venirii lui Hitler la putere — că numai printr-o înțelegere între Uniunea Sovietică și țările occidentale ar putea fi barată calea războiului;

Titulescu nu era numai un doctrinar ci și un om de acțiune care milita cu pasiune pentru ideile sale;

Titulescu a fost dintre pușinii diplomați care a luptat cel mai mult pentru intrarea U.R.S.S. în Liga Națiunilor;

Titulescu a fost primul dintre toți miniștrii de afaceri externe, care a sprijinit acceptarea de către Liga Națiunilor a definiției agresorului dată de mine în iulie 1933. Când am propus în Liga Națiunilor definiția agresorului, Titulescu s-a ridicat imediat și a spus: «România acceptă definiția agresorului așa cum o propune d-l Litvinov»;

Nu pot uita meritul personal al lui Titulescu în reluarea relațiilor diplomatice dintre Uniunea Sovietică și România, în iunie 1934;

Titulescu a sprijinit la Montreux, în 1936, poziția mea cu privire la încheierea noii convenții a Strimtorilor;

În iulie 1936 am parafat împreună cu Titulescu textul unui pact de asistență mutuală între U.R.S.S. și România, care n-a mai fost încheiat oficial, datorită demiterii lui Titulescu din guvernul României, la 29 august 1936;

Cunosc poziția justă a lui Titulescu în problema «neintervenției» în războiul civil din Spania;

Iată tot atâtea motive care mă determină să am o părere bună despre marele diplomat român Nicolae Titulescu”.

Valter ROMAN

septembrie
1932

MICROARHIVA MAGAZIN ISTORIC

ÎN BUCUREȘTI, ACUM 50 ANI

Cronică mărunță

● În septembrie se redeschid teatrele. Dimineața cu data de 19 septembrie feliță direcția Teatrului Național pentru preocuparea de a inaugura noua stagiune cu trei piese românești: *Trei crai de la rădărit* de B.P. Hasdeu, *Hartă răzeșul*, de V. Alecsandri, și *Candidat* și deputat de G. Sion. Aceasta din urmă „persiflează moravurile politice și rivna femeilor ambițioase de a trage sforile treburilor politice”. Piesa — continuă ziarul — document al secolului trecut, oferă o savoare actuală, fiindcă satira se potrivește și deprinderilor din zilele noastre. Alegătorii erau și atunci conștienți cu bani și băutură, iar alesul era, ca și azi, acela care izbutea să fie mai șmecher, să abuzeze de încrederea ce i se arăta. D-na Sonia Clucera a făcut o savuroasă creație din rolul ambițioasei Zlince, neastimpărată să-și facă bărbatul deputat și să-l împingă apoi spre ministeriat. D. [Ion] Manu, cu humorul d-nale personal, a redat amuzant pe parventul politicii. Tipul găgău al bărbatului dus de nas de nevastă-asa a fost admirabil eleronat de d. Fintescu. Picanță, d-na Elvira Godeanu a intrupat o nostimă jupiniță, legănată de visuri romantice.

Trei crai de la rădărit, comedia în două acte a lui B.P. Hasdeu, e de asemenea o satiră, îndreptată însă împotriva aceluia care, acum cincizeci de ani, își închipuiau că-și imprumută o poleială de nobiele, sefălnind limba românească cu franțuzisme și latinisme. Intrica e simplă, dar comedia a fost admirabil montată și jucată, ca dealtfel și piesa lui V. Alecsandri *Hartă răzeșul*.

Între manifestările culturale ale lunii, urmările, cum serie Adevărul, cu „un interes deosebit”, se numără și concertul care are loc la Arenele Romane din Capitală și la care își dau concursul aproape 700 instrumentiști. „Este prima oară — notează ziarul — când se întrunesc înolaltă cîteva sute de executanți din diverse unghuri ale țării, pentru a executa programul și este cu atât mai grea această sarcină cînd programul cuprinde pe Wagner, Berlioz, Enescu

Continuăm să răsfoim paginile presei de acum cinci decenii. Desprindem fapte, înfăptuiri și momente ce contribuie la conturarea unei imagini a vieții Bucureștilor din urmă cu o jumătate de veac. După cum am precizat și în numerele anterioare ale revistei, retrospectiva noastră nu își propune cîteșu de puțin o prezentare exhaustivă a vieții politice, sociale, economice și culturale din Capitala anului 1932 și nici o ierarhizare a evenimentelor, ci doar reconstituirea unor momente așa cum se reflectă ele în marile cotidiane ale epocii, momente care, prin semnificația lor, ne pot ajuta să înțelegem mai bine atmosfera și frământările acelei perioade.

Așadar, ce ne reține atenția parcurgînd paginile presei de acum 50 ani? În primul rînd dezbaterile parlamentare. Începute din luna precedentă, ele continuă să ocupe — în cuprinsul ziarelor — spații ample. Coloane întregi cu relatări, discursuri, interpelări, multe din ele adevărate dueli verbale, în care părțile își etalează, reciproc, păcate mai vechi și mai noi. Între altele, reprezentanții taberei majoritare reproșează opoziției lipsa de loialitate, a dorinței de a colabora, violența limbajului folosit în dezbateri, dar, pe care, la rîndul lor, nu se sfiesc să-l practice. Cei din opoziție se referă la lipsa de realism a măsurilor pe care guvernul le aduce ca răspuns la gravele probleme prin care trece țara și, nu de puține ori, la pîrtinirea și favoritismul cu care sînt elaborate aceste măsuri. Iată, de exemplu, cîteva fragmente dintr-o cuvîntare a doctorului Nicolae Lupu în legătură cu *Legea măsurilor financiare urgente*, așa cum le reproduce *Universul* din 29 septembrie: „Cum se fac economiile? Noi am cerut reduceri de la opincă pînă la vîlădică. Dar, d-le ministru de finanțe, d-ta mai ai o lege și acolo vîi cu cifre. Ceri Camerei prin acea lege reducerea de cheltuieli, le reduci într-o parte și mai adaugi și un plus de cheltuieli în altă parte. Ce reduci d-ta? Reduci 35.000 lei pe an, subvenția la o biată cantină a studenților săraci. În schimb, te apuci și pui zece milioane pentru construcția Palatului regal. Eu am afirmat că, în luna august, în ziua de 10 sau 12, s-a ridicat de la Ministerul de finanțe o sumă de cinci milioane, pentru amenajarea unui parc de fazani la Arad. Eu aș dori să-mi dai răspuns, căci mie aceasta mi-au impus-o pensionarii care așteptau de o săptămînă să pue mîna pe pensie, ca să-și ia pită, dar au rămas cu toții revolțai cînd au văzut pe d. Mocsony, cu pălăria verde de vînațoare, ca ministru al vînațoarei, luînd cîștii milioane, pentru aranjarea parcului de fazani de la Arad”¹.

¹ Pentru a ușura lectura, nu am mai marcat cu puncte de suspensie intreruperile de text în extrasele preluate din ziarele respective. Precizăm, de asemenea, că în redarea acestor extrase am păstrat, cu unele excepții cerute de normele ortografice actuale, scrierea din original.

Cu această vitrină, megeniul „Cehoslovaca” de pe B-dul Elisabeta (acum Gheorghe Gheorghiu-Dea) a câștigat concursul organizat de Realitatea ilustrată

Dol campion al nataleii: Eleanor Holmes și timișoreanul Johnny Weismüller, seuitatul Tarsan al anilor '30

Se cuvine să consemnăm însă și momente în care, în Parlamentul țării, se aud voci ce reflectă poziții unitare în abordarea marilor probleme referitoare la politica externă a statului. Iată, de exemplu, un fragment din cuvântarea lui I. G. Duca, pe marginea răspunsului pe care guvernul urmează să-l dea la mesajul adresat de rege la deschiderea Camerei, extras pe care-l preluăm tot din *Universul*, de astă dată din 2 septembrie. Referindu-se la politica externă, I.G. Duca spune: „În adresa de răspuns la Mesajul Tronului citesc aceste cuvinte *Politica noastră externă rămâne întemeiată pe dragostea României pentru pace, pe respectul tratatelor internaționale existente, pe legăturile noastre de alianță și de amicitie și pe sincera noastră colaborare cu Societatea Națiunilor*. Evident — subliniază vorbitorul — asupra directivelor generale ale politicii noastre externe sîntem cu toții de acord. Și este îmbucurător să fie așa, fiindcă în toate marile chestiuni naționale este bine să ne prezentăm în fața străinătății cu un front unic”.

Interesul cu care cititorul român urmărește politica externă a țării și, în același timp, evenimentele care au loc pe arena internațională determină ziarele să consacre acestor probleme spații ample. În fluxul de știri și articole pe astfel de teme, capul de afiș continuă să-l ocupe, ca și în lunile precedente, informațiile și comentariile care se referă la situația din Germania. Relatări și știri cu titluri ca *Hitler sfidează. El declară că după Hindenburg va fi președintele Germaniei; Germania vrea sporirea efectivelor Reichswehrului* [forțele armate ale Republicii de la Weimar]; *Căștile de oșel cer revizuirea Constituției și a Tratatului de la Versailles*, acoperă numeroase coloane din majoritatea publicațiilor bucureștene.

Multe ziare publică relatări cu detalii menite să redea cît mai fidel atmosfera care domnește în capitala Germaniei. *Universul* din 1 septembrie, de pildă, descrie astfel prima ședință a Reichstagului rezultat din alegerile de la sfîrșitul lunii iulie: „Noul Reichstag a ținut azi prima ședință. Un numeros public a venit să asiste la solemnitatea deschiderii, dar numai puțini au putut intra pe bază de invitații speciale. Atracțiunea principală a noului Reichstag a fost deputata comunistă Clara Zetkin care a prezidat ședința. Spre a scăpa de obiectivele fotografiilor și operatorilor de filme, Clara Zetkin a venit la Reichstag încă de dimineață. Deputatul național-socialist au venit în uniformele lor noi și se salutau între ei prin ridicarea brațului.

Ședința aceasta a fost unică în analele Reichstagului. Pe de o parte, peste o treime din numărul deputaților în uniforme hitleriste, pe de altă parte, ca președinte al Reichstagului, o deputată comunistă; Clara Zetkin a pășit în sală sprijinită de două deputate comuniste. Ea este o femeie mică, bătrînă, și purta o rochie

Cronică mărunță

și Cealcovski. Totalul executanților se prezintă astfel: 300 din București, 50 — Brașov, 30 — Timișoara, 80 — Cluj, 40 — Sibiu, 30 — Ploiești, 30 — Cernăuți, 20 — Chișinău, 35 — Arad, 30 — Iași. Conducerea a fost încredințată maestrului George Georgescu”.

● I. Torontiu a scos de sub tipar al doilea volum, *Junimea*, din marea sa operă *Studii și documente literare*: scrisori către C. Negruzzi, Vasile Pogor, A.D. Xenopol, Th. Șerbănescu, I. Slavici. (1 septembrie)

● Catedra de teorie și solfegei de la Academia de muzică din Capitală, rămasă vacantă prin moartea regretatului profesor G. Cucu, va fi suplinită, în anul școlar 1932-1933, de către d. Alfred Alessandrescu, compozitor.

● Un medic bucureștean a prescris unui client să se cîntărească. Bolnavul s-a supus și, de curiozitate, s-a cîntărit la 4 aparate de pe bulevard. La un cîntar a tras 59 kg, la două cîntare 66 kg, iar la al patrulea 62 kg. (2 septembrie)

● Ministerul de interne a trimis o circulară tuturor autorităților de stat, județ și comună, prin care le interzice întrebuintarea automobilelor din dotajul lor în interese particulare. Cu acest prilej, ministerul amintește o veche dispoziție, în virtutea căreia automobilele trebuie să poarte, pe lângă numărul de ordine, și o inscripție pe ambele uși și pe spațiile caroseriei cu denumirea autorității cărora aparține, precum și o bandă tricoloră în jurul marginii de sus a caroseriei.

septembrie
1932

Incepe
scuola...

...dar pentru
copiii nevoiașilor
truda continuă
(din reportajul
Ucenicii —
sclavii orașelor,
din ilustrațiunea
română)

Cronică mărunță

● Și tot despre circulația automobilelor: „De la serviciul circulație. Prefectura poliției municipiului București pune din nou în vedere proprietarilor și conducătorilor de automobile că le este interzis în cuprinsul orașului de a întrebuița pentru avertizare aparatul Claxon, el numai trompete cu pană de cauciuc, care și aceasta va fi redusă în timpul nopții, utilizând-o est. mai rar și numai când nevoia o cere. Cel care nu se vor conforma vor fi amendați, iar aparatul Claxon confiscat. (8 septembrie)

● Astăzi, la ora 9 dimineața, vor pleca în zbor de pe aerodromul Pipera două avioane de construcție și amenajare specială, aparținând Serviciului aerofotogrametrie al armatei, pentru executarea unui raid aerofotogrametrie în orașele principale din întreaga țară. Pe lângă vederile verticale deasupra fiecărui oraș, se vor lua și fotografiile oblice și panoramice în regiunile pitorești cele mai interesante.

● D. prof. Gusti, ministrul construcțiilor, însoțit de d-nii Em. Bucuța și I. Teodorescu-Sion, a inspectat ieri muzeele Capitalei. D-na a constatat că muzeele cele mai cecetate de public sînt: Muzeul de istorie naturală, Muzeul militar și Muzeul Simu. Muzeul de antichități are nevoie de îmbunătățiri imediate. Ele se vor face cit de curînd și cu această ocazie d. prof. Gusti a hotărît să amenajeze și un lapidarium acoperit unde se vor aduce metopele de o valoare unică de la Adamclisi, care acum se macină sub cerul liber în parcul Carol.

neagră. Pe scaunul ei s-au așezat două perne, căci altfel n-ar fi putut privi peste pupitru. S-a putut constata slăbiciunea ei mai ales în momentul cînd s-a sculat în picioare și a salutat cu voce slabă pe cei prezenți. A ținut apoi un discurs comunist“.

Cum am arătat și în paginile trecute ale acestei cronici, presa burgheză a timpului evită să publice informații despre lupta pe care Partidul Comunist Român o desfășoară în fruntea maselor populare împotriva asupririi și exploatării, a măsurilor pe care le iau cercurile capitaliste de a ieși din criza economică prin intensificarea exploatării proletariatului și a celorlalte categorii de oameni ai muncii. De regulă, ziarele se mărginesc să informeze despre acțiunile întreprinse de organele represive pentru a curma activitatea comunistilor. Dar însăși prezența unor astfel de știri atestă tenacitatea cu care acționează partidul comunist, dezvăluind, în același timp, cît de aspre sînt condițiile în care activează comunistii. Iată, de exemplu, ce scrie *Dimineața* din 5 septembrie: „Direcțiunea închisorii Văcărești, luînd notă de plîngerea făcută de deținuții comunisti în privința hranei, ne face cunoscut că închisoarea dispune de o alocăție de hrană în sumă de patru lei pe zi de fiecare deținut. Din această sumă este de înțeles că nu se poate servi o hrană care să-i satisfacă“.

Spre comparație, ziarul din care preluăm această știre costa 3 lei exemplarul!

Tara Smarandei. Este titlul unei relatări apărută în ziarul *Dimineața* din 8 septembrie 1932, relatare pe care o consemnăm ca o completare la un articol publicat în *Magazin istoric*, din iunie 1981, sub semnătura unui autor britanic, Peter G. Masefield, și în care este vorba despre un bun prieten al României, lordul Thomson de Cardington. Fără a avea profunzimea și bogăția de informații pe care Peter G. Masefield le aduce în articolul publicat în revista noastră, relatarea apărută acum cinci decenii în ziarul bucureștean are meritul de a se situa — prin firea lucrurilor — mai aproape în timp de momentele consemnate. După ce arată împrejurările în care, în 1915, colonelul Thomson a venit în România, cunoscînd aici și pe scriitoarea Martha Bibescu, *Dimineața* scrie: „Acum cîtiva ani, lordul Thomson și-a publicat notele de război, cărora le-a dat ca titlu *Smarandaland* (Țara Smarandei); Smaranda e principesa Martha Bibescu [și deci țara este România]. Cartea e plină de note interesante asupra războiului, a tratatului de pace etc. Prințesa Bibescu a publicat recent o traducere în franceză a *Smarandei*, traducere precedată de o biografie a lordului Thomson și de o prefață scrisă de Ramsay MacDonald, primul ministru al Angliei“.

Printre clădirile pe care bucureșteanul de acum cinci decenii le cunoștea aproape la fel de bine ca și cel de astăzi se află și aceea a Cercului Militar (actuala Casa Centrală a Armatei) despre care, în *Universul* din 14 septembrie, scriitorul Mihai Tican amintește că în anul 1896, Primăria a concesionat Ministerului de război terenul necesar construirii unui club destinat ofițerilor din garnizoana București. A fost ales terenul bisericii Sărindar, construită pe vremea lui Matei Basarab, o clădire părăsită, aflată în ruine. Lucrările de construire a cercului au început la 15 ani după concesionare. Construcția a înaintat cu dificultăți până în 1916. „În timpul războiului, pe durata ocupației germane, în clădire a fost instalat cartierul generalului Mackensen, ale cărui armate au suferit grelele înfringeri pe frontul românesc de la Mărăști, Mărășești și Oituz. La ultimul etaj al clădirii erau închiși ofițerii români prizonieri”.

După război, lucrările au fost reluate și la 4 februarie 1924 s-a făcut inaugurarea edificiului, cu interioare — scrie autorul — „cum rareori ai ocazia să întâlnești, chiar dacă ești cercetător al Occidentului”. Cele trei saloane mici sînt în stil bizantin, gotic și norvegian, marele salon de festivități este mobilat în stilul Ludovic XVI. Înainte de război biblioteca avea zeci de mii de volume, din care au mai rămas 8 000, ele fiind distruse în timpul ocupației.

Dincolo de centrul modern al Bucureștilor se află cartierele neglijate, cu uliți prăfuite sau noroioase și locuințe mizere. Iată, de exemplu, cum descrie *Universul* din 14 septembrie cartierul Grant: „Dincolo de Calea Griviței, peste linia ferată, există un cartier despre care toată lumea a auzit vorbindu-se, dar pe care, în realitate, foarte puțini îl cunosc și, credem noi, încă și mai puțin Primăria sectorului de verde, în a cărei sarcină cade îngrijirea lui. E un adevărat paradox ca numai după o distanță atît de mică să pășești într-un cartier care ține de București și să te crezi undeva, afară din oraș, departe, în cine știe ce sătuleț pierdut din fundul Moldovei. Pe marginea șoselelor desfundate, pline de hîrtoape, ce țin loc de străzi, neluminate, se înșiruie aceleași căsute cu aer de mistificare: șchioape, strîmbe, pline de mizerie, locuite în mare parte de lucrători cefești. Se pare că mizeria era anumite cartiere unde se poate ascunde sau izola. Unul dintre acestea este și cartierul Grant, cu totul uitat, pe care nici o primărie nu s-a gîndit să-l mai îngrijească, să-l mai curețe, în sfîrșit să-i dea un aspect mai arătos de oraș. Pe ici, pe colo, în preajma alegerilor, cîte un mic început, lăsat apoi baltă, arată lipsa de bunăvoință”.

Liviu Rebreanu a terminat romanul *Răscoala*. Faptul este consemnat de ziarul *Dimineața* din 25 septembrie. Pe marginea evenimentului, într-o convorbire cu un reporter

Cronică măruntă

● Pentru alegerea locului exact unde urmează a fi montată viltorea mare stațiune de emisie a undelor radio, Radiodifuziunea română a comandat un post de emisie pe care l-a montat în patru vagoane C.F.R. „Postul din tren” pornește acum în Ardeal, unde va face, în diferite locații, încercări de emisie.

● Rute pe care circulă vapoarele Serviciului maritim român (SMB): Constanța-Istanbul-Pireu-Alexandria („România”); Constanța-Istanbul-Pireu-Belrut-Haifa-Alexandria-Pireu-Istanbul-Constanța („Dacia”); Constanța-Varna-Istanbul-Salonie („Principesa Maria”).

● O escadră engleză, aparținînd flotei britanice de la Malta, vizitează apele românești, făcînd escale în porturile Constanța și Galați.

● Academia română va ține ședința publică vineri 16 septembrie la ora 3 d.a. D.I. Nistor va face o comunicare tratînd Acte privitoare la istoria Moldovei în secolul XVII.

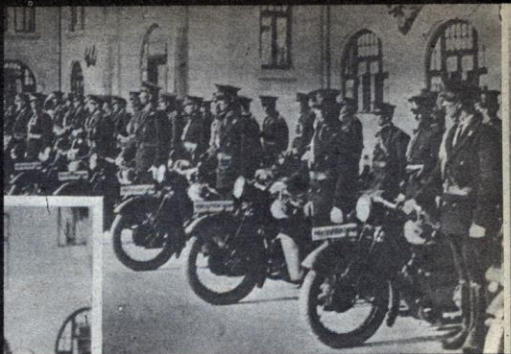
● Constanța. În port a sosit ieri vaporul Trentino, sub pavilion englez, care a adus un nou transport de monedă metalică a o sută de lei, comandată în Anglia. Au sosit 3 500 lăzi în greutate totală de 200 tone. (15 septembrie)

● Noi filme pe ecranele Capitalei: *Femeia care n-a mințit*. Numai un sărut. *Sergentul X* („O tragedie de războaie exotice”), *Legenă Harumului*, Marocco (cu Marlene Dietrich și Garry Cooper), *Tarzan*.

● La Consiliul de război al Corpului 4 armată, precum și la toate au-

septembrie
1932

Echipale
de motocicliști
și bicicliști
nou înființate
de prefectul
poliției
Capitalei

Cronică mărunță

toritățile judiciare locale s-a făcut mult haz de următoarea notă apărută în Monitorul oficial din 10 septembrie: „Defunctul maior Ionescu A., fost la Batalionul 9 explozator, este citat pentru ziua de 7 octombrie 1932, ora 14, spre a-și susține interesele la judecarea procesului său la Înalta curte de conturi”.

● Astăzi, ora 8.30 seara, va fi darea în serviciu a ceasornicului public instalat la Observatorul astronomic. Acesta este primul orologiu care va marca ora exactă în Capitală. (16 septembrie)

● Ministrul Justiției a dat o decizie prin care se oprește pe viitor plata amenzilor în rate sau păsura lor. De asemenea, s-a adus la cunoștință parchetelor din țară că se anulează toate păsuirile aprobate condamnaților care au de achitat amenzi. Excepțiune se face numai pentru cultivatorii de pământ cărora li s-au acordat păsuri pe timpul munilor agricole. (18 septembrie)

● Cercurile clericale din Iași au decis să reformeze cu fast deosebit osemintele găsite lângă biserica Sf. Nicolae cu ocazia unor săpături și care aparțin unor eroi de pe vremea lui Ștefan cel Mare. Aceasta după cum dovedesc diversele obiecte și arme din vremea lui Ștefan cel Mare, găsite în apropierea osemintelor. (19 septembrie)

● O revistă așa cum trebuie. Sub acest titlu, Universul din 20 septembrie prezintă Revista istorică română, fondată în 1931 și condusă de C.C. Giurescu și care „de la primul număr până la cel de față s-a impus. Ceea ce e de remarcă în special la Revista istorică română e imparțialitatea”.

● Despre aceeași publicație. Al. Gura scrie: „Revista se prezintă excelent din toate punctele de vedere. Toate articolele sînt interesante și toate sînt în legătură cu istoria românilor, așa cum o cere titlul ales... Apariția acestui reviste este un semn extrem de îmbucurător pentru știința românească”. (Adevărul)

● Camera a ținut ieri o ședință-record: de la 5 după-amiază pînă la

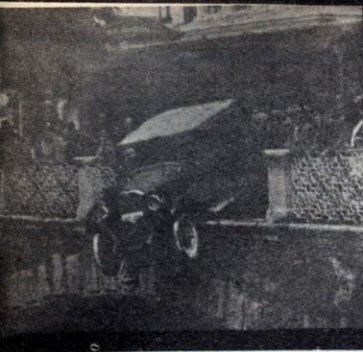
al ziarului, marele scriitor face și o serie de confesiuni autobiografice: „În privința carierei mele, părerea părinților erau divergente. Mama voia să mă facă popă, tată, învățător. Dar marea mea pasiune era medicina. Și, din toate aceste cariere ce mi se ofereau, m-am trezit... ofițer de infanterie în armata austro-ungară”.

În această vreme, din cauză că făcusem studiile în școli străine, posedam foarte puțin limba românească literară. În aceste timpuri am început să scriu. Era o literatură de salon, *en vogue* pe atunci, pe care o cultivam din abundență. Am scris peste 50 de piese cu care am bombardat toate teatrele din Budapesta. Firește, nu s-a jucat nici una. Nu tot același lucru s-a petrecut cu proza mea literară. Primele mele articole apărute în ziarele din Budapesta erau elogios apreciate. Numai că, într-o bună zi, m-am trezit cu colonelul meu care m-a sfătuit prietenește să renunț la scris, pentru că nu se cade ca un ofițer — notat excelent în toate rapoartele cazone — să se ocupe cu... fleacuri. Dar eu îmi pusesem în gînd să renunț la cariera militară, ceea ce cu mari greutate am izbutit.

La Năsăud, întors în mijlocul familiei, am început să-mi perfecționez, cu numeroase lecturi, cunoașterea limbii literare românești. L-am citit întâi pe Creangă, cu însemnări pe marginea cărții și, apoi, pe Caragiale, din care n-am înțeles absolut nimic. Am început să public în ziarele locale și am încercat peste cîțva timp «marea lovitură», trimițînd cîteva nuvele la *Lucea-fărul* lui Goga și *Tăzlaşanu* (de la acesta din urmă primind și o caldă scrisoare de felicitare), la *Convorbirile critice* ale d-lui [Mihail] Dragomirescu și la revista *Făt Frumos*, scoasă de Emil Gârleanu. Toate aceste publicațiuni mi-au tipărit nuvelele. Socoteam eu — e tot o naivitate a tinereții — că sînt acum destul de cunoscut și am descins în Vechiul Regat, prin Sibiu, în toamna anului 1909, cu vreo 60 de coroane în buzunar. În București nu cunoșteam pe nimeni. De aici a început boema adevărată a vieții de tînr scriitor sărac.

Gazetăria la *Rampa* și la *Ordinea* lui Bădărău, secretariatul *Convorbirilor critice* — slujbe mai mult onorifice. Zilele treceau una după alta în monotonie, în mizerie. Gloria întîrzie să vie. Și totuși niciodată, în tot acest răstimp, n-am regretat nimic”.

Și pentru a completa acest scurt capitol de cronică culturală, să reținem și o notă apărută în *Universul* din 10 septembrie. Ea se referă la pictorul Costin Petrescu, care „a publicat, în limba franceză, un interesant studiu asupra picturii în frescă, studiu prefăcut de Paul Léon, director general al Artelor frumoase din Paris”. „Românii — scrie în continuare ziarul — se manifestă admirabil în străină-

Încă 30 cm
și automobilul
clerical
în spate
Carmel la Băile
Herculane

Scriitoarea
Malca Smara
la aniversarea
celor trei
sferturi
de veac

tate, pe tărîmul științei și literaturii, ca și în domeniul artei, atrăgînd admirația lumii civilizate și sporind faima genului românesc. Printre aceștia este și maestrul Costin Petrescu, care a fost invitat la Paris și Lyon să țină o serie de conferințe, despre *Arta frescei*, prelegeri prețuite de publicul francez și care i-au adus maestrului titlul de profesor onorific al Academiei de arte frumoase din Lyon. Pe fundalul ideilor desfășurate în aceste conferințe, C. Petrescu a întocmit un studiu caracteristic, interesant și instructiv. Publicînd acest studiu, autorul nu s-a gîndit să-și atribuie vreun merit, acesta revenind în întregime generațiilor de zugrăvi care s-au succedat, *umili și necunoscuți, în Orientul european, dar mai ales în România*. Autorul stabilește un adevăr foarte contestat pînă acum asupra artei românești, anume că arta picturală la noi nu este rezultatul unui început din răsărit, ci este neaoș românească, datorită pleiadei de mari zugrăvi, dar anonimi.

Între 11 și 15 septembrie, Bucureștii găzduiesc cel de-al IX-lea Congres internațional de istoria medicinei, la care participă — după cum scriu ziarele — peste 130 oameni de știință din 23 state din Europa și din celelalte continente. Sînt reprezentate 48 universități din diferite țări ale lumii.

Pentru organizatorii români, congresul este un prilej — cum remarcă presa — de a pune în valoare bogatele tradiții ale medicinei românești. „De la insigna congresului — scrie, de exemplu, *Adevărul* — simbolizînd străvechile tradiții medicale ale Daciei, pînă la medalia comemorativă concepută în același spirit și cult al civilizației străbune, totul este întocmit pentru a pune în lumină tradițiunile și valori locale”.

Printre personalitățile de peste hotare despre care presa timpului ne informează că sînt oaspeți ai țării noastre se numără și șeful Marelui stat major al armatei americane, generalul [Douglas] MacArthur (care va deveni comandantul forțelor terestre din Extremul Orient în 1941-1945). La un banchet dat la Cercul Militar în onoarea distinsului oaspete — cum scrie *Universul*, din 23 septembrie —, în răspunsul la salutul ministrului Apărării Naționale al României, generalul MacArthur spune: „Am așteptat cu nerăbdare această vizită. Ospitalitatea și curtoazia compatrioților dv. este demult proverbială în tot cuprinsul Statelor Unite; însă afecțiunea, bunăvoința și sinceritatea ce mi-au arătat guvernul și poporul român au întrecut orice speranțe. Voi prețui întotdeauna amintirea acestor clipe”.

Rubrică de:

Cristian POPIȘTEANU, Valeriu BUDURU,
Ioana URSU, Ioan LĂCUSTĂ
Selecția fotografiilor: Radu Ion POPESCU

Cronică maruntă

11 jumătate noaptea, fără întrerupere, ca să se poată vota proiectul prin care guvernul este autorizat să ia unele măsuri financiare urgente. (21 septembrie)

● Studenții Academiei comerciale care urmează să se prezinte în actuala sesiune de examene roagă pe d. rector al Academiei să binevoiască a le admite să plătească în rate taxele pe anul în curs. Majoritatea din ei sînd studenți lipsiți de mijloace, iar timpurile de azi destul de critice, credem că d. rector le va admite cererea. (Dimineața, 22 septembrie)

● Subsemnații, artiști, pictori și sculptori, membri aleși în Juriul Salonului de toamnă, în urma unor măsuri arbitrare pe care comitetul de organizare le-a luat fără o prealabilă înțelegere cu noi, ne desolidarizăm de acel comitet, considerîndu-ne totodată demisionați din Juriu. Petre Iorgulescu Yok, Const. Baraschi, T. Socorocanu, Mac. Constantinescu, Ionescu Sion. (24 septembrie)

● Istoria în emisiunile postului de radio București din această lună: Romulus Dînu — Despre B.P. Hasdeu; Al. Odobescu — Ion Ghica; Zamfir Arbore — Amintiri despre Carol I; Valeriu Bologna — Cel dintîi medic român în veacul XVIII; I. Nistor — Alexandru cel Bun.

● D. Gabriel Puaux, ministrul Franței la București, a remis Cruccea de ofițer al Legiunii de onoare d-lui George Oprescu, profesor la Universitatea din București, directorul Muzeului „Toma Stelian”. D. George Oprescu care predă la Facultatea de litere care de civilizație franceză este secretarul general al societății „Prietenii gândirii și artei franceze”. (24 septembrie)

● Septembrie 1932 este — cum scriu ziarele — o lună călduroasă. 50 grade la soare în Capitală, noaptea Dimineața din 29 septembrie; 34 grade — la Craiova. Ne găsim dar în plină vară, din punctul de vedere termic, deși, în cursul acestei săptămîni, începe luna octombrie și timpul ar trebui să fie răcoros”. A doua zi, același ziar scrie: „Vara a revenit și în regiunile muntoase, înregistrându-se 25 grade la Predeal, la umbră”.

Insoțind tezaurul Poloniei la Constanța...

Articole publicate în numerele 7-8/1968, 2/1970, 1/1971, 7, 10/1974, 4, 10/1977, 12/1979 ale revistei noastre, despre ospitalitatea cu care nenumărații polonezi — în momentele în care hitleriștii au invadat țara lor — au găsit adăpost în România, unde a fost păstrată și o parte din Tezaurul Băncii Naționale a Poloniei, au fost primite de cititori cu un real interes. Dol dintre ei, care, atunci, în septembrie 1939, au însoțit Tezaurul Poloniei pe pământul românesc, ne-au trimis în completare, câteva pagini de amintiri. Precizările din parantezele drepte aparțin redacției.

La 1 septembrie 1939, când armata germană a invadat Polonia, făceam parte din personalul chesturii de poliție din Cernăuți. La 27 septembrie 1939, Varșovia a capitulat sub furia tancurilor și avioanelor germane. Instrucțiunile ce le primisem, încă de la începutul războiului, cereau să fim pregătiți pentru primirea refugiaților polonezi, civili și militari. Tancurile germane călcau sub roțile lor totul. În sălbatica lor înaintare, hitleriștii nu țineau seama de nimic. Primisem ordinul să deschidem tot lungul frontierei cu Polonia și toți refugiații, civili sau militari, să fie lăsați să intre în țară, autoritățile române, atât civile cât și militare, luând măsuri să-i aprovizioneze și să-i cazeze pe refugiați, îndrumându-i apoi cât mai repede posibil spre centrele din interiorul țării.

Împreună cu alții poliștiști, am fost însărcinat cu rechiziționarea de pîine de la brutăriile din Cernăuți și redistribuirea ei în toate centrele de adunare a refugiaților. Într-o singură zi, am rechiziționat și împărțit 30 000 pîini.

În ziua de 12 septembrie, pe la orele 11 p.m., toți cei ce lucram la chestură am fost chemați în biroul chesturului spre a ni se transmite un ordin ce sosise prin curier special de la Siguranța Generală din București. Ni s-a comunicat că ordinul era strict secret, de o deosebită importanță.

Pentru această misiune au fost desemnate patru persoane, printre care și subsemnatul.

La 13 septembrie, după ce mi s-a comunicat misiunea ce-o aveam de îndeplinit, am plecat la punctul de frontieră Grigore Ghica Vodă. De aici, urma să ajungem la Sniatyn, în Polonia, unde se afla un tren cu 12 vagoane de marfă și un vagon de pasageri, pe care trebuia să îl preluăm de la personalul polonez și să-l însoțim pînă la punctul de frontieră român.

Cînd am ajuns la frontieră, aproape de 4 dimineața, trenul și sosise de la Sniatyn. În completarea instrucțiunilor, ni s-a comunicat că

în el se afla tezaurul Băncii Naționale a Poloniei, că trebuia să plece cât mai repede, fiind în pericol de a fi bombardat de aviația hitleristă. În completarea instrucțiunilor, am primit un plic de la poliția de frontieră din care am aflat că eram însărcinați să asigurăm transportul acestui tezaur. Am preluat trenul de la personalul polonez, după verificarea fiecărui vagon. Însoțitorii polonezi s-au urcat în vagonul de pasageri, care se afla lîngă locomotivă.

Tezaurul era însoțit de directorul Băncii Naționale a Poloniei cu familia, și alți funcționari. Într-o jumătate de oră, operația de preluare a fost terminată. Au fost atașate două locomotive, una în față și alta în spatele trenului. La ora 5 a.m., am pornit cu destinația portul Constanța, unde am sosit în dimineața zilei de 15 septembrie. Eram mereu mutați de pe o linie pe alta, deoarece vaporul, care se afla deja în rada portului, urma să ancorage doar în momentul în care nu s-ar mai fi aflat nici o altă persoană pe chei, în afară, bineînțeles, de însoțitorii tezaurului. La ora 6 dimineața, trenul a fost tras lîngă un chei unde se afla ancorată o navă militară [în realitate un petrolier], de tonaj mijlociu, cu tunurile camuflaste fără nici un însemn sau inscripție. În prezența căpitanului vaporului și a unui ofițer, a directorului Băncii Naționale a Poloniei, a doi funcționari ce-l însoțeau din Varșovia, precum și a altor două persoane de la Siguranța română, au fost rupte sigiliile de la vagoanele de marfă. Cei care am însoțit tezaurul am îndeplinit și funcția de hamali, descărcînd din vagoane toată această comoară. Tezaurul era compus din 9 vagoane de lingouri de aur, în cutii de brad; în două vagoane erau săculețe albe și sigilate, care conțineau zloți de aur și argint, iar într-un vagon — tablouri înfășurate în pînză albă. Cam la o jumătate de oră după ce am terminat descărcarea, nava engleză a ridicat ancora. Misiunea noastră fusese îndeplinită.

Ioan (Iancu) BUZILĂ, Sydney, Australia

...și la București

La începutul lunii septembrie 1939, eram căpitan, comandam Compania 6 dintr-un detașament al Regimentului de jandarmi pedestri, deplasat pe frontieră în nord, cu misiunea precisă de a primi și îndrepta spre interiorul țării pe toți străinii ce treceau frontiera și cereau protecția statului român.

În ziua de 17 septembrie 1939, am primit ordinul telefonic de a ieși din dispozitivul de pază, fiind înlocuit cu o altă subunitate, și a mă deplasa în orașul Cernăuți, la dispoziția subsecretarului de Stat la Ministerul de interne, Gavrila Marinescu, care coordona întreaga operație de primire a refugiaților polonezi. A doua zi am sosit în oraș și m-am prezentat ministrului Marinescu; acesta mi-a cerut să pregătesc un plan amănunțit, urmînd a-mi incre-

Un incunabul prețios —

Cronica de la Nürnberg

dinfa misiunea de a transporta la București o parte din tezaurul polonez, ce trebuia să sosească în cursul zilelor următoare de la punctul de frontieră Crisciatic.

În după-amiaza zilei de 19 septembrie 1939, a sosit în Cernăuți o coloană de mașini poloneze. Convoiul era alcătuit astfel: 41 autobuze de o mărime puțin obișnuită și 19 autocamioane acoperite, toate cu încălzitură din teaur; un autocamion acoperit (atelier mobil), cu piese de schimb și mecanici auto necesari coloanei. În capul coloanei mergea un autoturism, în care se găseau reprezentanți ai Băncii Poloniei și o tânără studentă ce cunoștea bine limba română. În alte două autoturisme, care nu erau incluse în coloana propriu-zisă, se găseau funcționari ai Băncii și polițiști polonezi, cu misiunea de a întări supravegherea pe traseu și de a recunoaște itinerarul.

În orașul Cernăuți, înainte de plecare, am fost prezentat de către ministrul Marinescu guvernatorului Băncii, cu care am stabilit modul de organizare a convoiului; am luat măsuri de îndărare a pazei și cu ostași români. În afară de garda exterioară de pază a convoiului de autocamioane, pentru siguranța încălziturii, am dublat și sistemul de pază în interiorul fiecărei mașini: în cabina șoferului, pe lângă funcționarul polonez, s-a adăugat un subofiter român înarmat, iar în interiorul autobuzelor, în afară de funcționarul băncii și 4-5 paznici polonezi înarmați, câte 4 jandarmi români.

Tezaurul era ambalat în lăzi sigilate, de diferite mărimi și forme. Din inventarul mașinilor, scris în limbile polonă și franceză, am putut afla conținutul lăzilor care se materializa în: aur în lingouri și monezi, monezi vechi de aur și argint, obiecte de aur și argint, diferite tablouri (picturi) etc.

Convoiul a pornit din Cernăuți în după-amiaza zilei de 19 septembrie, cu direcția București, mașină după mașină, la circa 25-30 m distanță, cu viteză redusă. Am mers numai ziua, evitând aglomerațiile: staționările pentru noapte le făceam pe locuri virane sau în afara orașelor de pe traseu, sub cordon de pază.

Așa se explică durata de 5 zile necesară pentru efectuarea acestei misiuni, care a urmat ruta: Cernăuți-Suceava-Fălticeni-Roman-Bacău-Focșani-Râmnicu Sărat-Buzău-Ploiești-Pădurea Băneasa-București. În seara zilei de 23 septembrie, ne aflam în Pădurea Băneasa, unde am primit ordin de a dirija spre București doar câte o singură mașină, pentru a fi descărcată în fostul local al Băncii Marmorosch Blank. Operația a durat toată noaptea. Lăzile [de fapt, numai o parte din transport] au fost depozitate în boxe speciale, pe care meșterii, având materialele necesare pregătite, le-au zidit imediat.

Așa s-au petrecut evenimentele la care am luat parte în septembrie 1939 și pe care le-am relatat cu toată exactitatea pentru a fi cunoscute de cei de astăzi, dar mai ales de cei de după noi.

Darle N. COSTACHE, Iași

Apariția tiparului (inventat de Johannes Gutenberg, aproximativ în anul 1440) a însemnat o adevărată revoluție în apariția cărților. Totuși, până spre anul 1500, cărțile tipărite sînt încă în număr restrîns și în tiraje reduse, ele fiind cunoscute în lumea științifică sub numele de incunabule. Unele dintre acestea sînt — prin eleganța tiparului și bogata ilustrație ce le însoțesc — veritabile opere de artă, așa cum sugestiv o arată lucrarea lui Schedel Hartman, *Registrum hujus operis cronicarum cum figuris et ymaginibus ab initio mundi* (Catalogul operelor cronicărești cu figuri și imagini de la facerea lumii), tipărită în tipografia lui Anthon Koberger în 1493 și cunoscută deosebi sub numele de *Cronica de la Nürnberg*. Lucrarea, de format mare in folio, are 300 file la care se adaugă șase foi nenumerotate, rezervate (așa cum se arată într-o notă a editorului de la fila 258) unor adnotări sau considerații asupra ediției. Ea reprezintă o compilație de texte de istorie universală, de la facerea lumii pînă în sec. XV. Dacă textul este în multe privințe depășit, ilustrația are o deosebită valoare. Ea constă în aproximativ 2 500 gravuri în lemn, executate de Michael Wohlge-muth și W. Pleydenwurff. Cel dintîi, cunoscut pictor și gravor de subiecte religioase și portrete, a fost între 1486 și 1490 profesorul lui Albrecht Dürer, despre care se crede că a executat unele planșe ale acestui incunabul.

Lucrarea, deosebit de rară — ceea ce face ca exemplarul cu gravuri colorate aflat în posesia Bibliotecii Academiei R.S. România să fie extrem de prețios — cuprinde și cîteva portrete și imagini asupra țării noastre: la pp. 271-272 se află două gravuri înfățișînd Valahia și Tracia (imagini publicate în culori pentru prima oară la noi în țară în paginile revistei *Magazin istoric*, nr. 4/1977, coperta 1 și nr. 1/1982, coperta 2), cu o descriere geografică a acestor teritorii.

Gabriela DUMITRESCU

DE LA HIPOCRAT LA DOCTORUL DAVILA

IOAN DRAGOMIRESCU

De când datează medicamentele? În numărul trecut al revistei noastre, am prezentat un scurt istoric al acestora, începînd din epoca Sumerului, a Greciei și Romei antice pînă în secolul XVIII. Farmaceutica românească are și ea o milenară tradiție, fapt demonstrat și de paginile care urmează.

În țara noastră, folosirea medicamentelor este atestată de aproximativ 2500 ani. Ca la toate popoarele vechi, și la daci, preoții erau depozitarii culturii; ei se ocupau cu astronomia, botanica, medicina. Platon (427-347 î.e.n.) vorbește despre leacurile și desclătecele medicilor-preoți daci, ucenici ai lui Zamolxis, iar Strabon (cca. 63 î.e.n.-cca. 19 e.n.) arată că, la strămoșii noștri, preotul era vrăjitor și medic. Același Strabon ca și Iordanes (sec. VI e.n.), scriu

În imagine: farmacie din sec. XVI.

că marele preot Deceneu, de pe timpul lui Burebista, i-a învățat pe strămoșii noștri, printre altele, botanica și medicina. Herodot (484-425 î.e.n.) menționează folosirea de către getodaci a fumigațiilor cu chneapă pentru calmarea durerilor. Pedanius Dioscoride medic și botanist celebru al epocii sale, ca și Lucius Apuleius (cca. 125-cca. 180 e.n.), pomenesc denumirile daciei a 27 plante medicinale. Mai mult, istoricul Iordanes vorbește despre cercetările unor cărturari daci asupra însușirilor ierbu-

rilor și arbuștilor. Este evident că strămoșii noștri cunoșteau mult mai multe plante vindecătoare decît cele menționate de izvoarele citate și utilizau și medicamente de altă origine decît cea vegetală. Astfel, într-o trusă medicală descoperită în ruinele Sarmizegetusei, au fost găsite cinci borcănase de lut, care serveau ca recipiente pentru unguente pe bază de grăsimi animale, folosite în scop medical, precum și o tabletă din cenușă vulcanică presată, considerată a fi un leac de proveniență minerală.

După cucerirea Daciei și integrarea ei în Imperiul roman, medicina, atât sacerdotală cât și laică, a cunoscut mari progrese. Printre zeitățile cărora li se atribuia puterea de a vindeca pe oameni, cel mai important a fost Esculap, căruia i s-au dedicat numeroase monumente și inscripții, cele mai multe descoperite pe teritoriul anticului Apulum (Alba Iulia de azi). Aici, cercetătorii consideră că a existat un *asclepeion* — templu „sanatoriu”. Asemenea temple mai existau și la Ulpia Traiana Sarmizegetusa și Ampelum (Zlatina).

În Dacia romană, s-a practicat și medicina laică. Fiecare legiune romană, ca și alte unități mai mici, era însoțită de medici. La Apulum s-a găsit o inscripție care menționează un *medicus*, fără însă a i se preciza numele. La Troesmis (Iglița) a fost descoperită o piatră funerară a unui alt medic, Titus Rascianus Fortunatus. Un alt medic militar, care a profesat în Dacia romană, a fost Marcus Valerius Longinus, înmormântat la Drobeta. În amfiteatrul de la Sarmizegetusa s-au descoperit instrumente medicale, confecționate din argint, bronz sau fier, ceea ce presupune existența unui doctor. Numeroase sonde auriculare găsite pe teritoriul fostelor orașe romane constituie o dovadă că aici au profesat medici pricepuți în boli de urechi. La Alba Iulia a fost descoperită o ștampilă a unui oftalmolog, aparținând lui Titus Attius Divixtus și cuprinzând patru rețete cu dozele folosite în bolile de ochi. O altă ștampilă, găsită la Girbov, poartă numele medicului Publius Corcolonius și conține trei rețete.

Primii medici în țările române

Începând din perioada migrației popoarelor și până în sec. XIV, bolile au fost tratate empiric, medicația fiind însoțită de descindețe; leacurile se reduceau la băuturi, alifii, cataplasme reci sau calde (păliuri), masaje (trasuri). Modalitățile de producere și folosire se transmiteau oral, fiind consemnate de culegătorii de folclor din sec. XIX. În Transil-

vania sînt însă atestate, încă din sec. XI, spitale, mănăstirești; azile-spitale orășenești au existat în sec. XIV la Sibiu, Cluj, Oradea și Brașov.

Documente din sec. XIV-XVI pomenesc despre existența unor medici în țara noastră. În Transilvania sînt menționați: De Placentia Iacob (1333), care era și episcop de Cenad, Michael (1420), I. Vitu Balsarat (1529-1575). La Sibiu, au funcționat medici și farmacisti încă de la sfîrșitul sec. XV; în deceniile următoare ei sînt menționați și în alte orașe transilvănene: Brașov, Alba Iulia, Bistrița, Cluj¹.

Primul doctor atestat în documentele moldovenești (1431) apare un anume Herman „baccalaureat în medicină”, care locuia la Suceava, în timpul lui Alexandru cel Bun. La sfîrșitul sec. XV, Ștefan cel Mare a solicitat Senatului Veneției un medic; acesta s-a stabilit la Suceava, unde profesa și în 1502, cînd a prescripțat voievodului anumite medicamente, pe care un trimis le-a cumpărat la Veneția. La 11 octombrie 1502, în urma agravării bolii, Ștefan a cerut „cu stăruitoare rugăminte” Senatului Veneției să-i trimită un nou medic, pe care se obliga să-l plătească cu 500 galbeni pe an, o sumă foarte mare la acea vreme. Dar noul venit, Girolamo da Cesena, n-a reușit nici el să-l vindece pe domnitor.

În Țara Românească, prima atestare scrisă despre existența unui medic apare în timpul domniei lui Radu cel Mare (1495-1508), cînd domnitorul a recurs la serviciile doctorului Francisc din Transilvania. În 1517-1518, Neagoe Basarab a avut ca medic pe raguzanul G. Matievich. Într-un document din 1524, din vremea domniei lui Vladislav III, este pomenită existența la Curtea de Argeș și mănăstirea din Simidreni a unor „bolnițe” pentru îngrijirea călugărilor bătrîni și bolnavi.

În afară de doctorii domnești, încă din sec. XVI, au venit în țara noastră și alți medici străini, mai ales greci și evrei, care practicaau la orașe. În 1627 este menționat, la București, „doftorul cel bătrîn”, iar în 1628 un medic ro-

mân, „doctorul Manta”; la Tirgoviște sînt citați doi medici, Iane (1635) și Dumitrașcu (1643). Bolnavii recurgeau însă, cel mai adesea, la bărbieri, care făceau și oficiul de tămăduitori ai bolilor. Ei apar la Brașov, încă de la sfîrșitul sec. XV. Cel mai vechi document despre un asemenea practician în Țara Românească este un hrisov din București (1561), care citează pe un anume „Ivan Barbir”. În secolul următor, asemenea tămăduitori erau grupați pe „Ulița bărbierilor”, în apropiere de strada Bărăției²; la Iași, cam în aceeași perioadă, erau așezați pe Ulița mare. Leacurile și metodele de tratament ale „bărbierilor” erau pe măsura terapiei practice în toate țările acelei epoci. Pentru vindecarea epilepsiei, de pildă, bolnavului i se așezau două pietricele, una pe inimă, alta în zona rinichilor; pentru oprirea hemoragiei — o pietricică pe frunte. Iată și o rețetă contra chelirii: „În a pantof de femeie; rupe-i talpa; taie dintr-însa, partea despre călcîi, pune-o pe foc, prefă-o în cenușă; amestec-o cu untdelemn; fă-o alifie și freacă-te pe cap”. Se utilizau însă și leacuri cu efecte terapeutice binefăcătoare: spălarea rănilor cu leșie, după care erau presărate cu cenușă, spălarea globului ocular cu sevă de viță de vie (în loc de colir), aplicarea cataplasmelor (cu făină, ceară, ceapă coaptă), luarea de sînge cu ajutorul lipitorilor, hreanul — amestecat cu zahăr sau miere — contra tusei, frunzele de pătlagină împotriva umflăturilor.

În sec. XVII, nău mai domnitorii, ci și boierii aveau medici. În documentele vremii apar primele regulamentări ale medicinei publice. În Pravila lui Vasile Lupu, editată la 1646, se pomeneste despre un „spital”, de fapt un azil pentru „săraci și neputincioși și schiopi și orbi”, iar în documentele din Țara Românească se arată că Matei Basarab „a făcut spitale, asilul văduvei și al orfanului”. Din culegerea de norme de drept a lui Vasile Lupu se vede și relativa dezvoltare a terapiei medicale la acea vreme: „Cela ce nu va chema vrăciul [doctor] la boala muierii lui și să-i cumpere tot felul de vracevenii [medica-

¹ Magazin istoric, nr. 9/1967; 7/1970.

mente)... și de va muri pentru acea boală, perde-va bărbatul tot venitul ce va avea despre ocinele [pământurile] muierii". La fel, și din Pravila lui Matei Basarab, apărută în 1652: „Căd se va afla că cel rănit n-a vrut să cheme vraciu... atunci sminteala [vina] morții va fi despre cel rănit". După părerea specialiștilor, deși a acestor pravile nu li se poate atribui un rol absolut de legislație sanitară, ele au constituit o adaptare de norme medicale la realitatea românească a vremii.

Către sfârșitul sec. XVII, în țara noastră au apărut primii autori de cărți în domeniul medicinei. Este vorba de doctorul G. Mascellini, medic de curte al domnitorilor Matei Basarab și Constantin Șerban care a tipărit, la Viena, în 1673, o lucrare despre vindecarea diferitelor boli.

Pentru orice trebuință a bolnavilor

La începutul sec. XVIII (1704), spătarul Mihai Cantacuzino a înălțat la București primul spital modern, Colțea, înzestrat cu 24 paturi și o spîterie (farmacie), cea dintîi instituție de acest gen atestată în istoria Țării Românești. „La spîterie — scria spătarul — să fie un doctor, împreună cu ajutorul său, care va fi dator să aibă la îndemînă, gata, felurile leacuri, medicamente și feluri de buroiени tămăduitoare pentru orice nevoie și trebuință a bolnavilor". La 1735, Grigore Ghica II a clădit, tot la București, spitalul Sf. Pantelimon, pe lîngă care funcționa și o farmacie, unde lucrau un doctor, un farmacist și un culegător de plante medicinale. Primul spital din Iași, Sf. Spiridon, a fost înființat de domnitorul Constantin Racoviță la 1757, pe locul unei vechi bolnițe din veacul anterior. În 1795, s-a clădit un nou spital, în apropierea Bucureștilor, la Dudești, care rivaliza cu orice instituție similară europeană. Pînă la 1800, s-au clădit spitale la Roman, Focșani, Craiova și Buzău, toate înzestrate și cu farmacii.

Sub domnitorul Alexandru Moruzi (1793-1796) s-a introdus

taxarea medicamentelor vindute în farmacii. La 15 mai 1797, Alexandru Ipsilanti (1796-1797) a dat o anafora (proclamație) prin care decidea: „Toți spîterii vor urma după farmacoopia austriacă din leat 1785: toate doftoriiile vor fi bune, curate, proaspete, cele stricate se vor lepăda... abaterile se vor pedepsi cu o gloabă [amendă] pînă la 24 galbeni".

În primele decenii ale sec. XIX, au fost create două noi spitale în București: Filantropia în 1813, și Brîncovenesc la 1838, unde se prevedea ca 10 % din fonduri să fie cheltuite pentru „doftorii și lipitori". În 1831, clucerul Gh. Boldescu a înființat la Ploiești spitalul care li poartă numele. În aceeași perioadă s-a intensificat controlul medicamentelor: în 1808, o comisie de „practicoși și cu științe vechi doctori" a fost însărcinată să inspecteze farmaciile din București. În Moldova, în 1814, o astfel de comisie avea „să cerceteze spîteriiile, să depărteze din ele drogule vechi, netrebnice, să constate dacă la spîterie se află tot materialul necesar și să fixeze tariful de vînzare".

Deceniul patru al veacului trecut a adus transformări deosebite în asistența sanitară publică din țara noastră. Un regulament, apărut în 1831, fixa ca „spîteriiile în orașul Bucureștilor să hotărască a fi în număr de douăzeci" și prevedea ca „la veri ce ceas din zi sau din noapte se va arăta cinevași cu rețeta la spîterie, îndată spîterul să deschiză și să dea doctoria cerută". Un an mai tîrziu, s-a decis ca fiecare spital bucureștean să aibă farmacistul propriu, datoria acestuia fiind „să gătească la vreme și cu băgare de seamă doctoriile cele orînduite de doctori". S-a mai luat hotărîrea să existe „o spîterie centrală la Colțea, care va îndestula cu doftorii gătite spîteriiile celorlalte spitale". Directorul ei avea obligația să instruiască pe toți farmaciștii predînd „învățătură asupra botanicei, materiei doctoricești și asupra meșteșugului spîtericesc". În 1832, s-a publicat *Regulamentul despre spîterii și a lor îndatoriri*, care fixa modul de funcționare a farmaciilor particulare și obligația de a prepara medicamentele conform rețetelor date de

medici și după farmacoopia în vigoare la acea vreme. Pentru a curma folosirea leacurilor contrafăcute, în 1834, s-a interzis „neguțătorilor dughengii să vîndă droguri medicinale sau alte materiale doctoricești"; de asemenea, „nimenea din bacalii ce vînd lucruri de-ale mîncării nu este pozvolit [îngăduit] a ține subț nici o însușire vreun fel de droguri medicinale". În 1836, a luat ființă prima „corporațiune", asociație profesională a farmaciștilor din București, condusă de o starostie [comitet].

Tot în această perioadă s-au creat primele instituții de învățămînt medical din țara noastră, cea dintîi fiind Școala de felceri (1832), pe lîngă spitalul Filantropia. Au urmat Școala de moșit (1839), Școala de felceri militari (1841), apoi o nouă școală de felceri civili (1842), pe lîngă spitalul Colțea. Un merit deosebit în dezvoltarea învățămîntului medical a avut doctorul Carol Davila care, în 1856, a înființat Școala de chirurgie de la Mihai Vodă, unde se preda și farmacologia și care în anul următor s-a transformat în Școala națională de medicină și farmacie, prima formă de învățămînt medical superior din țara noastră cu sarcina, de a forma ofițeri de sănătate și farmaciști pentru serviciul sanitar al armatei, al spîterilor și districtețelor". Din cei 110 elevi, 20 erau farmaciști, formînd o clasă specială. În sfîrșit, printr-un decret al domnitorului Cuza, în 1869 s-a întemeiat Facultatea de medicină, la București, care și-a deschis cursurile în 1870. La Iași, Facultatea de medicină a fost creată în 1879. În ultimele decenii ale veacului trecut, medicina și farmaceutica s-au dezvoltat rapid. În 1899, în București funcționau 229 farmacii, dintre care 18 în spitale. La aceeași dată existau 512 licențiați în farmacie, 141 asistenți și 172 studenți. În secolul nostru, medicina românească și-a creat, prin contribuția valoroasă a unor prestigioși oameni de știință din țara noastră, un loc de frunte pe plan mondial în acțiunea de combatere și vindecare a bolilor, aducîndu-și aportul la dezvoltarea medicinei internaționale.

Un templu egiptean printre zgirire-norii din Manhattan

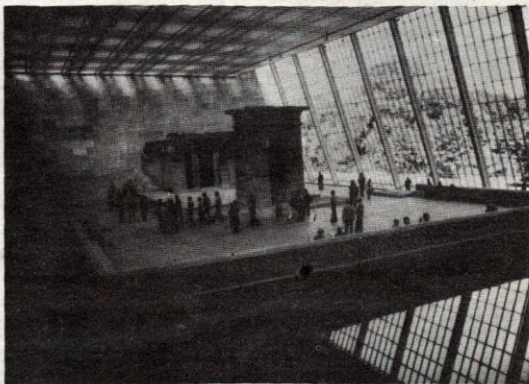
Cînd, în 1960, a început în Egipt construirea marelui baraj de la Assuan, arheologii și inginerii au prevăzut că stavila pusă apelor Nilului va determina urcarea nivelului acestora, primejduind comorile arhitectonice ale Nubiei, ca, de pildă, templele Abu-Simbel și Dendur. Pentru a preveni această catastrofă, UNESCO a inițiat o campanie internațională avînd ca scop salvarea monumentelor amenințate. Abu-Simbel a fost dislocat din peretele stîncos și mutat cu 207 m mai sus. Templul Dendur — mai înainte inundat cam nouă luni pe an de apele Nilului, din cauza unui alt baraj construit în 1902 și înălțat de mai multe ori între 1907 și 1933 — putea fi văzut doar cînd apele erau dirijate în canalele de irigație. El a fost demontat bucată cu bucată; pietrele numerotate și transportate în insula Elephantine (pe cursul mijlociu al Nilului; în dreptul orașului Assuan). În 1965, în semn de apreciere a contribuției Statelor Unite ale Americii la lucrările tehnice și arheologice de salvare, Egiptul a oferit Dendurul poporului american. O comisie prezidențială a fost însărcinată să aleagă locul potrivit pentru instalarea templului. S-a decis că Muzeul Metropolitan din New York, care adăpostea deja una dintre cele mai prețioase colecții de antichități egiptene, întrunea toate condițiile. În scopul amintit a fost construită o aripă specială, concepută cu pereți de sticlă, un sistem de iluminare care imită perfect atmosfera unei după-amieze egiptene și ziduri de culoarea nisipului ca fundal, evocînd verșinile abrupte din peisajul original. Asemenea Nilului altădată, apa dintr-un bazin clipocește de jur împrejurul Dendurului, reflectîndu-l. Marile porți prin care pătrundeau pelerinii odinioară, invită acum în încăperea monumentală vizitatorii dintr-o altă eră.

Cetățenii din Statele Unite au fost sedusi de antichitățile egiptene încă din 1920, cînd au fost descoperite comorile din mormîntul fa-

raonului Tutankhamon (1333-1325 î.e.n.). Interesul lor pentru aceste vestigii egiptene a crescut și mai mult după ce, în 1976, o parte din comorile menționate au călătorit în S.U.A., putînd fi vizionate în diverse orașe. Inaugurarea clădirii ce adăpostește Den-

mismului, în sec. XIII, Dendurul, ca și alte monumente de cult, a fost dat uitării pînă în sec. XIX, cînd antichitățile Egiptului au început să ocupe un loc central în cercetările specialiștilor.

În noul său loc din cartierul Manhattan, Templul Dendur este stră-

durul a avut loc în același timp cu expunerea, în sălile Metropolitanului, a obiectelor lui „Tut” — celebrul faraon nefiind exceptat de la regula cunoscutelor prescurtări practice în limbajul americanilor.

Istoria templului datează din preajma anului 15 î.e.n., cînd primul împărat roman Augustus (27 î.e.n.-14 e.n.), guvernînd și Egiptul ca faraon, a ordonat înălțarea lui în memoria celor doi frați ai săi care își pierduseră viețile în apele Nilului. Potrivit tradițiilor egiptene — de această dată corespunzînd intențiilor lui Augustus — oricine se îneca în rîul sacru trebuia să fie sanctificat. În 577 e.n., templul a fost transformat în biserică creștină de către copti (nume dat indigenilor creștini din Egipt). După pătrunderea isla-

juit, la intrare, de doi lei sculptați în piatră; zeul Heh, Ingenunchat, sprijinînd plafonul ce simbolizează cerul, cîndva pictat în albastru, pe care se rotesc vulturi stilizate. Culoarele s-au estompat, dar, pe pereți, pot fi încă descifrate nume ce alcătuiesc un adevărat catalog al vizitatorilor templului. Unul dintre primii pelerini a zgiriat cîteva cuvinte nu foarte onorabile la adresa preoților care percepeau taxe de intrare. Alături de acest text „istoric” figurează numele a numeroși mari egiptologi, diplomați și turiști. Cu toate acestea, Dendur, asemenea unei vechi pietre prețioase pusă în valoare de o nouă montură, se înalță scîldat într-o mare de lumină, tot atît de împundător ca în anticul Egipt.

A.M.S.

TEZAUROUL DE LA HINOVA ÎN MEXIC ȘI SUECIA

Correspondenții revistei noastre ne informează că de curând au apărut în ziarul El Nacional din Ciudad de Mexico și în revista Källs stunden din Suedia, ample prezentări ale deja celebrului tezaur de la Hinova, relații și reproducere ale ilustrațiilor publicate de revista noastră în nr. 6/1981.

Articolul din revista Källs stunden este scris de un suedez de origine română Paul Lahovary, autorul multor volume de versuri, romane și lucrări istorice, iar relațiile din El Nacional aparțin redacției mexicane.

CÎȘTIGĂTORII

Mai mulți cîștigători ne-au scris solicitîndu-ne numele membrilor Cercului de Istorie „Dimitrie Bolintineanu”, de la Liceul Industrial de petrol, din com. Bolintin Vale, jud. Giurgiu, cîștigătorii premiului I la concursul 15 + 1. Iată-i: Gabriela Albu, Marian Andrei, Ion Ciobanu, Dolina Ioniță, Adriana Sfetcu, Silica Năstase, Mariana Teodorescu, Dumitru Dumitrescu, Tudorița Radu, Alexandru Mihăilescu, Marian Stancu, Viorel Tite, Anton Marinici, Zizi Prăscăla, Marian Oprea, Florin Lăcătuș, Jordan Radu, Cristian Zamfir, Ion Ghimpe, Aurel Dobre, Cornel Radu, Ștefania Dinu, Iulian Mihal, Paul Mihal, Marin Stoian, Marian Bărbulescu, Vasile Dragnea, Jana Panait, Elena Oprea, Stana Tanase, Steluța Teacă, Mariana Vărașu, Gabriela Marin, Nina Matache, Adriana Ion, Mariana Duncan, Niculina Niță, Nela Moraru, Dorina Mihal, Irina Mîneș, Niculina Chitu, Fănela Vișan, George-Viorel Boțu și profesorul Constantin Bărbuță.

Toți membrii cercului sînt din cl. IX. „Interesul și pasiunea vîitorilor muncitori petroliști pentru istorie — ne scrie prof. C. Bărbuță — sînt autentice și statornice. În 1981, ei au obținut premiul I al Societății de științe istorice la Olimpiada națională de istorie (Tîrgu Mureș) și o mențiune la sesiunea națională de referate și comunicări științifice ale elevilor (Timișoara)”.

15 + 1

Iată gîndurile altor cîștigători, participanți la ediția I 1981 a concursului Magazin Istoric, 15 + 1. **TEODOR IONESCU**, din București: Prin aceste concursuri, ne deschideți noi preocupări de a cunoaște mai bine evenimentele istorice.

WAEDT DANILA, din com. Sagu, jud. Arad: Concursul a fost și din data aceasta extrem de interesant.

TIBERIU CIOATA, din Făurei: 15 + 1 — rîsfald colecția am dat de articole ce cu plăcere le-am recitit. Concursul m-a obligat s-o fac ca de altfel și celelalte ediții la care am participat.

MARTIN BURSUC, din Bacău: Cu deosebit interes și multă nerăbdare aștept concursurile pe care le organizați și mă pasionează întrebările pe care le formulați. Tin să vă mulțumesc pentru aceasta.

FLORIN MAREȘ, din Roman: Este plăcut să recitești după atîta ani, colecția revistei. Am participat la toate concursurile organizate de Magazin Istoric.

AUREL A. FREDDIU, din București: Chiar dacă nu am cîștigat nicodată, aceasta tîndu nu de noroc ci de probabilitate, satisfacția constă în a fi parcurs un material abundent.

STATISTICĂ

SABIN VÎTEAN, statistician medical din Brad, jud. Hunedoara: Pentru ilustrarea faptului că anterior concursului Cine? Unde? Cînd? a avut participanți din toate județele țării, ceea ce dovedește marea interes pentru revista Magazin Istoric, am alcătuit un clasament pe județe, cu premianții concursului, de unde rezultă că și cîștigătorii sînt din aproape toate județele țării.

În fruntea clasamentului întocmit de corespondentul nostru se situează municipiul București, cu 26 cîștigători, urmat de județele Prahova (9), Brașov (7), Arad (5), Bihor, Botoșani, Dolj, Galați, Hunedoara, Neamț și Suceava cu câte 4 cîștigători.

PREMIERĂ TELEFONICĂ MONDIALĂ

NICOLAE PERCIUN, din București: La începutul secolului, se putea transmite o singură convorbire telefonică pe un circuit metallic. Cerințele din ce în ce mai mari de sporire a numărului transmisiunilor și de creștere a razei de acțiune a comunicațiilor au dus la transmiterea în frecvență înaltă, care permitea utilizarea circuitului pentru mai multe convorbiri simultane. Realizarea ei se datorează savanților români Augustin Malor.

Născut la Reghinul Săseș la 21 august 1882, și-a făcut studiile la Politehnica din Budapesta. În 1905 e angajat la Direcția centrală P.T.T. din Budapesta, în laboratoarele cărora își desfășoară cercetările în cununa de succes: realizarea, pentru prima dată în lume, a unei instalații de transmitere a 5 convorbiri simultane. Rezultatul l-a comunicat în *Elektrotechnische Zeitschrift*, din 9 mai 1907, sub titlul *Über Mehrfach-Fernsprechen* (Despre telefonie multiplă). Prin cercetările sale, Augustin Malor a fondat teoretic și practic sistemul transmisiunilor multiple, care avea să revoluționeze telecomunicațiile mondiale.

În anii 1919-1920, Augustin Malor a condus Direcția centrală P.T.T. din Transilvania, revenită la patria noastră, după care s-a consacrat activității didactice la catedra de fizică teoretică a Universității din Cluj. În acest oraș s-a stins din viață la 3 octombrie 1963.

ERE

În nr. 2/1981, citind articolul *Creatorul cronologiei moderne — Dionisie cel Mic*, am văzut că de-a lungul timpului omeneria a cunoscut mai multe sisteme de împărțire și numerotare a ciclurilor de ani. Cum cite sînt? Ne întreabă **FLORIAN DOBRESCU**, din Iași.

E greu de stabilit cine tipul de ere au fost create de-a lungul timpurilor. După așteptările specialiștilor, numărul lor ar fi cuprins între 100 și 200. Începuturile lor (fațerea lumii) variază, de asemenea, între anul 6984 î.e.n. și 3761 î.e.n. Amintim alte câteva ere: era atică (începea din anul 31 î.e.n., marcat de bătălia de la Actium, unde Octavianus Augustus a bîrșuit oștile lui Antonius și ale Cleopatrei), era provinciei Arabia (106 e.n., cînd Traian a cucerit Arabia), era orașului Antiohia (1 septembrie sau 1 octombrie 49 î.e.n.), era hispanică (1 ianuarie 38 î.e.n., cînd s-a încheiat cucerirea Peninsulei Iberice).

AVEȚI DREPTATE

ION VASILESCU, din Blaj: Da, în mai 1945, Andrei Vîșniak era adjunct al ministrului de externe și al ministrului plin, așa cum afirmă Joe Heidecker și Johannes Leeb, autorii lucrării *Procesul de la Nürnberg* (nr. 8/1982, p. 42, coloana II, rîndul 4 de jos în sus).

NUME DACICE

În completarea articolului *Decabal precăinstițuit* (nr. 6/1982), **NICOLAE TĂNĂSESCU**, din Craiova, ne scrie: Convingerea populației autohtone cu romanii, după cucerirea Daciei de către oștile împăratului Traian, este atestată, printre altele, și de inscripțiile găsite pe teritoriul Daciei romane. Au fost descoperite cca. 80 atestări epigrafice cu peste 430 nume de persoane civile și militare din Dacia. Iată cîte nume dacice înfîlțite în inscripții: Brasus, Costas, Diales, Dizo, Drigiza, Duras, Eptala, Mucapor Mucatralls (fiul lui Mucatrax), Mucasensus Cesorini, Rescuturma, Scorfio, Tarsa, Tzinto.

Alte inscripții consemnează și nume romane și nume dacice: Valeria Dula, Aurelius Duda, Aurelius Denzi ș.a.

CĂRȚI

Pe marginea notelor Drumurile unei cărți (nr. 5/1982), **IOANA VASILE**, din Brașov, ne comunică alte câteva informații privind răspîndirea tipăriturilor românești din Moldova și Tara Românească în Transilvania, în sec. XVII-XIX. Numai în Maramureș au fost semnalate peste 650 cărți românești vechi, provenite din tipărituri din București, Iași, Rimnic, Buzău, Neamț, Rădăuți etc. Iată și aventurile unei cărți (Floarea darurilor, Snagov 1700). Un negustor de mărgele, Petru, o avea la el în momentul în care s-a îmbarcat în Braila pentru Targrad (Constantinopol). În dreptul Babadagului corabia a fost avariată. Ajuns totuși la Targrad, Petru a vîndut cartea unui anume Soare, copil de casă la „sărul muntețesc”, pe doi taleri. Acesta, la rîndul lui l-a împrumutat-o

POSTA MAGAZIN ISTORIC

diacul Eustatie „ot selo [din satul] Husi”. Toate acestea sînt povestite într-o însemnare din cartea amintită, datată 5 februarie 1706.

PROFESOR, SENATOR, MINISTRU

În nr. 3/1982 am înținit numele istoricului A. Rambaud care, în colaborare cu E. Lavisse, a scos o istorie generală în 12 volume. Aș vrea să cunosc și alte date despre el, ne împărtășește TEODOR VASILESCU, din Ploiești.

Alfred Rambaud (1842-1901), istoric și om politic francez, a fost profesor la Sorbona (din 1881), senator (1895-1903) și ministru al instrucțiunii publice. S-a afirmat ca specialist în istoria bizantină, publicînd monografia Constantin Porfirogenetul (1870). În 1870, Arnold J. Toynbee reluînd subiectul, a publicat o deosebit de interesantă lucrare la Oxford University Press. A. Rambaud s-a ocupat apoi de istoria Franței. Dintre lucrările sale, amintim: Francezii pe Rin 1792-1800 (1873), Istoria Rusiei (1877), Revoluția franceză și aristocrația rusă (1878), Franța colonială (1886), Istoria civilizației franceze (2 vol. 1885-1887).

O OGLINDĂ ÎNDEPĂRTATĂ

NICOLAE FRANCK, din București, ne scrie că a citit articolele semnate de Barbara W. Tuchman și publicate în revista noastră (nr. 8/1972, 8/1976), precum și cele două lucrări ale acesteia apărute în Editura politică: Tunuric din august, 1970 și Trufașă citadelă, 1977.

Remarcînd că Magazin istoric a prezentat cititorilor săi, în decursul anilor de apariție, fragmente din operele unui mare număr de prestigioși istorici din țară și de peste hotare, corespondenții noștri ne informează că distincții istorice americane (Barbara Tuchman ne prilejuiește regretul că feminismul profesiei de istorie nu s-a încetă-

tenit încă în limba română) a primit, pentru scrierile sale, premiul Fundației naționale pentru științe sociale din S.U.A., iar pentru lucrările The Guns of August (menționată mai sus) și Stillwell and the American Experience in China 1911-1945 (Stillwell și experiența americană în China), premiul Pulitzer.

La rîndul nostru, vă informăm că ultima carte a colaboratoarei noastre — a cărei fotografie o reproducem mai sus — se intitulă A Distant Mirror (O oglindă îndepărtată) și are ca temă evenimente petrecute în Franța secolului XIV. Să sperăm că, într-unul din numerele noastre viitoare, veți avea ocazia să citiți — într-o formă bineînțeleasă restrînsă — cîteva capitole ale acestui volum considerat, încă din primele zile după apariție, un best-seller.

CRONICA LUI NAIMA

Am citit în nr. 4/1980 cîteva fragmente din scrierea cronicarului turc Mustafa Naima, care consemnează evenimente dintre anii 1591 și 1660, cu referiri și la țările române și aș dori să știu cine a fost publicată cronica sa pentru înțila dată, mărturisesc VALERIA DUMITRACHE, din Constanța.

Cronica lui Naima (Naima Tarihi) a fost editată în mai multe rînduri. În 1734 a apărut la Istanbul o primă ediție în 2 volume, fiind scrisă de Ibrahim Muterrika (originar din Cluj), fondatorul tipografiei cu caractere arabe în Imperiul otoman. Alte ediții au fost tipărite în 1843, 1863/1864, 1864/1867. În 1967-1969 la Istanbul a apărut o ediție în șase volume, cu caractere latine. Textul a fost adaptat la limba turcă modernă și revăzut, prin introducerea unor cuvinte și expresii pe înțelesul generațiilor de astăzi.

În 1980, fragmente din scrierea lui Naima au apărut în românește în volumul III al culegerii de Cronici turcești privind țările române, îngrijit de Mustafa A. Mehmet.

Cristian POPIȘTEANU

Numeroși cititori ne solicită, în scris sau telefonic, diferite numere din revistă. Precizăm că nu avem posibilitatea să satisfacem astfel de cereri. Cel mai bun mijloc de a avea asigurată primirea la timp a tuturor numerelor de revistă rămîne abonamentul.

Nu uitați, deci, să reînnoiți abonamentul dv. la Magazin istoric. După cum știți, abonamentele la revista noastră se pot face la toate oficiile poștale și la toți factorii poștali și difuzorii din întreprinderi, instituții, școli etc. de la orașe și sate.

Cititorii și abonații noștri sînt rugați, totodată, să ne semnaleze orice deficiență sau dificultate înțimpinată în procurarea, abonarea sau primirea abonamentului la Magazin istoric, pentru a putea interveni la forurile competente.

Precizăm că prețul unui număr este de 6 lei. Abonamentul pe 3 luni — 18 lei, pe 6 luni — 36 lei; pe un an — 72 lei. La aceste sume se adaugă taxa poștală de remitere la domiciliu, taxă care nu se percepe în cazul în care abonatul primește revista la locul de muncă.

Cititorii din străinătate se pot abona prin ILEXIM — Departamentul export-import presă, București, str. 13 Decembrie, nr. 3, cod. 79 517, P.O.B. 136-137, telex 11 226.

84

TAION

DE PARTICIPARE LA CONCURS

magazin istoric

CONTENTS (Romanian History) I. POPESCU-PUTURI 1893. Foundation of RWSDP • 1914. The XII-th Congress of the Workers Movement • GH. BULUȚĂ, S. ANUICHI, R. ECONOMU Matei Basarab—350 Years • G. RĂCEANU Brașov People Against the Vienna Dictate • L. CHÎȚESCU Prinz Seneslau's City • D. DELETANT, M. BEZA Romanian Testimonies in England • THE XV-th ICHS: Professor N.M. Nagy-Talavera (U.S.A.) • ȘT. BURDA The Moigrad Treasure • Franz Joseph to William II • M. CERGHEDEAN Horea's Ultimatum (1784) • V. ROMAN Litvinov on Titulescu • In Bucharest, 50 Years Ago (III)

SOMMAIRE (Histoire roumaine) I. POPESCU-PUTURI 1893. La Fondation du P.S.D.O.R. • 1914. Le XII-e Congrès du mouvement ouvrier • GH. BULUȚĂ, S. ANUICHI, R. ECONOMU Matei Basarab—350 ans • G. RĂCEANU La ville de Brașov contre le Diktat de Vienne • L. CHÎȚESCU La Cité princière de Seneslau • D. DELETANT, M. BEZA Témoignages roumains en Angleterre • LE XV-e CISH: Professeur N.M. Nagy-Talavera (E.U.) • ȘT. BURDA Le Trésor de Moigrad • François Joseph à Guillaume II • M. CERGHEDEAN L'Ultimatum de Horea (1784) • V. ROMAN Litvinov sur Titulescu • A Bucarest, il y a 50 ans (III)

СОДЕРЖАНИЕ (Румынская история) И. ПОПЕСКУ-ПУТУРЬ 1893. Создание СДПРР • 1914. XII Съезд рабочего движения • Г. БУЛУȚĂ, С. АНУИКИ, Р. ЕКОНОМУ Матею Басарабу — 350 лет • Г. РĂЦАНУ Жители Брашова против Венского арбитража (1914) • Л. ЧИȚЕСКУ Центр воеводы Сенеслау • Д. ДЕЛЕТАНТ, М. БЕЗА Румынские свидетельства в Англии • XV МКШ: профессор Н.М. Ногы Талавера (США) • ШТ. БУРДА Сокровище в Моиграде • Франц Иосиф и Вильгельм II • М. ЧЕРГЕДЕАН Ультиматум Хорни (1784) • В. РОМАН Литвинов о Титулеску • В Бухаресте, 50 лет тому назад (III)

INHALT (Rumänische Geschichte) I. POPESCU-PUTURI 1893. Gründung der RSDAP • 1914. Der XII. Kongress der Arbeiterbewegung • GH. BULUȚĂ, S. ANUICHI, R. ECONOMU Matei Basarab—350 Jahre • G. RĂCEANU Kronstädter gegen das Diktat von Wien • L. CHÎȚESCU Seneslau's Wolwodale Zentrum • D. DELETANT, M. BEZA Rumänische aussagen in England • Der XV. C.I.S.I.: Professor N.M. Nagy-Talavera (USA) • ȘT. BURDA Der Schatz von Moigrad • Franz-Joseph an Wilhelm II • M. CERGHEDEAN Horea's Ultimatum (1784) • V. ROMAN Litwinow über Titulescu • In Bukarest, vor 50 Jahren (III)

SUMARIO (Historia rumana) I. POPESCU-PUTURI 1893. La fundación del P.S.D.M.R. • 1914. El XIIº Congreso del movimiento obrero • GH. BULUȚĂ, S. ANUICHI, R. ECONOMU Matei Basarab—350 años • G. RĂCEANU Los habitantes de Brașov contra el Diktado de Viena • L. CHÎȚESCU El centro principesco de Seneslau • D. DELETANT, M. BEZA Testimonios rumanos en Inglaterra • EL XVº C.I.C.H.: Profesor N.M. Nagy-Talavera (E.U.) • ȘT. BURDA El tesoro de Moigrad • Francesco José hacia Wilhelmo II • M. CERGHEDEAN El ultimatum de Horea (1784) • V. ROMAN Litvinov sobre Titulescu • En Bucarest, hace 50 años (III)

ABONNEMENTS : ILEXIM — Departamentul export-import presă, București, strada 13 Decembrie, nr. 3, P.O.B. 136—137, telex : 11226

magazin istoric

București, Intrarea Ministerului, nr. 2, parter — Sectorul 1, Oficiul poștal nr. 1, Căsuța poștală 1-702, Cod 70 100.

REDACTORI: Gheorghe David, Florentina Dolghin, Ioan Lăcustă, Ioana Ursu-Năstășel, Ana Maria Șerbănescu, Marian Ștefan
SECRETAR RESPONSABIL DE REDACȚIE: Valeriu Buduru
PREZENTAREA ARTISTICĂ: Radu Ion Popescu
TEHNOREDACTOR: Anton Tănase
CORECTURA: Georgeta Apreotesei, Constanța Avram

Apare lunar, se găsește de vânzare la chioșcurile de difuzare a presei. Abonamentele se fac la oficiile P.T.T.R., factorii poștali și difuzorii din întreprinderi, instituții, școli etc., de la oraș și de la sat. Prețul unui număr — 6 lei, abonamentul pe 6 luni — 36 lei, pe un an — 72 lei.

Tiparul executat la Combinatul poligrafic „Casa Științei” — București

